

HAK-İŞ ULUSLARARASI EMEK ve TOPLUM DERGİSİ

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi / Cilt 6 / Sayı 14 / Yıl 6 / 2017 (1) ISSN 2147-3668

Hak-İş International Journal of Labour and Society

HAK-İŞ KONFEDERASYONU

Tunus Caddesi No: 37 Kavaklıdere 06680 Ankara
Tel +90 312 417 80 02 - 417 79 00 Faks: +90 312 425 05 52
www.hakis.org.tr

14

Osman Özkul | H. Yunus Taş | Serkan Ömer Abbasigil | Yusuf Yiğit
Selda Topkaya | Hakan Olgun | Oğuzhan Erdoğan | İsmail Bakan
Ergün Kara | Bilge Güler | Mustafa Güçlü | Hasan Bozgeyikli
Mustafa Şanal | Temel Topal | Gizem Bayrakçı | Ali Ateş

14

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi
HAK-İŞ International Journal of Labour and Society

Cilt: 6, Yıl: 6, Sayı: 14
2017/1

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi
HAK-İŞ International Journal of Labour and Society

Cilt: 6, Yıl: 6, Sayı: 14 / 2017 (1) /ISSN: 2147-3668

Sahibi / Owner:

HAK-İŞ Konfederasyonu Adına Genel Başkan: Mahmut Arslan

Editör / Editor: Dr. Osman Yıldız

Editör Yardımcısı / Assistant Editor: Doç. Dr. Hasan Bozgeyikli

Yayın Danışmanı / Publishing Consultant: Yahya Düzenli

Akademik Danışman / Academic Advisor: Prof. Dr. Mehmet Karataş

Genel Yayın Yönetmeni / Genaral Director: Emir Osmanoğlu

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Editor: Av. Hüseyin Öz

Yayın ve Hakem Kurulu / Editorial Board*

Prof. Dr. Abdulkadir Şenkal, Kocaeli Üniversitesi • Prof. Dr. Adnan Mahiroğulları, Cumhuriyet Üniversitesi • Doç. Dr. Ahmet Özcan, Çankırı Karatekin Üniversitesi • Yrd. Doç. Dr. Ahmet Tak, Çankırı Karatekin Üniversitesi • Prof. Dr. Aşkın Keser, Uludağ Üniversitesi • Prof. Dr. Banu Uçkan, Anadolu Üniversitesi • Prof. Dr. Burhanettin Duran, SETA • Doç. Dr. Bünyamin Bacak, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi • Prof. Dr. Cengiz Anık, Marmara Üniversitesi • Doç. Dr. Emel İslamoğlu, Sakarya Üniversitesi • Prof. Dr. Erdal Karagöl, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi • Doç. Dr. Erdinç Yazıcı, Gazi Üniversitesi • Prof. Dr. Faruk Sapançalı, Dokuz Eylül Üniversitesi • Doç. Dr. Fatih Tayfur, ODTÜ • Prof. Dr. Fatmagül Berktaş, İstanbul Üniversitesi • Yrd. Doç. Dr. İbrahim Yenen, Karabük Üniversitesi • Doç. Dr. İdris Demirel, Celal Bayar Üniversitesi • Dr. Murat Yılmaz • Doç. Dr. Mustafa Altunoğlu, Anadolu Üniversitesi • Yrd. Doç. Dr. Münir Dedeoğlu, Karabük Üniversitesi • Doç. Dr. Orçun İmga, Polis Akademisi • Doç. Dr. Osman Özkul, Sakarya Üniversitesi • Prof. Dr. Tekin Akgeyik, İstanbul Üniversitesi • Yrd. Doç. Dr. Yavuz Bayram, Karadeniz Teknik Üniversitesi • Doç. Dr. H. Yunus Taş, Yalova Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board*

Prof. Dr. Zakir Avşar, Gazi Üniversitesi • Prof. Dr. Adem Esen, İstanbul Üniversitesi • Prof. Dr. Adem Sözüer, İstanbul Üniversitesi • Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, Kırıkkale Üniversitesi • Prof. Dr. Alâttin Karaca, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi • Prof. Dr. Ali Şafak, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi • Prof. Dr. Alpay Hekimler, Namık Kemal Üniversitesi • Prof. Dr. Bilal Eryılmaz, İstanbul Medeniyet Ün. • Prof. Dr. Birol Akgün, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi • Prof. Dr. Celalettin Vatandaş, Karadeniz Teknik Üniversitesi • Prof. Dr. Fatih Uşan, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi • Prof. Dr. Fevzi Demir, Yaşar Üniversitesi • Prof. Dr. İbrahim Erol Kozak, Karatay Üniversitesi • Prof. Dr. İsmail Hakkı Genç, American University of Sharjah • Prof. Dr. Mehmet Karataş, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi • Prof. Dr. Necati Engeç, South Carolina State University • Prof. Dr. Refik Korkusuz, İstanbul Medeniyet Üniversitesi • Doç. Dr. Şennur Özdemir, Ankara Üniversitesi • Prof. Dr. Şükrü Karatepe, T.C. Cumhurbaşkanlığı • Prof. Dr. Vedat Bilgin, TBMM • Prof. Dr. Yasin Aktay, TBMM • Prof. Dr. Yavuz Atar, YÖK

*Soyadına göre alfabetik sırada *In alphabetical order by surname*

Baskı: Nisan 2017 / **Printed in:** April 2017

DergiPark: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/hakisderg/>

Web: www.hakisemekvetoplum.org

HAK-İŞ Konfederasyonu

Tunus Caddesi No: 37 Kavaklıdere/06680 Ankara

Tel: +90 312 417 80 02 Faks: +90 312 425 05 52

W: www.hakis.org.tr

E-mail: hakis@hakis.org.tr

Hazırlık ve İçerik Danışmanlığı

Preparation and Content Consultancy

ADAMOR Toplum Araştırmaları Merkezi

Tel: 0312 285 53 59/Faks: 0312 285 53 99

W: www.adamor.com.tr

E-mail: hakisdergi@gmail.com

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, yılda üç sayı yayımlanan hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Yazıların tüm hakları dergiye aittir. **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, **ASOS (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi)** ve **ARASTIRMAX Bilimsel Yayın İndeksi** tarafından taranmaktadır.

HAK-İŞ International Journal of Labour and Society is a refereed journal which is published three times a year. The responsibility of published articles belongs to the authors. The rights of the published articles belong to the journal. **HAK-İŞ International Journal of Labour and Society** is searched through **ASOS (Akademia Social Sciences Index)** and **ARASTIRMAX**.

YAYIN İLKELERİ

- Çalışma hayatının önemli kurumlarından biri olan **HAK-İŞ Konfederasyonu** tarafından yayımlanan **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, gelen makalelerin herşeyden önce bilimsel yeterlilik kriterlerine uygun hazırlanmış olup olmadığına bakar.
- **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi** aynı zamanda, hazırlanan makalelerde çalışma hayatı alanında faaliyet yürüten kurumlara ilişkin görüşlerin objektif olarak yansıtılmasına büyük önem vermektedir.
- **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, disiplinlerarası bir yaklaşımla çalışma hayatı, toplum, siyaset, ekonomi ve sosyal politika kavramlarını merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi **dört aylık** olmak üzere yılda üç (3) kez yayımlanır.
- **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'nin yayım dili Türkçe'dir. Bununla birlikte, yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.
- Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yaygın organında yayımlanmamış, ilk defa **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'nde yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir. İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgarî 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'nde yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.
- **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'nde yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'ne aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'ne ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılarına aittir.

İÇİNDEKİLER

07 • Takdim

09 • Editörden

10 • Osman Özkul

Demokratik Hakların Gelişmesinde Sivil Toplum Düşüncelerinin Katkısı

25 • H. Yunus Taş • Serkan Ömer Abbasigil

Çocuk İşçiliği Sorunu: Türkiye-Almanya-Pakistan Karşılaştırması

47 • Yusuf Yiğit • Selda Topkaya

Türk İş Hukuku'nda Gebe ve Emziren Anne İşçilerin Korunmasına İlişkin Düzenlemeler

68 • Hakan Olgun

Fransa'da Konut Politikası: Tarihî Süreç ve Bugünkü Durum

89 • Oğuzhan Erdoğan

İnsan Hakları Bağlamında Engelli Kadınların Sosyo-Ekonomik Sorunları: Trabzon İli Örneği

115 • İsmail Bakan • Ergün Kara • Bilge Güler

Örgütsel Demokrasi Algısının Çalışanların İç Girişimcilik Performansına Etkileri: Marmaris'teki Otel İşletmelerinde Bir Alan Araştırması

139 • Mustafa Güçlü • Hasan Bozgeyikli

Türkiye'de Mesleki Açık Öğretim Liseleri: Tarihsel Gelişim Açısından Bir Değerlendirme

156 • Mustafa Şanal • Temel Topal

Meslekten Eğitimci Ziver Bey'in Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Görüşleri

169 • Gizem Bayrakçı

Kitap İncelemesi: Osmanlı'dan Günümüze Türk Sendikacılık Tarihi Üzerine

173 • Ali Ateş

Kitap İncelemesi: G20 Gelişimi, Yapısı, Politikaları, Sosyal Boyutu Ve L20

CONTENTS

07 • Preface

09 • Editorial

10 • Osman Özkul

Contribution of Civil Society Thinkers in the Development of Democratic Rights

25 • H. Yunus Taş • Serkan Ömer Abbasigil

Child Labour Problem: A Comparison of Turkey-Germany-Pakistan

47 • Yusuf Yiğit • Selda Topkaya

Protective Measures for Pregnant and Breastfeeding Mother Workers in Turkish Labor Law

68 • Hakan Olgun

Housing Policy in France: Historical Process and Current Situation

89 • Oğuzhan Erdoğan

Socio-Economic Issues of Handicapped Women in the Context of Human Rights: Trabzon Cir-Cumstances

115 • İsmail Bakan • Ergün Kara • Bilge Güler

The Effects of Organizational Democracy Perception on Employees' Intrapreneurship Performance: An Empirical in Hotel Firms in Marmaris

139 • Mustafa Güçlü • Hasan Bozgeyikli

Vocational Open Teaching High Schools in Turkey: An Evaluation for Historical Development

156 • Mustafa Şanal • Temel Topal

Opinions of Professional Educator Ziver Bey's on Teaching Profession

169 • Gizem Bayrakçı

Book Review: On the Turkish History of Syndication from the Ottoman Period to the Present

173 • Ali Ateş

Book Review: G20 Development, Structure, Politics, Social Dimension And L20

TAKDİM

Hak-İş Konfederasyonu olarak kırk yılı aşkın süredir mücadelemizi ülkemiz başta olmak üzere insanlığın daha iyi noktalara ulaşması amacıyla dönük olarak sürdürüyoruz. Bizler Anadolu coğrafyasının bize sunmuş olduğu sorumluluğu biliyor ve bu toprakların omuzlarına yüklediği kaderin farkındayız. Bu topraklar bin yıldır mazlumu gözetme, düşenin elinden tutma, yolda kalana yoldaş olma görevini bizlere nasip etti. Biz, tarihin milletimizin omuzlarına yüklemiş olduğu bu şuuru, bu görevi ve bu büyük emaneti en iyi şekilde yerine getirme gayretiyle hareket etmek mecburiyetindeyiz. Biz sendikal mücadeleye bu şuurla bakıyoruz. Bundan hareketle savunduğumuz emek ve alinteri sadece bugünün değil geçmişin ve geleceğin de hakkını taşıyor.

*

Tarihsel bir sorumluluk ile, bugün savunamadığımız en küçük hak ve hukukun, gelecek nesiller için neye mal olacağının endişesiyle sendikal mücadelede gecemizi-gündüzümüzü katıyoruz. Bu minvalde çağımızın bütün sorunlarına ve yaşanan bütün eşitsizliklere köklü çözümler üretmenin çabası içinde olmaya çalışıyoruz. Demokratik hakların kazanılmasında sivil mücadeleyi yürütürken devletin ve sermayenin çalışanlar ve emek karşısındaki konumunu eşit statüye getirmek zorundayız. Ancak bu şekilde emeğin gerçek karşılığını sahada elde edebiliriz.

*

Hak İş Konfederasyonu olarak emek savunusunu hem evrensel açıdan insan hakları kavramı hem de inancımızın bize vermiş olduğu duyarlılıkla ilişkilendirerek yapıyoruz. Günümüz dünyasında emek kesiminin te-

mel sorunları sadece çalışma şartlarının ve ücretlerin iyileştirilmesi olmadığı herkesin malumu. Kadınların sosyal hayata katılımı, çocuk işçiliği ya da çocukların eğitime katılımının önündeki engeller, gelir düzeyi çok düşük grupların insani yaşam standartlarından uzak bir şekilde yaşam mücadelesi vermesi elbirliği ile çözmemiz gereken sorunlar arasında başta geliyor.

*

Elbette geleceğe umutla ve vakur bir şekilde bakacağız. Ancak gözümüzün önündeki ayrımcılıklara, eşitsizliklere ve hak ihlallerine asla sessiz kalmayacağız. İnsanca yaşam için üreteceğiz ve üretilenin de eşit ve adil bir şekilde paylaşılması için mücadele edeceğiz.

Mahmut ARSLAN

HAK-İŞ Genel Başkanı

EDİTÖRDEN

Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'nin yeni bir sayısı ile birlikteyiz. Ülkemiz açısından son derece zorlu ve sıkıntılı bir yılın ardından 2017 yılının ilk sayısını çıkarmış olmanın gurunu yaşıyoruz. Çalışma hayatı ve sosyal hayata ilişkin birçok konuyu siz değerli okurlarımıza ulaştırma gayreti ile çıktığımız bu yolda ülkemizin geçtiği zorlu süreçten bir an evvel çıkması için daha çok çalışılması gerektiğinin bilincindeyiz.

*

Dergimiz, çalışma hayatının en önemli bilimsel platformlarından biri olarak 6. yılına girmiş olmanın haklı gururuyla daha fazla okuyucuya ulaşmak adına önemli adımlar atmış bulunmaktadır. 2016 yılının ortalarından itibaren yayına giren internet sitemizle (www.hakisemekvetoplum.org.tr) daha fazla okura ulaşmış olmanın yanı sıra makale kabul, takip ve yayın süreçlerini de online platformda daha kolay bir şekilde yapabilir hale geldik.

*

2017 yılının ilk sayısında, değerli yazarlarımızla birlikte hazırlamış olduğumuz Emek ve Toplum Dergimizi sizlere sunuyoruz.

Dr. Osman Yıldız

Editör

DEMOKRATİK HAKLARIN GELİŞMESİNDE SİVİL TOPLUM DÜŞÜNCELERİNİN KATKISI

Osman Özkul¹

Öz

Devlet ve toplum ilişkisi çağlar boyunca genellikle birçok çatışmaya kaynaklık etmiştir. Bu bağlamda günümüze gelinceye kadar, sivil toplum olgusunun orta çıkmasına katkı yapan birçok düşünür ve toplum felsefecisi olmuştur. Bu düşünürlerin yaklaşımları genellikle, toplumsal gruplar ile devlet arasındaki güç ve yetkilerin paylaşılması şeklindedir. Oysa 21. Yüzyılda sivil toplum denince, daha çok demokratik bilincin ve demokratik değerlerin yaygınlık kazanması öne çıkmaktadır. Bu makalede, sivil toplum düşüncelerinin günümüzdeki demokratik hakların gelişmesine katkıları incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Demokratik Haklar, Devlet, Toplum, Birey, Güç

---

¹ Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi. Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Sakarya,

E-Posta: oozkul@sakarya.edu.tr

CONTRIBUTION OF CIVIL SOCIETY THINKERS IN THE DEVELOPMENT OF DEMOCRATIC RIGHTS

Osman Özkul

ABSTRACT

Throughout the ages of the state and society, the conflict has often been a source of many conflicts. In this context until the day it arrived, civil society has become a philosopher of many philosophers and thinkers contributing to the emergence of the middle. The approaches of these thinkers are usually the sharing of powers and powers between the social groups and the state. In the 21st century, however, civil society is becoming more and more democratic and democratic. This article examines the contributions of civil society's ideas to the development of democratic rights today.

Keywords: Civil Society, Democratic Rights, State, Society, Individual, Power

Giriş

Tarihte “yönetim” olgusunun daha çok güç ve onu elinde tutan bir merkez üzerinden belirlendiği dönemler daha yaygındır. Özellikle, tarım toplumu ve sanayi toplumu aşamaları insanlık tarihinin büyük güç çatışmalarına ve savaşlarına sahne olduğu görülür. Tarım döneminde ortaya çıkan büyük imparatorluklar ve bunlar arasındaki savaşlar, çok etkili ve yaygın bir etki bırakmıştır. Ne var ki, sanayi döneminden itibaren gelişen bilim ve sanayi ile bunlara eşlik eden sosyolojik bir olgu olarak şehirleşme, milli devletlerin doğmasına neden olmuştur.

Ekonomik olarak bu dönemlerin etkili ideolojisi liberal ve kapitalist sistemler ile bunların olumsuz toplumsal sonuçlarına tepki olarak sosyalist ideoloji ile karşılaştı. 20. Yüzyılda bu iki ideoloji etrafında yaşanan dünya çapındaki kutuplaşma, 90’lardan itibaren “bilgi” ve “iletişim” olgularının etrafında yoğunlaşmaya başladı. Ayrıca siyasal bir sistem olarak demokrasinin daha katılımcı ve kitlelerin etkili oldukları bir sistem anlayışını destekledi.

İnternetin kullanılmaya başlanmasıyla ise, insanlar arasındaki iletişim tarihte hiç görülmeyen bir şekilde genişledi ve yayıldı. Artık bütün dünya küresel köye dönüştü. Bu dünyada insanlar düşüncelerini ve duygularını anında dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan insanlara iletebiliyorlar. Böylece iletişim ve etkileşim, siyasi, kültürel ve sosyal bakımdan çok yönlü olarak genişledi. Bu gelişmeler toplumsal ve siyasal bakımdan bazı kurumların önemini azaltırken, bazılarının tümüyle fonksiyonunu kaybetmesine yol açarken; bazı yeni kurum ve anlayışların ortaya çıkmasına da neden olmaktadır.

Bilgi, söylem ve iletişimin önemli hale geldiği bu süreçte “yönetim” olgusundan daha çok “yönetişim” olgusu değer kazanmaya başladı. Bilginin azınlık bir grubun tekelinden çıktığı bu süreçte, çoğunluk olan “halk” bilgiyi tarihte görülmemiş bir şekilde hızlı ve etkili bir şekilde kullanmaya başladı. Bu sürecin siyasi ve ekonomik olguları da etkilemesi kaçınılmazdı. Nitekim günümüzde, tarih boyunca dünyada en aktif ve belirleyici rolü oynayan “devlet” dışında etkili olan bir grup olarak” sivil toplum” olgusu kendisini göstermeye başladı. Aşağıda önce bu konuda fikir üretmiş olan düşünürlerden bahsedilecek, daha sonra bu fikirlerin demokrasiye yaptıkları katkıdan söz edilecektir.

İlk ve Orta çağlarda Sivil Toplum Düşüncesi

Sivil toplum çerçevesindeki tartışmaların tarihi, Eski Yunan'a kadar uzanır. Sivil toplum kavramı ilk kez **Aristo**'da karşımıza çıkar. Aristo "Politika" adlı eserinde sivil toplum kavramını "koinonia politike" şeklinde kullanmıştır. Aristo'da "koinonia politike", yasalarla belirlenmiş kurallar sistemi içindeki özgür ve eşit kabul edilen yurttaşların siyasal toplumu, ahlaki bir kamu olarak tanımlanmıştır. Latinceye "societas civilis" olarak aktarılan bu kavram, devlet ya da siyasal toplumdaki ayrı ve ona karşıt bir sivil toplumu tanımlamaz. Sivil olanla siyasal olanın ayrımının olmadığı bu anlayışta "sivil toplum" kavramı henüz devlet ve siyasal toplumla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. (Doğan, 200: 32)

Daha sonra Grek felsefesi üzerine inşa edilen Helenist kültürün yaygınlık kazandığı dönemde Aristoteles'in toplumcu anlayışı yerine, daha çok "bireyi" merkeze alan Epikürcülük ve Stoacılık gibi ahlak felsefesi akımı ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki felsefelerin düşünceleri bireyin mutluluğunu ve hazını temel amaç olarak benimsemişlerdir. Birey için amaç, kendini feda edeceği bir otoriteye boyun eğmek değil, bunlara kayıtsız kalarak, mutluluğu kazanmaktır. Birey ile devletin ilişkisi de devlet merkezli değil, birey merkezlidir. Tam anlamıyla birey merkezli ve hazcı bir anlayış hâkimdir.

Roma Medeniyetinden sonra sivil toplum olgusunun Batı Avrupa'da yeniden gelişmeye başladığı dönemi, Orta çağ Katolik baskılarına karşı gelişmeye başlayan rasyonel ve tecrübi düşüncenin gelişmeye başladığı 12. ve 13. yüzyıllara kadar götürmek mümkündür. Bu tarihlerde, aynı zamanda ticaretin gelişmesi ve esnaf, tüccar gibi kentsel unsurların feodal sistem içinde ekonomik özerkliklerinin olması ve bu kentli grupların yaşadıkları şehir yönetiminde bazı hakların kazanıldığı görülür. Bu dönemde "sivil toplum" terimi, "civitas-şehirli olma" anlamına gelir. Bu nedenle Ortaçağ'da kentlerin doğuşu, kentlerle birlikte burjuvazinin ortaya çıkması sivil toplumun oluşumuna zemin hazırlamıştır.

15. ve 16. yüzyıllara gelindiğinde felsefi bakımdan insan merkezli, sosyal ve siyasal bakımdan ise milli devlet anlayışının geliştiği görülür. Bu dönemde önemli bir tartışma başlatan toplum filozoflarının yaklaşımları, düşünce tarihinde yeni bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bunlar, **Epikürcü ve Stoacıların** her şeyi bireye indirgeyen düşüncesinin aksine, ileride bahsedilecek düşünürler, devleti ve devleti oluşturan ulus (*beşerî kaynak*), egemenlik, pozitif hukuk ve kapalı teritorya gibi hususları ön plana çıkardılar.

Bu kavramlar üzerinde devletin yüce varlığı karşısında basit bir araç haline getirdiler. (Çaha,1996;188)

17. ve 18. Yüzyıllarda Sivil Toplum Düşüncesi

Orta çağdaki kilise ve merkezi imparatorluklar ile feodal yöneticilerin baskısı altında kalan Avrupa toplumunda, bilim ve düşünce alanındaki gelişmelere paralel olarak, sivil toplum olgusunun da ortaya çıktığı görülmektedir. On yedinci yüzyıl sonrasında itibaren sivil toplum-devlet ayrımına dayalı yeni siyasal düşünceye ilişkin temel taşlar devlet merkezlidir. Bunun en iyi örnekleri de **N.Machiavelli, J.Bodin, T.Hobbes, J.J. Rousseau ve G.W. F Hegel** gibi düşünürlerdir (Azaklı,1999: 235).

18. yüzyılın ortalarına kadar devlet ile sivil toplum arasında bir ayrım yoktu. Zira o dönemlerde "bir sivil toplumun üyesi olmak demek devletin bir üyesi olmak dolayısıyla da onun yasalarına uygun ve diğer üyelere zarar vermeyecek biçimde davranma yükümlülüğü altında olmak" demekti. Merkezi-yetçi-bürokratik devletler sistemine dönüşen yapılanmada, devlet üretici sınıfların desteğine her zaman muhtaç olduğu için, yeni devletler şehirlilerin ekonomik verimliliğini kısıtlayan uygulamalardan kaçındılar. Dolayısıyla, devlet ile sivil toplum arasında karşılıklı sözleşme ve anlaşmanın olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, sivil toplumun devlet alanı dışında ayrı bir alan olarak kabul görmesi 18.yüzyıldan sonra olmuştur. Sivil toplum, bireylerin kamusal alanda bir dizi hak ve yükümlülüklerle donatıldıkları bir alan olarak kabul ediliyordu. Bu tanım, 18. yüzyılda sözleşmecî düşüncelerin de temelini oluşturmaktadır (Çaha, 1996: 20).

Rönesans döneminden itibaren insanın kilise yerine kendisini ve aklını referans alması, insanlar arasındaki bireysel ve zümreler arasındaki çatışmaları boşandırmıştır. Bu bir anlamda düşünce özgürlüğü olarak görüldüğü gibi, otorite çatışmalarının yansıması olarak da kabul edilebilir. Kiliseye dayanmış imparatorlukların yeni oryaya çıkan zümrelere karşı otoritesinin tartışılır hale gelmesi, yeni açıklamaları da zorunlu kılmıştır. Bu açıklamaları iki ana tutum etrafında toplamak mümkündür. Birincisi, uzlaşmacı toplum sözleşmeleri, ikincisi ise çatışmacı düşünceler. Aşağıda bu düşüncelere örnekler verilecektir.

Thomas Hobbes ünlü "insan insanın kurdudur..." sözüyle, birbirleriyle sürekli bir savaş içinde olduklarını öne sürmüştür. Böyle bir durumda ge-

lişme ve uygarlığın, ilerlemesinin beklenemeyeceğini belirtmiştir. Bu durumdan kurtulmak için yapılması gereken ise, insanların bir sözleşmeyle kendi sınırsız özgürlüklerine son vermeleri, bir üçüncü lehine haklarından vazgeçmeleridir. Burada ifade edilen “bir üçüncü” yönetendir yani; devlettir. Devletin amacı eşit ve özgür, aynı zamanda birbirinin kurdu olan insanların arasındaki kargaşaya son verip, yurttaşlar arası güvenliği sağlamaktır. İşte devletin zorla sağladığı bu barışçıl düzene *sivil toplum* adı verilir. Bu bağlamda devletin zorunluluk olarak öne çıkması, beraberinde sivil toplumu da getirmektedir ki, Hobbes’a göre sivil toplum ile devlet eşanlamlıdır (Keane, 1994: 64).

Lukes’e göre, John Locke, mutlakiyetçiliğe şiddetle karşı çıktığı ve güçler ayrılığını hararetle savunduğu için liberalizmin bir anlamda kurucusu da sayılmaktadır. Ayrıca güçler ayrılığı ilkesini tartışması itibarıyla de Montesquieu’ya ilham kaynağı da olmuştur. “**Locke**, insanların hukukun veya iktidarın sağladığı avantajlardan yoksun olarak birlikte yaşadıkları hipotetik bir doğa hali düşüncesinden yola çıkmıştır. Böylece, bir doğa halinin dezavantajları, insanların, hukukun ve devletin yönetimi altına girmeleri için bilerek ve isteyerek bir sözleşme yapmalarını fazlasıyla haklı kılar. Ona göre toplumsal sözleşmenin amacı düzeni ve yasayı ihdas etmek, doğa halinin belirsizliklerini ortadan kaldırmak ve bireyin haklarını koruyacak kurumları yaratmaktır” (Lukes, 1997: 629).

Locke’a göre, resmi otorite karşısında bireyin hak ve özgürlükleri sadece sözleşme esaslarınca değil, aynı zamanda bireyin ait olduğu sosyal gruplar aracılığıyla da korunabilmektedir. Locke’da sivil toplum bireylerin rasyonel tercihlerinin bir uzantısı olarak gelişir. Yani sivil toplum, bireylerin etik tercihlerinin bir sonucu olarak kamusal alanda politik bir boyut kazanır. Locke, sivil toplumun modern toplumdaki tanımına çok uygun bir açıklama geliştirmiştir. Yani, kamusal alana tamamen politik bir boyut kazandırırken, aynı kamusal alanda bireyler ve gruplara, dolayısıyla örgütlü topluma da yer bırakmış ve devleti mutlak bir hegemonya aygıtı olmaktan çıkarmıştır (Yıldırım, 2001: 46).

J.J. Rousseau’ ya göre de toplum hayatı kavga ve çatışmaları içerir. İnsanlar barış içinde yaşamak ve kendi mülkiyetlerini korumak için bir araya gelir, özel çıkar ve iradelerini genel iradeye dönüştürerek toplumsal sözleşmeyi gerçekleştirir. Ona göre, insanlar kendilerinde olmayan güçleri yoktan var edemezler. Ancak var olanları bir araya getirip kullanabilirler. Kendilerini korumak için yapabilecekleri tek şey, direnişi kırabilecek bir güçler toplumu

oluşturmak ve bu güçleri tek bir araçla devreye sokup uyumlu bir biçimde çalıştırmaktır. Dolayısıyla gerek Hobbes gerek Rousseau başlangıç noktası olarak bireyi, bireyin çıkar ve rızasını esas almakta, ancak sonuçta her ikisi de mutlakiyetçi, kapsayıcı bir devlet ve kamusal alana ulaşmaktadır (Bayhan,2002: 151).

Keyman'a göre "sivil toplum", tarihsel olarak modern toplumla, pazarla ve burjuvayla bağlantılı olarak ortaya çıkan bir kavramdır. Ayrıca sivil toplum, bireylerin rasyonel tercihlerinin bir uzantısı olarak gelişmekte, diğer bir deyişle, bireylerin etik tercihlerinin bir sonucu olarak kamusal alanda politik boyut kazanmaktadır. Modern toplumla sivil toplumu özdeş gören Keyman, sivil toplumla ilgili olarak sivil ve öznel haklar olduğundan bahseder. (Keyman, 2008: 191)

Modern Çağ'da Sivil Toplum Düşüncesi

Kuşkusuz bu bölüme Ada Avrupası ile kıta Avrupa'sının iki önemli ismi ile başlamak gerekir: Yani Adam Ferguson (1723-1816) ve Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) ile. 18.yy'da bilimsel çalışmaların merkezi Kuzey'in Atina'sı olarak bilinen zamanın Edinburgh'lu, Adam Ferguson, İskoç Aydınlanma dönemini "Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Bir Çalışma" eseriyle klasik sivil toplum devlet bütünlüğünün parçalanışının ilk işaretlerini veren düşünürdür (Swingewood, 1998: 36).

Onun yaklaşımı, felsefi bir varlık olarak insanı değil, sosyal bir varlık olarak insan gruplarını incelemeyi salık vermektedir. Ferguson, toplumun insanın doğal durumu olduğuna ve insanlığın asıl inceleme konusunun bireyler değil gruplar olduğuna inanıyordu. "İnsanlar gruplar halinde ele alınmalıdır... Ve bu konuya ilişkin her deney, tek bir adamla değil, toplumun bütünüyle ilgili olmalıdır" (Blerst, 1997: 44).

Kuşkusuz, 19. yüzyıl siyaset düşüncesine damgasını vuran ve sivil toplum-devlet ayrımı konusunda en kapsamlı çalışmayı yapan **Hegel'**dir. O, zaten büyük ölçüde liberal düşünceye bir tepki olarak doğmuş ve liberal düşüncenin kavramlarını sihirli, anlaşılması güç kavramlarla aşkın devletçi bir çizgiye kaydırmaya çalışmıştır. Hegel, etik hayatın alanını aile, sivil toplum ve devlet gibi üç ayrı alana ayırarak her alanın farklı değerlere sahip olduğunu ileri sürer. Aile yaşamı içinde hâkim olan temel normların karşılıklı sevgi, saygı, fedakârlık, itaat, birliktelik, ortak duygu ve düşünce etrafında oluştuğunu, sivil toplum etiğinin ise; çatışma, rekabet, hırs gibi bireylerin tamamen

kendi çıkarlarını vurgulayan normlar etrafında geliştiğini savunur. Sivil toplum, aile bireylerini aile bağlarından kopararak aralarındaki uyumu bozar ve birbirlerinin hasmı haline getirir (Çaha, 1996: 185).

Hegel, önceki düşünürlerin aksine, sivil toplumu kendi başına doğal bir durum olarak görmez, sivil toplumun korunmasını devlet düzenlemesine bırakır. Ona göre, sivil toplumun bir kesiminin aşırı gelişmesi, diğer kesimleri engelleyebilir veya baskı altına alabilir. Modern sivil toplumlarda durumun böyle olduğunu ileri süren Hegel'e göre, sivil toplumlar kendi iç çatışmalarını çözme imkânına sahip olamadığı için devletin denetimine ihtiyaçları vardır, aksi takdirde sivil olarak kalamazlar.

Hegel için sivil toplum, içinde yaşayan kişilerin yaşamasını sağlayacak bütün faaliyetleri içeren, yapılı ve organize, bir iktisadi sistemi, bir hukuk sistemi ve bunların düzenli bir şekilde çalışmasını sağlayacak otoriteye sahip bir cemaattir. Etik yaşamın üçüncü alanı 'devlet' olup devlet alanında hem aileden hem sivil toplumdaki etikten farklı bir etik ortaya çıkmaktadır. Devlet, Hegel'in diyalektik felsefesinde aile ile sivil toplumdaki çatışmacı unsurları bir senteze dönüştürmeyi amaçlar. Hegel'de devlet-toplum ilişkisi bir sözleşmeye değil, bireylerin doğal olarak devlet otoritesini kabullenmesi esasına dayanır (Çaha, 1996: 186).

Ancak Hegel, Hobbes'tan farklı olarak devleti, sivil toplumu korumakla görevli kabul eder. Burada Hegel'in düşüncesindeki idealist devlet felsefesinin etkisi görülebilir. Dolayısıyla, Hegel'de sivil toplum ne özgürlüklerin teminatıdır ne de bir sözleşmeyle gelişir. Tarihsel bir gelişme olarak modern toplumda olgunlaşan sivil toplum, pazar ekonomisi, sosyal sınıflar, ekonomik şirketler, bireyler ve devlete bağımlı olmayan her türlü kurum ve kuruluşu kapsar. Sivil toplum, Hegel'de devlete bağımlı olmayan farklı birey, grup, kurum ve kuruluşların bir mozayikini oluşturmaktadır (Bayhan, 2005: 151).

Buraya kadar anlatılan düşünceler, sözleşmeciler olarak nitelendirilebilir. Bunlardan farklı olarak bahsedilecek olan **Marx ve Gramsci** ise çatışmacı sivil toplum düşünürleri olarak incelenebilir. Hegel'in yöntem bakımından halefi olan Marx da sivil toplumu olgusunu ele almaktadır. Birçok konuda görüşlerini Hegel'in düşüncelerine bağlı olarak geliştiren Marx sivil toplumu burjuva toplumu ile eş anlamlı kullanır. Ancak Marks'a göre, sivil toplumdaki çıkar çatışmaları için devletin varlığı çözüm olamaz. Çünkü devlet çıkar çatışmalarından bağımsız değildir. Karl Marx sivil toplumun 18.yy'da burjuvazi

ile birlikte geliştiğini ileri sürerek sivil toplumun devlete bağlı olmadığını tersine devletin sivil topluma bağlı olduğunu savunur.

Marx'ın teorisinde sivil toplum devlete bağımlı olarak düşünülmeğe çıkmış, tersine devletin sivil topluma bağımlı olduğu, onun sivil toplum tarafından belirlendiği varsayılmıştır. Bu anlamda sivil toplum devlet üzerindeki burjuva sınıfı denetimini de üreten bir alan olmaktadır (Çaha, 1996; 199). Marx'a göre, sivil toplum alt yapı, devletse üst yapıdır. İktisadi ilişkiler alanı olarak sivil toplum siyasi ve hukuki üst yapıyı oluşturan devletin sosyo-ekonomik temelini oluşturmaktadır ve dolayısıyla devletin faaliyeti de hâkim sınıfın çıkarları doğrultusunda gerçekleşmektedir (Erdoğan, 1998: 221).

Marx'a göre, sivil toplum, somut olarak, tarihte karşımıza çıkan toplumsal bir aşamayı anlatır ve insanlar arasındaki maddi ilişkilerin organizasyonunun belli bir formuna atıfta bulunur. Buna göre, sivil toplum ilk olarak 18. yüzyılda burjuvaziyle birlikte gelişmiştir. Marx'ın sivil toplumu, üretici güçlerin belirli bir gelişme aşamasında yer alan tüm bireyler arası maddi ilişkileri kapsar. Bu belirli aşamanın bütün endüstriyel ve ticari hayatını içerir ve bundan ötürü, harici ilişkilerinde bir milliyet olarak kendini ifade etmek ve dâhili olarak da kendini bir devlette organize etmek zorundaysa da, milleti ve devleti aşar.

Marx'ın teorisinde devlet-sivil toplum açmazını aşmanın tek yolu vardır o da her ikisini de ortadan kaldırmak. Devlet ortadan kalkacak, siyasî alan sivil topluma iade edilecek ve karşılıklı olarak yeniden bütünleşme süreci gerçekleşecektir. Bu süreci başlatacak olan ise, " radikal bir hareket", bir "devrim"dir. Devrimi gerçekleştirmeye elverişli sınıf olarak ise Marx, işçi sınıfını görür: "İşçi sınıfı, kendi gelişim çizgisinde, eski sivil toplumun yerine, orta sınıfları ve bu sınıfların uzlaşmaz karşıtlıklarını dışta bırakacak bir birlik koyacak ve ortada siyasi iktidar diye bir şey de bırakmayacaktır.

Sivil toplum düşüncesine önemli katkı sağlayan bir diğer düşünür ise **Alexis de Tocqueville**'dir. Kısaca Tocqueville, "devlet" ve "sivil toplum"dan ayrı bir "siyasi toplum"un varlığını ileri sürmüş, bunun özellikle sivil toplumdan farklı yönlerini 'Amerika'da Demokrasi' adlı eserinde ortaya koymuştur. Resmi siyasi sistemin temsilcisi olan devlet, kendi parlamenter meclisiyle, mahkemeleri, bürokrasisi, polisi ve ordusuyla birlikte mevcuttur (Tocqueville, 1994: 47).

Tocqueville'ye göre, günlük hayatta insanları bir araya getirecek amaçlar bulmak zordur; ama onları siyasi hedefler çevresinde toplamak nispeten

daha kolaydır. Siyasi örgüt, bireyleri aynı anda yapacakları çevreden soyutlayarak yaş ve servet farklarına rağmen bir araya getirir. Tocqueville, bu anlamda siyasî örgütlere "toplumun tüm üyelerinin örgütlenme ilkelerinin genel teorisini öğrendikleri okullar olarak"(Tocqueville, 1994: 177) bakmak gerektiğini savunur.

Sivil toplum devlet ayırımını yapan bir diğer düşünür de **Antony Gramsci**'dir. Gramsci konuya bütünüyle Marxist bir açıdan yaklaşmakta ise de kendine özgü bir sivil toplum anlayışını ortaya koyduğu söylenebilir. Gramsci'ye göre devleti siyasi toplumla özdeş kılan anlayış yerini şu denklige bırakmıştır; Devlet, siyasi toplum ile sivil toplumun toplamından oluşur.

Bu yaklaşım Gramsci'yi Marx'dan ayırır: Ona göre, sivil toplum alanındaki meseleler aslında siyasidir. Sivil toplum yalnızca ekonomiye ilişkin sözleşmelerin yapıldığı, üretim sonucu elde edilen ürünün paylaşıldığı bir alandan ibaret sayılamaz. Sivil toplumda partiler, dini gruplar, iletişim organları vb., kitlelerin siyasi kimliklerinin biçimlenmesinde, sivil toplumun kendi kurumsal yapısının ve sınırlarının belirlenmesinde etkin olur; bu yolla, siyasi görüşlerin düzenlenmesine ya da siyasi fikirlerin bir anlam kazanmasına katkıda bulunur. O halde, Gramsci, sivil toplumun yalnızca ekonomik faaliyetlerle sınırlandırılmayacağını söylemekte, onu geniş anlamda devletin bir parçası olarak görmektedir (Bumin, 1982: 35).

Sivil toplumu sadece ekonomik ilişkiler ağı olarak görmeyen Gramsci, sivil toplumun, devletin ideolojik ve kültürel hegemonya alanında olduğunu ileri sürer. O, sivil toplumun bu alana denk düşerek devletin bir parçası olarak görülmesi gerektiğini ve devletin ikna edici rolü ile de siyasal toplumun zamanla sivil toplum içinde eriyerek devletin de ortadan kalkacağını ve demokratik sosyalizmin gerçekleşeceğini öngörmektedir (Arslan, 2001: 56).

Sivil toplum Gramsci'ye göre, yönetim dışı (non-governmental) bir kamu alanını işgal eder. Yönetim dışı kamusal alan yani "sivil toplum", yönetimle yakın ilişkisi olmasına karşın, bu mekanizmanın bir parçası değildir. Burada okullar, kiliseler, işçi sendikaları, iş adamlarının oluşturduğu kulüpler, etnik topluluklar, medya, sağlık ve hukuk alanındaki kurumsal yapıyı da belirleyen meslekî birlikler vb. yer alır. Toplumun bu unsurları arasında önemli sistematik bağlantılar bulunduğu inkâr edilemez çünkü. Gerçekte bunlar bir bütün oluştururlar; ancak kolay anlaşılmaları için bu analitik ayırımın yapılması kaçınılmazdır (Gramsci, 1986).

Marx'ın ekonomiyi alt yapı olarak kabul etmesine karşılık, Gramsci genellikle "hegemonyanın üretilmesi ve sürdürülmesi" olgularını ve bu konudaki

sivil toplumun merkezi rolünü önemser. Gramsci, devleti “siyasi toplumla” yani doğrudan baskıcı düzenle özdeşleştirirken; hegemonyanın organize edilmesi görevini “sivil topluma” bırakır. Sivil toplumda hegemonyanın kurulması açısından Gramsci, öncelikli olarak entelektüellerin rolünden söz eder. Marx proletaryanın bilinçlenmesi için aydına önemli bir rol yüklerken; Gramsci de her sınıfın hegemonyasını kendi aydınları aracılığıyla kurduğunu ve aydınlar olmadan bir sınıfın devleti elinde tutması mümkün olmadığını savunur.

Sivil Toplum Düşünceleri ve Demokratik Haklar

Tarihe bakıldığında, sivil toplum olgusunun, merkezî siyasî otoritenin dışında gelişen bir özgürlükler alanı olduğu görülmektedir. Batıda feodal dönemde, siyasi otoriteler ve tarihi gelişimi içinde cismani iktidara dönüşen kilisenin baskısı karşısında kendisine bir çıkış yolu arayan insanlar, ödedikleri vergilerin toplanması ve harcanması konusunda yönetimi zorladılar. Bu çabaların sonucunda feodaliteden merkezi krallıklara gidiş ve ardından parlamentonun ortaya çıkışı ve kurumlaşması süreci yaşandı. Buradan “vatandaşlık” esasına dayanan bir siyasal yönetimlere doğru bir gidiş gözlenmektedir.

Sivil toplum kavramı, 18. yüzyıla kadar toplumun sosyal gelişmesi ve birey ile devlet ilişkilerinin bir despotun otoriter yönetimi yerine hukuk sistemine göre düzenlenmesi anlamında kullanılmaktaydı. Sivil toplum kavramı, bir yönüyle ve yaygın olarak “askeri olmayan toplum” şeklinde algılanmakla birlikte, daha çok “kendi medenî işlerini yapıp yürüten toplumsal yapılanma” şeklinde anlaşılması daha doğru bir yaklaşımdır.

Sivil toplum olgusu, 1980’lerden itibaren totaliter veya otoriter sistemlerden demokratik sistemlere geçiş sürecinde, önem kazanmaya başlamıştır. 1990’lardan itibaren ise, globalleşme tartışmalarıyla birlikte modern ulus devletin içine düştüğü krizin çözümü açısından yeniden gündeme gelmiştir. Sivil, yani uygar toplum devletin üzerinde yükseldiği toplumsal tabanı ifade ettiği için, sivil toplum demokratik devletin en önemli unsurlarından birisi haline gelmiştir.

Ayrıca sivil toplum alanındaki siyasal kampanyalardan, gönüllü eylemlere kadar birçok etkinlik içinde yer alan, en güçlüsünden en zayıfına birliklerin kurulmasında mutlaka aşağıdan gelen süreçlerin desteklenmesi, gerekmektedir. 21. yüzyılın yönetim paradigması olarak kabul edilen yönetim, karar

verme süreçlerinde resmî kurumlarla birlikte özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını da içine alan kompleks bir sistemi ve bunların kendi aralarındaki ilişkiler ağı ve karşılıklı etkileşimleri ifade etmektedir. Söz konusu yönetim anlayışında, karar alma süreçlerinde çok aktörlü bir yapı, şeffaf yönetim, katılımcılık temel ilkeler olarak kabul edilmektedir.

Toplumun katılımını esas alan Demokrasi, yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişkinin, yönetenlerin tek taraflı olarak belirlediği keyfi, baskıcı bir ilişki olmaktan çıkarılması amacıyla üretilmiş bir siyasal sistemdir. Demokrasi teorisi, başlangıcında batı toplumlarında yöneticinin erkini sınırlandırmak, yönetimi değiştirilebilir kılmak üzere geliştirilmiş bir düşünce sistemidir. Bu yapıyla demokrasi, evrensel bir probleme getirilmiş tarihsel bir cevaptır. Gelineen noktada seçime dayalı temsili demokrasi, fikirleri temsil edilemeyen kitlelerin söz ve müdahale haklarını tam olarak siyasete yansıtamadığı için katılımcı demokrasi denilen yeni sürece ihtiyaç duyulmuştur.

Katılımcı demokrasi aracılığı ile sivil toplumun gücü baskı ve çıkar grupları olarak siyasete yansıtılmaya çalışılmıştır. Sivil toplumun taleplerini kamu alanına taşıma iradesi, insanoğlunun yüksek değerleri ve insan temel haklarına verdiği değerler sistemi içinde yer almaktadır. Bu yaklaşım biçimi aynı zamanda, felsefi bağlamda birey olarak insana ve insanların oluşturduğu görece olarak özerk kuruluşlara yüklenen değer sistemiyle de ilişkilidir.

Bu nedenle, sivil toplum olgusu günümüzde otoriter ve totaliter rejimlere karşı engel, ya da, bu tür rejimlerden demokrasiye geçişi kolaylaştıran bir unsur olarak düşünülmektedir. Diğer yandan sivil toplumun varlığı, otoriter yönetimden demokrasiye geçiş aşamasında da önem kazanır. Şartlar siyasi partilerin oluşmasına ve rekabetçi seçimlerin yapılmasına izin verdiğinde, muhalif politikacılar kısa zamanda sivil toplumu harekete geçirir ve yeniden siyasi topluma girerler. Bu açıdan düşünüldüğünde, sivil toplum geleneğinin bulunmadığı veya zayıf olduğu ülkelerde demokrasiye geçişin veya siyasal demokrasinin kurumsal mekanizmaları bir biçimde kurulmuş olsa bile bunların idame ettirilmesinin son derece zor olduğu söylenebilir (Sarıbay, 2000: 63).

Buna mukabil, sivil toplum/demokrasi bağlamında yukarıda çizilen çerçevede dâhilinde aynı iyimserliği paylaşmayan yazarlar da vardır. Nitekim John Gray, sivil toplum kurumlarıyla siyasi, demokrasi arasında sistematik veya zorunlu bir ilişki bulunmadığı kanaatindedir. Ona göre, sivil toplum kurumları demokratik olmayan hükümet biçimleriyle de pekâlâ bir arada bulunabilirler.

Bu görüşün sivil toplumun esas itibariyle özel alan ve ekonomiden ibaret olduğu varsayımı altında büyük bir doğruluk payı varsa da, bir sivil toplumun otoriter bir yönetim altında canlılık ve özerkliğini uzun süre koruyabileceği son derece şüphelidir. Ayrıca sırf özel alan anlamında bir sivil toplumun kendi başına demokrasiye götüremeyeceği çok açık olmasına rağmen varlığını koruduğu sürece onun otoriterizm için bir tehlike teşkil edeceği de açıktır (Yıldırım, 2000: 55).

Demokrasi, sürekli kendisini geliştiren ve yenileyen bir sistemdir. Toplumların demokrasiyi geliştirme ve problemlerini çözümde uzlaşmacı bir yöntem olarak benimsemesi olumlu bir sosyal süreçtir. Modern toplum, örgütlü toplumdur. Milli ve milletlerarası her alandaki gelişmelerde sivil toplum kuruluşları aktif rol almalı ve çözüm için etkili olmalıdır.

Hükümet dışı organizasyonlar olan sivil toplum örgütlerinin, gönüllü ve meşru zemindeki faaliyetleri ile siyasal düşünceler telif edilirse, kuvvetle önümüzü aydınlatırlar. Toplumun bu örgütlenme ve ihtiyaçlarını karşılama serbestliği içinde sağlıklı bir aktivite imkânı verilirse, topluma ve insaniyete açılan geniş açılımlı organizasyonlar gerçekleştirilebilir. Böyle bir toplum, felsefi düzlemde oluşturulmuş demokrasi ve insan hakları gibi ilkelerin pratiğe aktarılmasında ve bu konularda meydana gelen problemlerin çözümünde rol ve inisiyatif alabilir

Sonuç

Sivil toplum bilincine sahip olan bireylerin oluşturduğu örgütlü bir grup olan sosyal toplum, şikâyetçi olduğu konuları, başkalarına havale etmez; kendisi ve oluşturduğu sivil toplum örgütlerinin desteği ile çözmeye çalışır. Eleştirdiği problemlerin ve konuların çıkış noktası olarak sivil toplum görülür. Halkın rızası saptırılıyorsa, sivil toplumun düzeltmesi gerekir. Demokrasi kültürünün oluşması ve geliştirilmesi bu dinamik yapıya bağlıdır.

Eğer sosyal toplumu kurabilir ve demokrasi kültürü ile yeşertebilirsek, siyasal kültürün kaçınılmaz olarak kendi içinde değişimini ve katılımcı demokrasiye geçişini de hızlandırabiliriz. Çağımızda haberleşme ve iletişim yollarının çoğalması, yönetim ve seçim süreçlerinde yüksek ve pratik bir biçimde katılım imkânlarını sağlayabilir. Böylece doğrudan doğruya katılımın mümkün olduğu doğrudan demokrasi sisteminin ve katılımcı demokrasinin gelişmesi sürecine bir katkı yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Anbarlı, Ş. (2001). "Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(1), 319-328.
- Arslan, O. (2001). *Kuramsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Aslan, S. (2010). *Sivil Toplum ve Demokrasi*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(2), 357-374
- Azaklı, S. (1997). *Devlet Sivil Toplum ve Türkiye*, Yeni Türkiye Dergisi, 3(18), 224-231.
- Bağçe, H. E. (2010). "Rousseau'da Toplum Sözleşmesi, Siyasal Meşruiyet ve Katılımcı Demokrasi", I. Uluslararası Müzakereci Demokrasi Sempozyumu Bildiri Kitabı, 15-16 Nisan 2009, İstanbul, 106-117.
- Bayhan, V. (2002). *Türkiye'de Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm*, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 26(1), 1-13.
- Blerst, R. (1997). "18.y.y'da Sosyolojik Düşünce", Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, (T.Bottomore, R. Nispet), Ankara: Kırmızı Yayınları.
- Bumin, K. (1982). *Sivil Toplum ve Devlet, Kuramlar- Deneyler- Arayışlar*, İstanbul: Yazko Yayınları.
- Çaha, Ö. (1996). *Sivil Kadın: (Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın)*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Doğan, İ. (2009). *Sivil Toplum Anlayışı ve Siyasal Sistemler*, Ankara: Barış Platin Kitabevi.
- Erdoğan, G. (2005). "Türkiye'de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi ve Demokratik Peşkişmenin Önündeki Engeller", Sivil Toplum ve Demokrasi, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Keane, J. (1994). *Demokrasi ve Sivil Toplum*, Çeviren: N. Erdoğan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Keyman, F. (2004). *Avrupa'da ve Türkiye'de Sivil Toplum*, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, no 3, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, İstanbul.
- Lukes, S. (1997). "İktidar ve Otorite", Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi (Tom Bottomore-Robert Nispet), Ankara: Kırmızı Yayınları
- Rousseau, J. J. (1999). *Toplum Sözleşmesi*. (Çev. A. Erenuluğ), Ankara: Öteki Yayınevi.
- Sarıbay, A. Y. (2000). *Kamusal Alan, Diyalojik Demokrasi, Sivil İtiraz*, İstanbul: Alfa Yayınları
- Swingwood, A. (1998), *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (çev. Osman Akınhay), Ankara: Agora Kitaplığı

Osman Özkul

- Tocqueville, A. (1994), *Amerika'da Demokrasi*, Ankara: Yetkin Basım ve Yayıncılık
- Yıldırım, A. (2001). Sosyal Bütünleşme Açısından Sivil Toplum Örgütleri: Isparta Uygulaması, S.D.Ü. S.B.E. Yayınlanmamış Y.L.Tezi, Isparta

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ SORUNU: TÜRKİYE-ALMANYA-PAKİSTAN KARŞILAŞTIRMASI

H. Yunus Taş¹ - Serkan Ömer Abbasgil²

Öz

Sanayi devrimi öncesi aile içi işletmeler ve tarım hayatında görülen çocuk işçiler, sanayi devrimiyle birlikte fabrikalarda ve büyük işletmelerde daha fazla ve acımasızca çalıştırılmışlardır. Yapılan birçok düzenleme ve yasaklara rağmen bu konu hiç bir zaman sıfırlanamamıştır. Bu çalışmada Türkiye, Almanya ve Pakistan'daki çocuk işçiliğine yönelik karşılaştırma yapılarak, söz konusu ülkelerin yasal mevzuatta yaptıkları düzenlemeler ve bu düzenlemelerin pratikte yansımaları ele alınmıştır. Ayrıca Türkiye, Almanya ve Pakistan'da günlük hayatta çocukların çalıştıkları sektörler ve çalışma koşulları değerlendirilmiş ve ILO gibi uluslararası kuruluşların bu ülkelerde çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik çalışmalarına da yer verilmiştir. Araştırmanın başlangıcında çocuk işçiliğinin önlenmesinde Almanya'nın oldukça başarılı olduğu düşünülmekte olup, Türkiye ve Pakistan ise çocuk işçiliğinin önlenmesine ilişkin olumlu yönde gelişmeler olduğu tahmin edilmektedir. Ancak Türkiye'nin son zamanlarda Suriyeli göçmen çocuklar nedeniyle bu anlamda bazı sıkıntılar yaşamaya başladığı da bir gerçektir. Pakistan'ın ise yasal mevzuat açısından olumlu ilerlemeler kaydetmesine karşın çocuk işçiliği konusunda pekiyi bir komumda olmadığı gizlenemez bir gerçektir. Bu çalışmada daha ziyade yukarıda bahsi geçen ülkelerin çocuk işçiliği konusunda gelmiş oldukları son durumları ortaya konulacak olup; ILO, UNICEF ve AB gibi bölgesel ve uluslararası ölçekli kuruluşların standartlarına göre buldukları konum incelenerek söz konusu kuruluşlardan alınabilecek yardımlarla, özellikle Pakistan ve Türkiye gibi ülkelerde çocukların ağır iş şartlarından koparılıp, eğitimlerine devam edebilecekleri daha hafif ve kısa mesai gerektiren işlere yönlendirilmeleri konusunda önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk işçiliği, Karşılaştırma, Türkiye-Almanya-Pakistan.

---

1 Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi Bölümü, Yalova
E-posta: yunus.tas@yalova.edu.tr

2 Doktora Öğrencisi, Yalova Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yalova,
E-Posta: sermer08@hotmail.com

CHILD LABOUR PROBLEM: A COMPARISON OF TURKEY-GERMANY-PAKISTAN

H. Yunus Taş - Serkan Ömer Abbasigil

ABSTRACT

Before the industrial revolution, child labourers that were seen domestic works and agricultural works, they were employed more and more mercilessly in factories and big businesses with the industrial revolution. Despite the many regulations and prohibitions that have been made, this issue has never been completely prevented. In this study, comparison of child labour in Turkey, Germany and Pakistan was carried out and the practical arrangements of the countries in legal legislation and the practical reflection of these regulations were discussed. In addition, the sectors and working conditions of children in daily life in Turkey, Germany and Pakistan are evaluated, and actions of international organisations such as ILO in order to prevent child labour are mentioned in these study. At the beginning of the research, Germany is considered to be very successful in preventing child labor, while Turkey and Pakistan are estimated to positive improvements in relation to the prevention of child labor. However, it is stated that Turkey has started to live some troubles recently due to Syrian immigrant children. Despite the fact that Pakistan has achieved positive improvements regarding laws, has been invisible truth that Pakistan has to struggle more in practical life to prevent child labour. In this study, the most recent cases of the above mentioned countries regarding child labor will be revealed. They will look at the status of these countries according to the standards of regional and international organizations such as the ILO, UNICEF and the EU. With the aid that can be obtained from such establishments, it will be suggested that children in countries such as Pakistan and Turkey be taken away from the heavy work conditions and these children should be directed to jobs that require lighter and shorter work hours where they can continue their education.

Keywords: Child Labour, Comparison, Turkey-Germany-Pakistan.

Giriş

Kişiliğin gelişim safhalarından biri olan çocukluk, İnsanın unutamadığı en önemli dönemlerinden biridir. Çocukların yetişme koşulları ve aldıkları eğitimin yetişkinlik evresindeki yaşam kalitesi üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır. Çocuk işçiliği, kökeni tarihin ilk dönemine kadar dayanan ve kronikleşmiş hale gelen bir insan hakları sorunudur ve bu durum çocukların ruhsal, bedensel ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuz etkilerden en önemlisi, çocuğun çalışmak zorunda olması nedeniyle eğitimine devam edememesi ve yaşamının geri kalan bölümünü gerekli donanımdan uzak ve niteliksiz bir birey olarak geçirmesi durumudur. Çocukların eğitimsiz kalması hem kişinin kendisi için hem de insanlık için önemli bir kayıptır. Diğer yandan çalışan çocukların her türlü suiistimal ve istismara da açık olması karşılaşılan önemli sorunlardan biridir (Avşar ve Ögütoğulları, 2012, s. 10).

Günümüze gelindiğinde, çocuk işçiliğine ilişkin düzenlemelere birçok uluslararası ve bölgesel insan hakları belgesinde yer verildiği görülmektedir (Nolan, 2011, s. 32). Çocukların ve çocuk haklarının korunması, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ve Avrupa Konseyi'nin üzerinde önemle durduğu konular olmuştur. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, çocuk hakları ile ilgili konuları; bildirgeler, sözleşmeler ve genel kurallar olarak ayrıntılı biçimde düzenlemektedir. Avrupa Konseyi de, BM ilkelerine uygun sözleşmeler ve tavsiye kararları oluşturmaktadır (Akyüz, 2012, s. 6). Bu bağlamda, uluslararası hukuk alanında çocuk haklarını düzenleyen temel yasal metin 20 Kasım 1989 tarihli "Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi"dir (ÇHS). Sözleşme, pek çok ülke yönetiminin, Birleşmiş Milletlere bağlı örgütlerin ve hükümet dışı kuruluşların on yıla varan yoğun temas ve görüşmeleri sonucunda benimsenmiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi ile birlikte çocukların ihmal, istismar ve her türlü kötü muameleye karşı korunmaları için evrensel ilkelerin yerleştirilmesi amaçlanmıştır (Akyüz, 2012, s. 6).

20 Kasım 1989'da, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda, Çocuk Hakları Sözleşmesinin kabul edilmesinin hemen ardından 1990 yılının Eylül ayında New York'da 71 ülkenin katılımıyla Dünya Çocuk Zirvesi gerçekleştirilmiş ve bu zirvede her çocuğa daha iyi bir gelecek sağlamak için 27 hedef içeren acil ve evrensel bir çağrı yayınlanmıştır. Bu hedeflerden biri de özellikle güç koşullardaki çocukların korunmasıdır. Bu tarihten sonra çocuk işçiliği ile mücadele konusu dünyanın gündemine girmiştir. Çocuk işçiliği yalnızca az gelişmiş ülkelerde değil; birçok sanayileşmiş ülkede de görülmektedir (Avşar ve Ögütoğulları, 2012, s. 10).

Bu çalışmada çocuk işçiliği sorunu, gelişmekte olan ülke kategorisinden Türkiye, gelişmiş ülke kategorisinden Almanya ve az gelişmiş ülke kategorisinde Pakistan örnek ülkeler olarak ve karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Ele alınan bu ülkelerde çocuk işçiliği bağlamında benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmuş ve sorunun çözümü noktasında dünya genelinde ve ülkeler özelinde yapılabilecek somut uygulamaların neler olabileceğine yer verilmiştir.

1. Genel Anlamda Çocuk İşçiliği

Çocuk ve çocuk işçiliği farklı kültürlerde, gerek yaş ve gerekse etkileri açısından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Ancak, Ülkemiz tarafından da kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesine göre 18 yaşına kadar olan herkes çocuk sayılmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO), çocuk işgücü ile ilgili temel sözleşmelerinden olan 138 sayılı sözleşmede, istihdama kabulde asgari yaş sınırının 15 olduğu belirtilmiştir. Ancak, bazı istisnai durumlarda bu asgari yaş sınırının 13'e kadar inebileceği hükme bağlanmıştır. Böylece ILO'ya göre, her ne sebeple olsun 13 yaşın altında çalışma yaşamına atılanlar, çocuk işgücü olarak tanımlanmaktadır (Günöz, 2007, s. 5).

Çocukların yaptıkları işlerin hepsi, ortadan kaldırılmak istenilen çocuk işçiliği kategorisine girmez. Çocukların ve ergenlerin sağlıklarına ve kişisel gelişimlerine zarar vermeyecek ya da eğitimlerini aksatmayacak işler (evde anne babalarına yardımcı olmak, aile işletmesinde belirli işler yapmak, okul saatleri dışında ve tatillerde cep harçlığı sağlayacak kimi işlerde yer almak gibi) yapmalarına genellikle olumlu bakılmaktadır. Bu tür etkinlikler çocukların gelişimine ve ailelerinin durumuna katkıda bulunur; onlara çeşitli beceriler ve deneyim kazandırır; yetişkinlik dönemlerinde toplumun üretken üyeleri olmaya hazırlar. Olumsuz olarak değerlendirilen "Çocuk işçiliği" ise çoğu kez çocukları çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltten, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı işler olarak tanımlanır. Bu bağlamda çocuk işçiliği:

*Çocuklar için ruhsal, fiziksel, toplumsal ya da ahlaki açılardan tehlikeli ve zararlı nitelikteki,

*Okula düzenli devam etmelerini engelleyerek eğitimlerini aksatacak;

*Okullarından erken ayrılmalarına yol açacak,

*Çocukları okullarıyla aşırı uzun süren ve ağır işleri beraber yürütmek zorunda bırakan işler olarak değerlendirilmektedir (ILO, 2016).

Çocuk işçiliği çok farklı biçimler alabilirken, öncelik; 182 sayılı ILO Sözleşmesi'nin 3'üncü maddesinde tanımlanan en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine hemen son verilmesidir. Bunlar:

*Çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburi çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini;

*Çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;

*Çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;

*Doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işler,

*Doğası gereği ya da gerçekleştiği koşullar nedeniyle çocuğun fiziksel, zihinsel ya da ahlaki iyi olma halini tehlikeye düşürecek işler "tehlikeli işler" olarak tanımlanır (ILO, 2016).

Dünyada çocuk işçiliği; yoksulluk, işsizlik, eğitim olanakları, gelenekler, hızlı ve çarpık kentleşme, nüfus, işverenlerin çocuk işgücü talebi gibi faktörler nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bunlardan en önemlisi yoksulluktur. Çocuklar, ailenin ve kendilerinin hayatta kalmasını sağlamak için çalışmaktadırlar. Çocuklar iyi bir ücret almasa da, halen gelişmekte olan ülkelerde aile gelirine önemli katkıda bulunan kişiler olarak hizmet etmektedirler (Siddiqi ve Patrinos, 1995). İşsizlik, çocukların küçük yaşlardan itibaren emek piyasalarında yer almalarına yol açan bir başka ekonomik nedendir. Aynı hanede yaşayan yetişkinler düzenli iş ve gelirden yoksun oldukları oranda geçinebilmek için tüm kaynaklarını harekete geçirmek zorunda kalmaktadır (Tunççan, 1999, s. 244). Çocukların çalıştırılmasının önemli bir nedeni de, ülkenin eğitim olanaklarının sınırlı olmasıdır. Çocuklar okula erişim olanakları bulamamaktadır. Eğitimin kalitesinin düşük olması ya da okulların kalabalık veya yetersiz olması, öğretmenlerin ilgisizliği gibi nedenler de çocukların çalışma hayatına girerek ailelerine yardımcı olmasına neden olmaktadır (Siddiqi ve Patrinos, 1995). Geleneksel faktörler de çocuk işçiliği açısından önemlidir.

Bazı ülkelerde kadınların eğitilmiş olması halinde geleneksel rollere uymaya-
cağı düşünülmektedir. Bazı ülkelerde eğitilmiş kadınların evlenemeyeceği ya
da çocuk sahibi olamayacağı konusunda yaygın bir görüş bulunmaktadır. Do-
layısıyla, birçok aile, anneleri ücretli emekten kurtarmak için yalnızca ev iş-
lerinde çalışan kızlar yetiştirmektedir. Bu tür kültürel uygulamalar kadınla-
rın eğitimini kısıtlamakta ve çocuk istihdamını teşvik etmektedir. Sosyal sınıf
ayrıcılığının kabul edilmesi de çocuk emeğinin sürdürülmesinde etkili ol-
maktadır. Örneğin, Hindistan'ın alt kastlarından insanların çalışması beklen-
diğinden çocuklar okula gitmemeye daha eğilimlidir (Siddiqi ve Patrinos,
1995). Sanayileşme sürecini tamamlamamış ülkeler açısından hızlı ve çarpık
kentleşme yetişkin işsizliğini artırarak çocukları emek piyasalarına iten bir
başka unsurdur. Azgelişmiş ülkelerde ekonomik kaynakların ve üretilen ge-
lerin adil olmayan dağılımından kaynaklanan göç hareketi, bu ülkelerde kent-
leşmenin hızlı ve çarpık gelişimine neden olmaktadır. Bununla birlikte, azge-
lişmiş ülkelerdeki kentleşme olgusu, batı modellerinden farklı olarak, ekono-
mik kalkınmaya paralel olmayıp daha hızlı bir gelişim göstermektedir. Bu
farklılık nedeniyle batı ülkelerinde kentlere göç etmenin barındırdığı istih-
dam potansiyeli azgelişmiş ülkeler açısından söz konusu olmamakta, kırsal
kesimden kentlere yönelen nüfus hareketi gizli işsizleri açık işsiz haline geti-
ren ve işsizliği artıran bir nitelik taşımaktadır (Serter, 1994, s. 87'den aktarı-
lan, Tuççan, 1999, s. 245). İşverenler tarafından çocuk işçiliğine yönelik tale-
p, çocuk işçiliğinin bir başka nedenidir. Piyasa şartları, ekonomik ve mali
sıkıntılar, bazı işverenler tarafından çocukların ucuz ve uysal işgücü olarak
görülmesi ve bu konuda yeterli bilince sahip olmaması, küçük işletmelerin
ekonomik ve teknik imkânlarının yetersiz oluşu, bazı ailelerin ise çocukları-
nın meslek sahibi olabilmesi için işverenlerden talepleri gibi etkenler işve-
renlerin çocuk işgücünü talep etmelerine neden olmaktadır (T.C. Çalışma Ve
Sosyal Güvenlik Bakanlığı, s. 20).

Yukarıda belirttiğimiz faktörler doğrultusunda çocuk işçiliği, dünyanın
her yerinde görülmekle birlikte özellikle düşük gelirli ülkelerde yaygın ola-
rak bulunmaktadır. Çocuk işçiler, tarım, imalat, balıkçılık, inşaat, evde servis,
sokak satışları gibi ekonominin tüm sektörlerinde çalışmaktadır (Osment,
2014, s. 14). Buna ek olarak işverenler, yetişkin işçilere oranla daha düşük
ücret ödedikleri, emirlerine kolayca baş eğen ve dolayısıyla uysallıkları ne-
deniyle çocuk işçi çalıştırmayı tercih etmektedir. İşverenler, ekonomik du-
rum kötüye gittiğinde, çocuk işçilerin işten çıkarılmasında çok fazla sorun
yaşamamaktadır. Çocuklar ise yasa dışı yollardan çalıştıkları için işveren
hakkında şikâyette bulunamamaktadır (Günöz, 2007, s. 22). Aşağıda yer alan
tabloda 5-17 yaş arasında çalışan çocukların sayıları ve sektörlere göre dağı-
lımı gösterilmektedir.

Tablo 1: Dünyada Çalışan Çocukların Sektörlere Göre Dağılımı (2012)

Sektör	2008		2012	
	('000)	% oran	('000)	% oran
Tarım	129,161	60.0	98,422	58.6
Sanayi	15,068	7.0	12,092	7.2
Hizmetler	55,109	25.6	54,250	32.3
Diğer	10,557	4.9	11,528	6.9

Kaynak: ILO, 2012, "Marking Progress Against Child Labour: Global Estimates and Trends", s. 8.

Tabloda görüldüğü üzere çocukların büyük çoğunluğu tarım sektöründe çalışmaktadır. Tarım sektörünü, hizmetler ve ardından da sanayi sektörleri takip etmektedir. 2012 yılında, tarım sektöründe çalışan çocuk sayısı, 2008 yılına göre önemli ölçüde düşüş kaydetmiştir. Sanayi sektöründe de çalışan çocuklarda önemli ölçüde azalma görülmekle birlikte hizmetler sektöründe sınırlı bir düşüş yaşanmıştır. Ancak çocuk işçiler arasında hizmetler sektörü oransal olarak artış kaydetmiştir.

Tüm insanlığın sorunu haline gelen çocuk işçiliği nedeniyle dünyada yaklaşık olarak 168 milyon çocuk; sağlık, eğitim, barınma gibi temel haklardan mahrum kalmaktadır. Ancak çocuk işçiliği ve çocukların tehlikeli işlerde çalıştırılması, dünyada giderek azalmaktadır. Aşağıda yer alan tablo bu durumu açıkça göstermektedir.

Tablo 2: Dünya Genelinde 2000-2012 Yılları Arasındaki, 5-17 Yaş Grubunu Kapsayan Çocuk İstihdamı, Çocuk İşçi ve Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuk Sayıları

	Çocuk İstihdamı		Çocuk İşçi		Tehlikeli İşler	
	('000)	%	('000)	%	('000)	%
2000	351,900	23.0	245,500	16.0	170,500	11.1
2004	322,729	20.6	222,294	14.2	128,381	8.2
2008	305,669	19.3	215,209	13.6	115,314	7.3
2012	264,427	16.7	167,956	10.6	85,344	5.4

Kaynak: ILO, 2012, "Marking Progress Against Child Labour: Global Estimates and Trends", s. 3.

Yukarıda görüldüğü üzere, 2000 yılından 2012 yılına kadar tüm çalışma şekillerinde sayılar düşmüştür. 2012 yılında tüm dünyada çocuk işgücü sayısı 168 milyonken, bu sayının 85 milyonu tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Hemen hemen çalışan çocukların yüzde 50'si tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Aynı zamanda istihdama katılan çocuk sayısı, 2000 yılında yaklaşık olarak 352 milyon iken; 2012 yılında 264 milyon civarındadır. Yine aynı şekilde çocuk işçi sayısı, 2000 yılında yaklaşık 246 milyonken 2012 yılında 168 milyona kadar düşmekte ve bu sayı tüm çocukların yüzde 11'ini kapsamaktadır. 2008 ve 2012 yılları arasındaki 4 yıllık zaman diliminde, çocuk işçiliği 47 milyon azalarak 215 milyondan 168 milyona düşmekte ve tehlikeli işlerde çalışan çocukların sayısı ise 30 milyonluk bir azalma ile 85 milyona düşmektedir.

Çocuk işgücünün kullanımı; gelişmiş ülkelerde, Latin Amerika, Ortadoğu, Asya ve Afrika'daki gelişmekte olan pek çok ülkede ve bütün üretim sektörlerinde kendini göstermekle birlikte, az gelişmiş ülkelerde yoğunluk kazanmaktadır. Kentsel bölgelerde yaşayan çocuklar; sanayi ve hizmet ağırlıklı sektörlerde; örneğin; ev işlerinde, çocuk bakıcılığında, dükkânlarda, tekstil, küçük atölyeler ve gıda sektöründe çalıştırılırken, kırsal bölgelerde yaşayan çocuklar, ev işlerinin yanı sıra tarım ve hayvancılık sektöründe çalıştırılmaktadır. Gerek kentsel gerekse kırsal alanda çalışan çocuklar, söz konusu işler dolayısıyla fiziksel ve ruhsal olarak olumsuz etkilenmekte, hastalanmakta ya da sömürüye maruz kalmaktadırlar. Öte yandan az gelişmiş ülkelerde; emek yoğun teknolojiyle üretim yapılması nedeniyle düşük ücretle, örgütsüz ve daha kolay işten çıkarılabilen çocukların emeği sömürülmektedir (Küçükkaş; Dulupçu; Turunç, 2000, ss. 103-104).

2. Türkiye'de Çocuk İşçiliği

Türkiye'de çocuk işçiliğine tarihsel açıdan bakıldığında ilk örneklerin, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ahi kurumlarında bulunduğu görülmektedir. Çalışanlar çırak- kalfa-usta hiyerarşisi içinde, baba-evlat informel ilişkisi ile idare heyetinin denetim ve gözetimi altında çalışmışlardır. Tarımda aile temelli işlerde çalışan çocuklar Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayileşme dönemine geçişle birlikte sanayi ve hizmet sektöründe çalışmaya başlamıştır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise çocuk işçiliğine mesleki- teknik eğitimin bir parçası olarak yaklaşılmış ve bu alanda yasal düzenlemeler yapılarak okul ve çevre ilişkilerine önem verilmiş ve bölgelerin eğitim ihtiyaçları üzerinde durulmuştur (Avşar ve Öğütoğulları, 2012, s. 25).

Günümüzde, temelinde dengesiz sanayileşme, sosyo-ekonomik sorunlar, nüfus artışı, eğitimsizlik ve göç yatan çocuk işçiliği olgusu, ülkemizde toplumsal bir sorun olarak çözüm beklemektedir. Ülkemizde de çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar ve zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması

ile çalışan çocuk sayısında azalma olmasına rağmen, çocuk işçiliği, sokak çocukları ve sokakta çalışan çocuklar sorunu önemini hala korumaktadır (T.C. Başbakanlık DPT, 2007, s. 46).

Türkiye'de çok sayıda çocuk, ailelerinin geçimine katkıda bulunmak amacıyla çok erken yaşlarda çalışma yaşamında yer almaktadır. Türkiye'de çocuklar;

*Kentsel alanda sanayi, ticaret ve hizmet sektöründe bunun yanı sıra sokakta,

*Kırsal alanda iş çeşitlerine, mevsimlere, geleneklere bağlı ve yoğun olarak tarım sektöründe çalışmaktadır (Boybek, 2009, ss. 89-90).

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından, Türkiye'de çalışan çocuklarla ilgili veri tabanı oluşturmak, çalışan çocukların çalıştıkları sektörleri, çalışma koşullarını, sosyal, ekonomik, demografik özelliklerini ortaya koyabilmek ve çocuk işçiliğini önlemeye yönelik olarak yapılan çalışmaların etkisini ölçebilmek amacıyla (Ekim 1994 - Ekim 1999 - Ekim, Kasım, Aralık 2006) Çocuk İşgücü Anketleri yapılmıştır. Ekim 1994'de gerçekleştirilen anketin hedef kitlesini 6-14 yaş grubundaki çocuklar oluştururken, Ekim 1999' da ve (Ekim, Kasım, Aralık dönemi) 2006 yılında gerçekleştirilen uygulamalarda yaş grubu genişletilmiş ve 6-17 yaş grubundaki çocuklar kapsama alınmıştır. 1994, 1999 ve 2006 Çocuk İşgücü Anketleri Türkiye'deki çocuk işgücüne dair önemli bilgiler vermektedir (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, s. 14).

Tablo 3: Çocuk İşgücü Temel Göstergeleri, (Bin kişi)

Yıllar	Ekim 1994	Ekim 1999	2006 (Ekim-Kasım-Aralık)
<i>Kurumsal Olmayan sivil nüfus</i>	59 736	65 422	72 957
<i>0-5 Yaş grubundaki nüfus</i>	8 469	7 930	8 479
<i>6-17 Yaş grubundaki nüfus</i>	14 968	15 821	16 264
<i>İstihdam (6 ve daha yukarısı yaş)</i>	20 984	22 124	22 963
<i>İstihdam (6-17 yaş)</i>	2 269	1 630	958
<i>İstihdam Oranı (6-17 yaş) %</i>	15,2	10,3	5,9
<i>Kent</i>	611	478	457
<i>Kır</i>	1 659	1 151	502
<i>Erkek</i>	1 372	955	632
<i>Kadın</i>	898	675	326
<i>Tarım</i>	1 510	990	392
<i>Tarım-dışı</i>	759	640	566
<i>Ücretli veya yevmiyeli</i>	648	617	513
<i>Kendi hesabına veya işveren</i>	52	28	26
<i>Ücretsiz aile işçisi</i>	1 570	985	420

Kaynak: ILO-TUİK 2006 Çocuk Araştırması Haber Bülteni'nden alınan veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Yukarıda yer alan veriler çocuk istihdamı açısından yorumlandığında; Türkiye nüfusunun yıllara göre arttığı görülmektedir. 2006 yılındaki 6-17 yaş arasındaki çocuk işçi sayısı, 1994 ve 1999 yıllarındakine göre kayda değer oranda düşüş göstermiştir. Söz konusu düşüşte 1997 yılında zorunlu eğitim süresinin 8 yıla çıkartılmasının (ÇSGB ILO-IPEC, 2006, s. 17) ve bunun yanı sıra ILO IPEC projelerinin ve oluşturulan çeşitli hukuki düzenlemelerin etkili olduğu ifade edilebilir (Erbay, 2008, s. 42'den aktaran Boybek, 2009, ss. 90-91).

Kır-kent ayrımı açısından çocuk istihdamına yönelik veriler incelendiğinde; 1994 yılında kırsal alanda çalışan çocuk işçi sayısının çok fazla olduğu görülmektedir. Tabloda yer alan yıllara göre bir karşılaştırma yapıldığında ise; kırsal alanda çalışan çocuk işçi sayısında çok büyük düşüş olmasına rağmen, kentlerde çalışan çocuk işçi sayısında önemli bir düşüş görülmemektedir. Kırsaldaki çocuk işçi sayısındaki bu düşüş, yukarıda da bahsedildiği gibi 1997 yılında zorunlu eğitim süresinin 8 yıla çıkartılması ile bağlantılı olabileceği düşüncesi ile örtüşmektedir.

Cinsiyet açısından çocuk istihdamına yönelik veriler karşılaştırıldığında; erkek çocuk işçi sayısının, kız çocuklarına oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, kız çocuklarının da önemli sayıda çocuk işçi olarak çalıştırıldığı görülmektedir.

1994-2006 yılları arasında çalışan çocukların faaliyet alanlarına göre dağılımı incelendiğinde; tarımsal alanda çalışan çocuk sayısında çok büyük bir düşüş olmasına karşın aynı oranda düşüşün tarım-dışı sektörlerde çalışan çocuk sayısında görülmediği sonucuna varılmaktadır.

Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan çocukların 1994 yılı verilerinde en çok ücretsiz aile işlerinde çalışan çocuklar olduğu görülürken, 2006 yılına gelindiğinde bu sayının yaklaşık yüzde 75 azaldığı görülmektedir. Kendi hesabına çalışan çocuk işçi sayısı oranı ele alındığında; 2006 yılında, 1994 yılına göre yaklaşık yüzde 50 bir azalma olduğu, ancak, ücretli (yevmiyeli) çalışan çocuk işçi sayısında 1994 yılı ile 2006 yılı karşılaştırıldığında çok büyük bir düşüş olmadığı ve bu oranın yüzde 12,5 civarında kaldığı görülmektedir.

Yukarıda ILO-TÜİK verilerine göre 1994-2006 yılları arasında çocuk işgücüne ilişkin yapılan anketler baz alınarak hazırlanan tablodan genel anlamda çıkarılabilecek en önemli sonuç; çalışan çocuk sayısında 12 yıl içinde önemli bir düşüşün gerçekleşmesidir. Bu bağlamda 8 yıllık kesintisiz eğitimin ve çocuk işçiliğine yönelik yapılan sosyal çalışmaların etkili olduğu değerlendirilmektedir. Türkiye'nin, ILO'nun 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi'ni Ocak 1998'de, 182 sayılı Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi'ni 27 Haziran 2001'de onaylaması etkili olmuştur. Ayrıca 4857 sayılı İş Kanunu'nun

71. Maddesine göre 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır. Ancak 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar; bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine zarar vermeyecek nitelikte ve okula devam edenlerin okula devamları ile okuldaki başarılarına engel olmayacak, meslek seçimi için yapılacak hazırlıklara ya da yetkili makamlar tarafından yeterliliği kabul edilen mesleki eğitime katılmasına engel olmayacak işlerde çalıştırılabilirler (T.C. Resmi Gazete 2004).

Tablo 4: Çocuk İşgücü Temel Göstergeleri, (Bin kişi)

	2012 Ekim-Kasım-Aralık (Bin Kişi)	2012 Ekim-Kasım- Aralık (%)*
Nüfus	75 627	100,0
6-17 Yaş Grubu nüfus *(Tüm nüfusa oranla)	15 247	20,2
6-17 Yaş İstihdam *(Çalışan çocuk sayısına göre)	893	100,0
İstihdam Oranı (6-17 yaş) *(6-17 Yaş toplam çocuk nüfusuna göre)	-	5,9
6-14 Yaş grubundaki istihdam *(Çalışan çocuk sayısına göre)	292	32,7
15-17 Yaş grubundaki istihdam *(Çalışan çocuk sayısına göre)	601	67,3
Kent*(Çalışan çocuk sayısına göre)	400	44,8
Kır *(Çalışan çocuk sayısına göre)	493	55,2
Erkek *(Çalışan çocuk sayısına göre)	614	68,8
Kadın *(Çalışan çocuk sayısına göre)	279	31,2
Tarım *(Çalışan çocuk sayısına göre)	399	44,7
Sanayi *(Çalışan çocuk sayısına göre)	217	24,3
Hizmet *(Çalışan çocuk sayısına göre)	277	31,0
Ücretli veya yevmiyeli *(Çalışan çocuk sayısına göre)	470	52,6
Kendi hesabına veya işveren *(Çalışan çocuk sayısına göre)	10	1,1
Ücretsiz aile işçisi *(Çalışan çocuk sayısına göre)	413	46,2

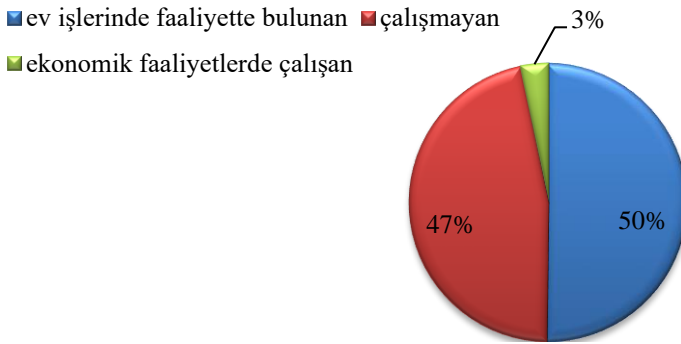
Kaynak: TÜİK 2012'den alınan veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Yukarda TÜİK verileri çerçevesinde hazırlanan çocuk istihdamına yönelik 2012 yılına ait tabloya yer verilmiştir. Bu tabloda en dikkat çeken veri, Tablo 3 teki verilerle karşılaştırıldığında kendi hesabına çalışan çocuk işçi sayısı oranının yüzde 1,1 seviyesine inmesidir. Bu tablodaki verileri Tablo 3'teki verilerle karşılaştırdığımızda çıkarabileceğimiz ana yorum: Türkiye nüfusunun artmakta olmasına karşın, çocuk işçi sayısının artan nüfusa oranla düşüş gösterdiğiidir.

Grafik 1: Okula Devam Eden Çocukların Faaliyet Durumu

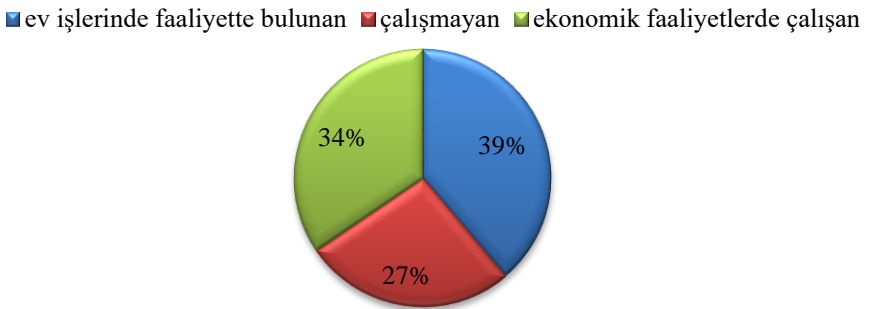
Okula Devam Eden Çocukların Faaliyet Durumu 2012

Kaynak: TÜİK 2012'den alınan veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Grafik 2: Okula Devam Etmeyen Çocukların Faaliyet Durumu

Okula Devam Etmeyen Çocukların Faaliyet Durumu 2012

Kaynak: TÜİK 2012'den alınan veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Yukarıda yer alan grafikteki veriler, okula devam eden çocukların daha çok ev işlerinde faaliyette bulunarak ailesinin yanındaki işlerde çalıştığını göstermektedir. Buna karşın okula devam etmeyen çocukların ise çalışma hayatında aktif bir şekilde yer aldığı görülmektedir.

Türkiye'de çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olan mevsimlik tarım işçiliği sorunu hala sürmektedir. Çalışan çocuklar, "dayıbaşlarının" aracılığı ile yoğunlukla haftanın yedi günü, günde 11 saat, yakıcı güneş altında tarım ürünlerinin ekimi, çapası, sulaması, ilaçlaması ve hasadını yapmaktadır. Hayata Destek projesi kapsamında yapılan araştırmada, yoğun çalışma temposuna rağmen çocuklar günlük 40 TL'nin altında ücret almaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin sadece yüzde 6'sı Sosyal Güvenlik Kurumu'na (SGK) kayıtlı durumdadır. Kayıt dışı çalıştırılan ve hiçbir iş güvenliği olmayan mevsimlik tarım işçisi çocuklar ve ailelerinin yüzde 25'i yürüyerek, yüzde 50'si ise traktör kasalarında ve hayati risk barındıran koşullarda tarlalara yolculuk etmektedir. Türkiye'nin imzacısı olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme; her çocuğun yaşama hakkı, eksiksiz biçimde gelişme hakkı, eğitim hakkı, istismar ve sömürden korunma hakkı ve oyun hakkının gözetilmesini zorunlu kılmasına rağmen, sözleşmenin gereği, günlük hayatta yeterince yerine getirilememektedir (Hayata Destek Derneği, 2016).

Türkiye'de çocuk işçiliği sorunu, Suriye'de yaşanan iç savaştan kaçan göçmenler ile artışa geçmiştir. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin 8 Aralık 2016 verilerine göre Türkiye'de 2,790,767 Suriyeli mülteci bulunmaktadır. Suriyeli göçmenlerin yaklaşık olarak yüzde 44.5'i çocuktur (UNCHR, 2016). Kamplarda ve kamp dışında yaşayan çocukların eğitime erişimi, özellikle de eğitim dili, müfredat seçimleri, belgelendirme ve aldıkları eğitimin tanınması gibi hususlar en temel sorunlar olarak öne çıkmaktadır. Yapılan son tahminlere göre kamplarda yaşayan okul çağındaki çocukların yüzde 20'si ile kamp dışında yaşayan çocukların yüzde 74'ü okula gitmemektedir. Ebeveynlerine sunulan kısıtlı iş imkânları ve aldıkları eğitimi belgelendirmede yaşanan sorunlar sebebiyle de çocuklar okuldan ayrılıp çalışmak zorunda kalmaktadır (Soyalp, 2016, s. 12). Ancak Suriyeli çocuklarla ilgili kapsamlı bir araştırma yapılmadığından çalışan Suriyeli çocukların sayısına ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Suriyeli çocukların haftalık 50 TL gibi düşük ücretlerle berber dükkânında çırak olarak veya yakınları ile birlikte pazarda çalıştıklarına ilişkin röportaj yapılmıştır (Ertekin, 2016). Ayrıca, çocukların mevsimlik tarım işçisi olarak ya da tekstil, sanayi, hizmet gibi sektörlerde çalıştığı günlük hayatta görülmekte ve medyada yer alan haberler aracılığıyla kamuoyuna yansımaktadır.

3. Almanya'da Çocuk İşçiliği

Almanya, Avrupa'nın ilk sanayileşen ülkelerinden biridir ve uzun yıllar çocuk işçiliği sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. 19. yüzyılda, küçük yaştaki çocuk işçiler kötü koşullarda ve düşük ücretlerle çalışmak zorunda kaldı. Almanya'da çocukların olumsuz çalışma koşulları nedeniyle sağlık problemleri yaşamaması hükümetin çocuk işçiliğinde kısıtlamalara gitmesine yol açtı. Bu doğrultuda ilk düzenleme 1839 yılında gerçekleştirilmiştir. Meclisten çıkan yasa göre 9 yaşına basmamış çocukların fabrika ve maden ocaklarında çalışması yasaklanırken 9-16 yaşları arasındaki çocukların gece çalıştırılmaları hükme bağlanmış ve çocuklar için günlük çalışma süreleri 10 saat olarak belirlenmiştir. Daha sonra yapılan ikinci yasal düzenlemeyle fabrikada çalışma yaşı 14 olarak belirlenmiş ve ilköğretim hakkına sahip olan çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır (Tunççan, s. 342). 20. yüzyılda ise göçmen ailelerin çocukları çalışma hayatında yer aldı. Aileler ekonomik açıdan rahatlama sağlayacağı düşüncesiyle çocuklarının çalışmasına göz yumdu. Ancak Almanya süreci içerisinde (göçmen) çocuk işçiliğinin azaltılmasında başarılı olmuştur.

Günümüzde Almanya, çocuğun haklarını koruyan küresel sözleşmelere taraftır ve bu doğrultuda 1992 yılının Şubat ayında Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi onaylamıştır. Ancak Almanya, Avrupa sözleşmelerinin, özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin kurallarına ve ayrıca Alman Anayasal güvencelerine uygun olarak yorumlamayı tercih etmektedir. Son yıllarda Almanya'da çocuk emeğinin kullanılmasını engellemek için katı yasalar uygulamaya konmuştur (Library of Congress, 2015). Almanya, ILO'nun üçüncü büyük bağışçısı olarak çalışma hayatının düzenlenmesine katkı yapmaktadır. Buna ek olarak Almanya, Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Uluslararası Programı'nın (IPEC) başlatılmasına ve finansal destek sağlanmasına katkı sağlayarak, kuruluşun kalkınma işbirliği programının kilit bir ortağı olmuştur (ILO, 2012, s. 5). Almanya bu proje çerçevesinde dünyada çocuk işçiliğinin sonlandırılması için büyük çaba harcamaktadır.

AB'nin çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik girişimleri de Almanya' da çocuk işçiliği sorununun çözülmesinde etkili olmuştur. Bu doğrultuda 1999 yılındaki Köln Zirvesi'nde alınan kararlar hazırlanan ve 2001 yılında Nice Anlaşması ile kabul edilen AB Temel Haklar Şartı ise, AİHS'den ayrı olarak Avrupa Birliği'nin kendisine ait bir temel haklar kataloğuna kavuşmasını sağlamıştır. Şartın Çocuk işçi çalıştırmanın yasaklanması ve çalışan gençlerin korunması: başlıklı 32. Maddesine göre çocuk işçi çalıştırılması yasaktır. Gençler için daha elverişli olabilecek kurallar saklı kalmak üzere ve sınırlı istisnalar dışında istihdam edilmek için asgari yaş sınırı, zorunlu eğitimin tamamlanması için belirlenen asgari yaştan daha düşük olamaz. İşe alınan gençler, yaşlarına uygun çalışma koşullarında çalıştırılmalı ve ekonomik sömürüye ve

emniyetlerine, sağlıklarına veya fiziksel, ruhsal, ahlaki veya sosyal gelişimlerine zarar verme olasılığı bulunan veya eğitimlerini engelleyebilecek her türlü işe karşı korunmalıdır. AB'nin lokomotif ülkesi konumundaki Almanya, Şart'ın gerekliliklerini korumaya özen göstermektedir (Tat, 2016, s. 111-113).

Almanya'da 15 yaşın altındaki çocuklar yasal olarak çalıştırılmamaktadır. Ancak yasak, çocukların; ancak gazete dağıtmak, bebek bakmak, ders vermek, evcil hayvanlara bakmak gibi küçük işler için geçerli değildir. Günlük çalışma, okul yılı boyunca günde iki saat (çiftlik çalışması için üç saat) ve tatil sırasında dört hafta ile sınırlıdır (Library of Congress, 2015). UNICEF'in yaptığı araştırmada Almanya'da çocuk işçiliğine yönelik verilere rastlanmamaktadır (UNICEF, 2013). ILO'da, 10-14 yaş arasında Almanya'da çocuk işçiliğinin bulunmadığını, çocukların yalnızca dağıtım, çiftlikte çalışma gibi hafif nitelikteki işlerde görev aldığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca ülkede çocuk köleliğine de rastlanmamıştır (BETA).

4. Pakistan'da Çocuk İşçiliği

Pakistan, yaklaşık 180 milyonluk nüfusuyla, dünyanın en kalabalık, ancak aynı zamanda en yoksul ülkeleri arasında yer alıyor. Geçen 100 yıl içinde Pakistan'ın nüfusu, on kat artmıştır. Pakistan nüfusunun yüzde 40'tan fazlasını çocuklar oluşturuyor. Diğer ülkelerin aksine, Pakistan'da ailelerin okul parası ödeme zorunluluğu yok. Yine de çoğu aile, çocuklarını okula gönderemeyecek kadar yoksul. Çocuklar ailelerinin geçimine katkıda bulunabilmek için çalışmak zorunda kalıyor. Yaygın çocuk işçiliği, Pakistan'ın en büyük sosyo-ekonomik problemleri arasında sayılıyor. Pakistan'da, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onayladığı ve çocuk işçiliğini yasaklayan bir ulusal koruma yasası çıkardığı halde, yasaların uygulanmadığı değerlendirilmektedir (DW 2010).

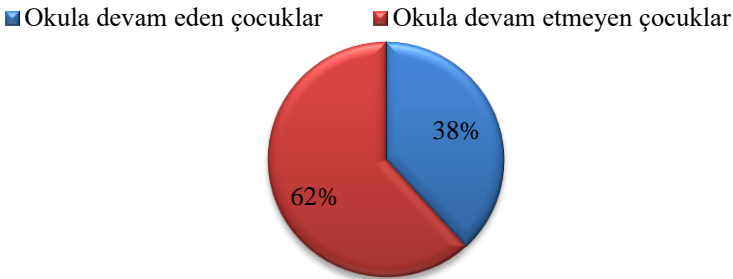
Pakistan'daki çocuk işçiliği ilgili olarak tüm veri ve araştırmalara değinmeden önce çocuk işçiliğiyle mücadelede Uluslararası alanda yürütülen çalışmaların da simgesi olmuş isimlerinden İkbâl Mesih'in kısa ama çok büyük mücadelesini anlamak gerekir. Mesih'in hayatı çocuk işçiliği ve sömürsünün en net örneklerinden biridir... 1983'te Pakistan'ın Lahor şehrinde dünyaya gelen İkbâl Mesih, 4 yaşındayken ailesi tarafından bir halı dokuma fabrikasına borç para karşılığında rehin bırakılmıştır. Günde 12 saat halı dokuma tezgâhında çalıştırılan Küçük İkbâl'in kaderi 10 yaşındayken katıldığı "Rehinli İşçilere Özgürlük Hareketi"nin bir toplantısıyla değişmiştir. Pakistan yasalarının tefecilikten kaynaklanan borçları yasakladığını bu toplantıda öğrenen İkbâl işyeri sahibine karşı eylem başlatmış ve kendisiyle aynı konumda

olan arkadaşlarının da desteğini de alarak kısa süre içinde yüzden fazla çocuğun kurtarılmasını sağlamıştır. Son iki yılını rehin çocukların kurtarılmasına adanarak İktbal Mesih, Amerika Birleşik Devletleri ve İsviçre'yi ziyaret etmiş, buralarda yaptığı konuşmalarda Pakistan'daki halı sektöründe çocuk emeğinin nasıl sömürüldüğünü kendi yaşamından örneklerle anlatarak dünya kamuoyunun dikkatini Pakistan'da yaşanan drama çekmiştir. Pakistan'da dokunan halıların en yaygın alıcısının Amerikalılar olduğunu ifade ederek Amerikan kamuoyunu duyarlı olmaya da çağırmıştır. Ancak çocuk işçiler üzerinden para kazanan mafyanın da hedefi haline gelen İktbal, 16 Eylül 1995'te, doğduğu köyde silahlı saldırı sonucunda yaşamını yitirmiştir. İktbal Mesih, ölümüyle de binlerce çocuğun kurtulmasını sağlamış ve İktbal adına başlatılan kampanyalar sonucunda binlerce rehin çocuk özgürlüğüne ve okula kavuşmuştur (Sosyal Politikalar Dergisi, 2011).

Pakistan'da 1998 Nüfus Sayımı ve 1999-2000 İşgücü Anketi temel alınarak yapılan araştırma doğrultusunda; Pakistan'da 2.5 milyon çocuğun çalıştığı tahmin edilmektedir. Federal İstatistik Bürosu tarafından 1996 yılına ait Çocuk İşgücü Anketi'ne göre de, Pakistan'da toplamda 5-14 yaş grubunda 40 milyon çocuğun yaşadığı tahmin edilmektedir. 1 Haziran 1996'dan itibaren, çocuk işçiliği hacmi yaklaşık 3.3 milyon (yüzde 8.3) dur. Bu çocukların 2.4 milyonu (yüzde 73) erkek, 0.9 milyonu (yüzde 27) kızdır (ILO, 2004a, s. 5). Pakistan'da çalışan bu çocuklar, cinsel istismar, düşük ücret, kölelik (esaret), kötü sağlık koşulları ile karşı karşıya kalmaktadır (ILO, 2004a, s. 6-7). Pakistan'da çocukların çalışması eğitim hayatlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Grafik 3: Çalışan Çocuklarda Okula Devam Eden ve Etmeyenlerin Dağılımı

Çalışan Çocuklarda Okula Devam Eden ve Etmeyenlerin Dağılımı

Kaynak: ILO, 2004b, (ILO-IPEC TBP Project), "Baseline Survey Report On Child Labour In Surgical Instruments Manufacturing Industry Sialkot", s. 49.

182 sayılı ILO Sözleşmesi ile çocuk işçiliğinin yasal tanımında değişiklikler yapılması gerektiği ifade edilmiş ve çalışma başlangıç yaşının 14 yaş yerine 18 yaşa çıkartılması gerektiği belirtilmiştir. Bu yapılırken, ani değişikliklere bağlı olarak işgücü piyasasının rahatsız edilmemesi için uygulama zamanının dikkatle sınırlandırılması gerektiği; 5-9 yaş, 10-14 yaş ve 15 <18 yaş arasındaki farklı yaş gruplarına yönelik olarak tüm endüstrilerde çocukların istihdam edilmesini etkili bir şekilde önlemek için düzenleyici ve cezai tedbirlere dayanan ilgili yasal önlemlerin geliştirilmesi için de adımlar atılması gerektiği belirtilmiştir (ILO, 2004b, s. 8).

Pakistan'da mevcut çocuk işçiliği yasalarının düzgün bir şekilde uygulanması için adımlar atılmalıdır. Çocuk emeğinin görülme sıklığı ortadan kalkmaya kadar çocuk işçilerinin korunması, haklarının ihlal edilmesine karşı endüstriyel alanlarda çocukları ilgilendiren güvenlik tedbirlerinin alınmasının sağlanması gerekmektedir... Tıp endüstrisinde, çeşitli işlerle ilişkili kimyasal ve diğer tehlikelerin doğasını incelemek üzere konunun uzmanlarından oluşan denetim birimleri tarafından daha ileri çalışmalar yapılması gerekliliği ifade edilmiştir (ILO, 2004b, s. 8).

Çalışmanın yapıldığı döneme dayanan verilere göre çocuk işçiliği hacmi yaklaşık 3.3 milyon olup; 2.4 milyonu erkek, 0.9 milyonu kızdır. Benzer şekilde, ekonomik açıdan aktif erkek çocuklar, kızlardan daha fazladır. Kırsal alanda çalışan çocukların sayısı da kentsel alana göre daha fazla oranda idi (ILO, 2004a, s. 5).

Çalışan 3.3 milyon çocuğun yaklaşık yüzde 71'i, çiftlik faaliyetlerinin yoğun olduğu temel işlerde çalışmaktadır. El işçiliği ve ilgili ticaret faaliyetlerinde çalışan çocuklar yüzde 19 ile ikinci en büyük payı oluşturmaktadır. Basit işlerde erkeklere kıyasla (yüzde 80) nispeten daha fazla kız çalışmaktadır (yüzde 68), zanaat ve diğer ticaret faaliyetlerinde göreceli olarak kız-erkek oranı yaklaşık olarak aynıdır; Bu oran hem erkek hem de kız çalışanlar için yüzde 19'dur (ILO 2004b, s. 13).

Endüstriyel faaliyetlerde çalışan çocukların yüzde 67'si tarım sektöründe, yüzde 11'i imalat, yüzde 9'u toptan satış ve perakende ticaretinde, yüzde 8'i toplumsal sosyal ve kişisel hizmetlerde çalışmaktadır. Kız işçiler, tarım sektöründe erkeklere göre nispeten daha yüksek oranda çalışmaktadır. Kızlar yüzde 77 erkekler ise yüzde 63 oranında tarım sektöründe çalışmaktadır. İmalat sektöründe kızlar yüzde 12, erkekler yüzde 10 oranına sahiptir. Erkek işçilerde toptan ticaret yüzde 12 oranına sahipken kızlarda bu oran yüzde 1'dir (ILO, 2004a, s. 13).

İstihdam açısından değerlendirildiğinde çalışan çocukların yüzde 70'i ücretsiz aile yardımcısı, yüzde 23'ü de ücretli işçi/çalışandır. Serbest çalışanlar ise yüzde 7 oranındadır. Ailelerine yardımcı olarak çalışan kızlar yüzde 78

oranında, erkekler ise yüzde 67 oranındadır. Benzer şekilde kırsal alanda çalışan çocukların yüzde 75'i ücretsiz olarak ailesine yardımcı olmaktadır. Kentsel alanda ise bu oran yüzde 30 ile daha düşüktür. Kentsel alanda ücretli çalışanlar yüzde 62 ile lider konumdadır. Bu, kentsel alanda ücretli istihdamı yansıtan istihdam statüsünün, kırsal alana göre nispeten daha iyi olduğunu göstermektedir (ILO, 2004a, s. 13).

Tablo 5: Endüstride Çalışan Çocukların İşlere Göre Yüzde Olarak Dağılımı

Yaş Grubu Görevleri	5-9 yaş	10 - 14 yaş arası	15 - 17 yaş arası
Kalıp Yapımı	0.0	0.5	1.0
Metal Kesme	0.0	5.7	2.6
Tavlama	0.0	0.5	0.0
Frezleme	0.0	0.0	2.6
Düzeltilme	0.0	0.5	1.6
Bileme	15.4	29.9	28.5
Ekim	0.0	1.0	1.6
Sıkıştırma	0.0	0.5	0.5
Donanım ve Perçinleme	7.7	28.9	23.3
Temizlik	7.7	0.5	1.0
Cilalama	23.1	14.0	25.9
Paketleme	7.7	1.0	0.5
Diğer	38.4	16.0	10.9
TOPLAM	100	100	100

Kaynak: ILO, 2004b, (ILO-IPEC TBP Project), "Baseline Survey Report On Child Labour In Surgical Instruments Manufacturing Industry Sialkot", s. 53.

5. Çocuk İşçiliğinde Türkiye-Almanya-Pakistan Arasındaki Benzerlikler Ve Farklılıklar

Çocuk işçiliği ve karşılaşılan sorunlara ilişkin gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye, gelişmiş bir AB ülkesi olan Almanya ve az gelişmişlik sınırına yakın ülke olarak da Pakistan ele alınmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre bu üç ülkenin de çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik uluslararası anlaşmalara imza attıkları ve ülkelerinde ulusal düzeyde yasal düzenlemeleri gerçekleştirdikleri görülmektedir. Ancak Almanya'nın gerek ILO'ya ekono-

mik açıdan destek vermesi ve gerekse AB'nin lokomotif ülke konumunda olması nedeniyle bu sorunu çözmeye yönelik daha kararlı adımlar attığı görülmektedir. Almanya'nın; dünyada ilk sanayileşen ülkelerden biri olması ve yaşadığı tecrübelerin de etkisiyle çocuk işçiliği sorununun çözümünde daha başarılı olduğu değerlendirilmektedir.

Almanya'da 20. yüzyılda göçmen ailelerinin çocuklarında çocuk işçiliği görülmesine karşın, günümüzde Alman hükümetinin yaptığı etkin çalışmalarla bu durumun önüne geçildiği görülmektedir. Bugün, Almanya'da çocuklar sadece kişisel gelişimlerini desteklemeye yönelik faydalı olabilecek işlerde ve yasal çerçevelere uygun olarak çalışmaktadırlar.

Çocuk işçiliği bağlamında Türkiye ele alındığında; devletin, ulusal ve uluslararası sözleşmeleri Almanya gibi imzalamış olmasına rağmen pratikte sözleşmelerin gerekliliklerini tam olarak yerine getiremediği görülmektedir.

Özellikle kırsal alanda yaşayan çocukların mevsimlik işçi olarak çalıştırılmaları nedeniyle eğitim süreçleri aksayabilmektedir. Yine bu çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilecek süreçler de yaşanmaktadır. Son yıllarda kırdan kente doğru yaşanan göçün etkisi ve hükümetlerin yaptıkları ekonomik ve sosyal reformlarla bu alanda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Kente göç eden yoksul aile çocuklarının özellikle merdiven altı işletmelerde zor koşullarda çalıştırıldığı durumlar hala yaşanmaktadır.

Türkiye, ILO'nun IPEC projesi ile çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik olumlu gelişmeler kaydetmiştir. Ancak, Suriye Krizi çocuk işçiliğinin Türkiye'de artmasına yol açmıştır. Suriye'den göç eden ailelerin çocukları düşük ücret ve olumsuz çalışma koşulları altındadır. Özellikle mevsimlik tarım işçisi olarak son zamanlarda Suriyeli çocuklar çalıştırılmaktadır. Bu durum aynı zamanda Suriyeli çocukların eğitimde yeterli ve gerekli eğitimi alamamaları sonucunu doğurmaktadır.

Az gelişmişlik sınırına yakın bir ülke olan Pakistan, çocuk işçiliği konusunda Türkiye ve Almanya'ya göre daha kötü bir durumdadır. Çocuklar endüstride ağır şartlar altında çalışmaktadır. Pakistan, çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik olarak Türkiye ve Almanya gibi ulusal ve uluslararası anlaşmaları imzalamış olmasına rağmen, pratikte Türkiye ve Almanya'ya oranla çok daha büyük zorluklar yaşamaktadır. Pakistanlı çocuklar (ağır sanayide, tekstil atölyeleri, duvar işçiliği, tarımsal alanda) kişisel ve psikolojik gelişimlerini olumsuz yönde etkileyecek zor koşullarda, düşük ücretlerle çalışmakta olup eğitim hayatları aksamaktadır. Pakistan'da çocuk işçiliğinin engellenmesinde sembol isim olan İkbâl Mesih'in gösterdiği büyük çabalar sonrası hayata geçirilen ve ölümü sonrasında da devam olumlu gelişmeler Pakistan'da çocuk işçiliğinin önlenmesi adına önemli bir dönüm noktası olmasına

rağmen; Pakistan'ın çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda çok daha fazla çalışma yapması gerektiği görülmektedir.

Sonuç

Çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik olarak Almanya büyük başarı elde etmiştir. Türkiye ve Pakistan ise olumlu yönde ilerlemektedir. Ancak bu ilerleme sürecinde ILO'nun IPEC projesi gibi uluslararası ölçekte faaliyet gösteren kuruluşların, Türkiye ve özellikle de Pakistan'a destek olması ve bu konuda çalışmalarına devam etmesi sorunun aşılmasında faydalı olacaktır. Ayrıca yapılan yasal düzenlemelerin çocuk işçiliğinin önlenmesine yaptığı olumlu katkının, pratikte de; çocuk işçiliğinin önlenmesine ilişkin daha fazla çalışma ve denetim yapılarak desteklenmesi gerektiği görülmektedir.

Türkiye'nin ve özellikle de Pakistan'ın ekonomik açıdan daha fazla büyümesi ve gelişmesi, çocuk işçiliğinin önlenmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de, özellikle Suriyeli göçmen çocukların çalışmasını engelleyecek projelerin üretilmesi ve ekonomik açıdan çocukların ve ailelerinin desteklenmesi gerekmektedir. Bu konuda ILO, UNICEF ve AB gibi bölgesel ve uluslararası ölçekli kuruluşlardan yardım alınması ve Türkiye'deki çocuk işçiliğine yönelik güncel verilerin elde edilmesine yönelik çalışmaların yapılmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir. Aksi halde Türkiye, gelecekte artan çocuk işçiliği sorunu ile karşı karşıya kalabilecektir. Pakistan'ın ekonomik açıdan zayıf olması, uluslararası ILO, UNICEF gibi kuruluşlardan ekonomik destek almasını gerektirmektedir. Pakistan'ın, yasal mevzuatın ötesinde pratikte yaşanan sıkıntıları acil olarak gidermesi gerekmektedir. Pakistan'da, çocukların olumsuz şartlarda çalışması yerine, çocukların kişisel ve psikolojik gelişimi açısından faydalı ve eğitim hayatlarını aksatmayacak işlerde çalışmasını teşvik ederek, çocukları endüstrinin ağır çalışma koşullarından kurtarmak gerekmektedir.

Bu çalışmada, az gelişmişlik sınırına yakın, geliştirmekte ve gelişmiş ülkelerden birer örnek ülke ele alınarak karşılaştırmalar yapılmıştır. Çalışmada sayısal veriler kullanılmış olmakla birlikte özellikle Pakistan'a ait yeterince güncel sayısal verilere ulaşılamamıştır. Bu konuda ILO'nun güncel bir anket çalışması yapması yararlı olacaktır. Ayrıca az gelişmiş ülkeler ve geliştirmekte olan ülkelerin ayrı kategorilerde ele alındığı çalışmaların yapılması, çocuk işçiliği sorunun çözümünde alınabilecek önlemlerin değerlendirilmesi konusunda etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, E. (2012). *Çocuk Hukuku*, Pegem Akademi, 2. Baskı Ankara.
- Avşar, Z., Öğütoğulları E. (2012). Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği İle Mücadele Stratejileri, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9-40.
- BETA. "Worst Forms of Child Labour Data", <http://beta.globalmarch.org/worstformsreport/world/germany.html>, Erişim Tarihi: 26.12.2016.
- Boybek, S. (2009, Mayıs). "Sosyal Yardım Uygulamaları ve Çocuk İşçiliği Arasındaki İlişki: Keçiören Örneği", Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ÇSGB ILO-IPEC, (2006). *Çocuk İşçiliğine Hayır Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi*, Ankara.
- DW, (2010, 4 Mart). "Pakistanlı Çocukların Dramı", <http://www.dw.com/tr/pakistanli%C4%B1-%C3%A7ocuklar%C4%B1n-dram%C4%B1/a-5315401>, Erişim Tarihi: 27. 12. 2016.
- Ertekin, S. (2016). Elleri Küçük Dertleri Büyük, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/elleri-kucuk-dertleri-buyuk>, Erişim Tarihi: 26.12.2016.
- Günöz, M. (2007). *Türkiye'de Çocuk İşçiliği Sorunu Ve Çözüm Önerileri*, Uzmanlık Tezi, Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Hayata Destek Derneği, (2016, Temmuz). Bu İş Çocuk Oyunağı Değil, *E Bülten*, Sayı: 2.
- ILO, (2004a). Baseline Survey Report On Child Labour In Coal Mines Industry Chakwal, Noshera and Shangla, *ILO-IPEC TBP Project*.
- ILO, (2004b). Baseline Survey Report On Child Labour In Surgical Instruments Manufacturing Industry Sialkot, *ILO-IPEC TBP Project*.
- ILO-TUİK, (2007). "Çocuk Araştırması 2006 Haber Bülteni" Ankara.
- ILO, (2012). "Germany and the ILO", Cooperation Reults.
- ILO, (2012). Marking Progress Against Child Labour: Global Estimates and Trends.
- ILO, (2016). Çocuk İşçiliği <http://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm>, Erişim Tarihi: 15.12.2016.
- Küçükkalay, A. M, Dulupçu M. A, Turunç, Ö. (2000). Dünyada Ve Türkiye'de Çocuk İşgücü İstihdamının Sorunları ve Önlenmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Isparta, 5(1), 103-118.
- Library of Congress, (2015). Children Rights: Germany, <https://www.loc.gov/law/help/child-rights/germany.php>, Erişim Tarihi: 26. 12.2016.
- Nolan, A. (2011). *Children's Socio-Economic Rights, Democracy and the Courts*, Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, England.

- Osment, L. (2014, Bahar). *Child Labour; the Effect on Child, Causes and Remedies to the Revolving Menace*, Department of Human Geography University of Lund, Student Paper, Sweden, s.1-37.
- Tat, D. (2016, Bahar). Avrupa Birliği Aday Ülkelerinde Çocuk İşçiliği: Çocuk İşçiliğini Önleme Politikaları Önerileri, *Birey ve Toplum Dergisi*, 6(11), s.107-147.
- T.C. Başbakanlık DPT, (2007). Gelir Dağılımı Ve Yoksullukla Mücadele, Doku-zuncu Kalkınma Planı 2007-2013, *Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika Ve Program Çerçevesi, *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Dairesi Çalışma Raporu*.
- T.C. Resmi Gazete. (2004, 6 Nisan). Sayı: 25425.
- TUİK, (2013). "Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları 2012", Nisan, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>, Erişim Tarihi:14.4.2016.
- Tunçcan, N, (1999). *Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları Ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tunçcan N. (2000), AB'de Çocuk İstihdamı, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Sayı:43-44, .s.244-258.
- Siddiqi, F., Patrinos H. A. (1995), Child Labor: Issue, Causes and Interventions, Human Capital Development and Operations Policy, *Human Capital Development and Operations Policy Çalışma Raporu*.
- Sosyal Politika Dergisi, (2011). http://www.sosyalpolitikalar.com.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2369%3Aduenya-uelkeler-cocuk-clerden-vazgecemiyor&catid=23%3Aalnt-yazilar&Itemid=15, Erişim Tarihi: 27.12.2016.
- Soyalp, I. Ö. (2016). "Türkiye'de Çocuk İşçiliği Sorunu" Konferansı, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama Ve Araştırma Merkezi*, Yayınlayan: Hayata Destek Derneği, İstanbul.
- UNCHR, (2016, 8 Aralık). Data, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224>, Erişim Tarihi: 26.12.2016.
- UNICEF, (2013, 26 Aralık). Statistics, https://www.unicef.org/infobycountry/germany_statistics.html, Erişim Tarihi: 26.12.2016.

TÜRK İŞ HUKUKU'NDA GEBE VE EMZİREN ANNE İŞÇİLERİN KORUNMASINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER*

Yusuf Yiğit¹ - Selda Topkaya²

Öz

Gebe ve emziren anne işçilerin işgücü piyasasına sağlıklı bir biçimde katılımları önem arz etmektedir. Ancak gebelik ve analık hali ile ilgili olarak ortaya çıkan bir takım koşullar onların çalışma hayatından belirli bir süre uzak kalmalarına yol açmaktadır. Gebe ve emziren anne işçiler; ayrımcılığın önlenmesi, gebelik ve analık sürecinde iş güvencesi, gebelik nedeniyle periyodik kontroller, doğum ve süt izinleri ve ayrıca sosyal güvenlik haklarını ilgilendiren gebelik ve analık döneminde tedavi, gelir ve sosyal güvenlik haklarının korunmasına ilişkin bir takım hukuki mesele ile karşı karşıya kalmaktadır. Çalışmada betimsel analiz yöntemi kullanılarak gebe ve emziren anne işçilerin yukarıda bahsi geçen konularda kendilerine tanınan haklar incelenmektedir. Çalışma bu alanda son dönemde yürütülen bazı kanunlar ile ortaya konan düzenlemeleri yansıtmaması bakımından önem taşımaktadır. Türk İş Hukukunun bu alandaki düzenlemelerinin gelişmiş ülkeler düzeyinde olduğu, izin sürelerinin arttığı ve anne çalışana 6 aylık ücretsiz izin sonrası kısmı çalışma hakkının tanındığı çalışma sonuçları arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın İşçiler, Gebelik, Annelik,

---

* Bu çalışma hazırlanırken bazı kısımları; Selda Topkaya'nın, Doç. Dr. Yusuf Yiğit danışmanlığında hazırladığı ve 2016 Tarihinde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tarafından kabul edilen "Türk İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukukunda Gebe ve Emziren Anne İşçilerin Korunması" Başlıklı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezinden alınmıştır.

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Çanakkale, E-posta: yigit544@gmail.com

² Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Uzmanı, E-posta: seldatopkaya@gmail.com

PROTECTIVE MEASURES FOR PREGNANT AND BREASTFEEDING MOTHER WORKERS IN TURKISH LABOR LAW

Yusuf Yiğit – Selda Topkaya

ABSTRACT

Commitment of pregnant and breastfeeding mother workers into worklife in a healthy condition is important. However, certain conditions related to their pregnancy and motherhood conditions prevent them join worklife for a period of time. These workers face with several legal issue such as prevention of discrimination with respect to job security, periodical, childbearing and breastfeeding related leaves and protection of their social security rights during their pregnancy and leave periods during their pregnancy. The study uses descriptive analysis method to reveal the rights granted to pregnant and breastfeeding mothers. The study bears importance since it brings light on to the recent legal adjustments on this issue. The study concludes that recent regulations are parallel to that of developed nations, the amount of leaves increased and part-time work right after the leaves has been granted following the legal adjustments.

Keywords: Female Workers, Pregnancy, Mothership

Giriş

Dünyada kadınların İş Hukukunda korunması üzerine ilk çalışmalar sanayi devriminin başlangıç yıllarına rastlamaktadır. Bu yıllarda kadınların ücretleri ile ilgili konular tartışılmaya başlanmıştır. 1880'li yıllardan itibaren düzenlenen çeşitli kongreler ile kadınların başta gece çalışmalarının yasaklanması üzere günlük çalışma sürelerinin belirli bir sınırın altında tutulması gibi konularda koruyucu düzenlemelerin ele alınması gündeme gelmiştir. Türkiye'de kadınların annelik ve ev işlerinin yanı sıra tarım işlerinde çalışarak üretim faaliyetlerine katkı sağlamalarının geçmişi uzun olarak değerlendirilse de, "işçi" statüsünde çalışmalarının geçmişi oldukça yenidir. 19. yy. ortalarına doğru, sanayi devriminin ve batılılaşma akımının etkisiyle, atölyelerin ve tezgâhların büyük kısmının yerini makinaların kullanıldığı fabrikalar almış ve bu dönemde ilk kez kadınlar "işçi" statüsü ile çalışmaya başlamışlardır. Kadının ekonomik ve toplumsal hayattaki rollerinin genel olarak değişimi ise II. Meşrutiyet Dönemine rastlamaktadır (Sümer, 1997:12-13).

Türkiye'de gebe ve emziren annelerin çalışma hayatında korunmaları ile ilgili mevzuat 1930 tarihli 1593 Sayılı Umum-u Hıfzısıhha Kanunu ve 1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanununa kadar uzanmaktadır. Söz konusu kanunlar ile gebe ve emziren anne işçinin izin süreleri içerisinde sözleşmesinin askıda kalacağı, doğum izni ve süt izni sürelerinin verileceği hükme bağlanmıştır. Sonrasında iç hukukta uluslararası normlardan kaynaklanan standart birliği ihtiyacı ve Avrupa Birliği uyum sürecinin gerektirdiği normların etkisi ile çalışma hayatı ve özellikle İş Hukuku alanında pek çok değişiklikler yapılmış ve ihtiyaçtan kaynaklanan normlara bağlı olarak eksiklikler sürekli olarak giderilmeye çalışılmıştır. Bu uygulama Kadınların çalışma koşullarına da yansımış ve gerek adına Torba Kanun adı verilen kanunlarla gerek doğrudan iş mevzuatı hedeflenerek kanun ve yönetmelik düzeyinde alana pek çok yenilikler kazandırılmıştır. Çalışmada özellikle 6663 sayılı Kanundan doğan değişiklikler ve yeni uygulamalar da dikkate alınmak suretiyle kadın çalışanların İş Hukuku alanında gebelik ve emzirmeye dönük hallerinin korunmasına ilişkin hükümler değerlendirme konusu yapılacaktır.

1. Tarihsel Gelişim

Türkiye Cumhuriyeti'nde Cumhuriyetin ilanında itibaren 1923 değişiklikleri ile 1921 Anayasası, 1924 ve 1961 Anayasaları yürürlüğe konulmuş ve uygulanmıştır. Hali hazırda uygulanmakta olan anayasa ise 1982 Anayasası'dır. Bu anayasalarda vatandaşlık hakları çeşitli maddelerle düzenlenmektedir. Sosyal haklar ise ilk kez 1961 Anayasası ile düzenlenmiştir. Demokratik sosyal hukuk devleti; gelişmiş ülkelerin ulaştığı refah seviyesini yansıtmaktadır.

Dünyada çalışma hakkı ilk kez 1793 Fransız Anayasası'nda yer almıştır. Ancak çalışma hayatında tanınan haklar sınırlı kalmıştır. "Kamusal yardımlar kutsal bir borçtur. Toplum, mutsuz yurttaşların varlığını sürdürmekle yükümlüdür. Bu ödevini onlara iş (çalışma) sağlayarak ya da çalışacak durumda olmayanlar için varlığını sürdürme araçlarını güvenceye alarak (sağlayarak) yerine getirir (md. 21). Türkiye'de ise sosyal hakların yer almadığı 1924 Anayasası'nda akit ve say-ü amel (m.70) (sözleşme ve çalışma hakları) güvence altına alınmıştır (Gülmez, 2014:74).

1924 Anayasası, ekonomik haklara yer vermiş ancak sosyal haklara yer vermemiştir. Konut, sosyal güvenlik, grev, sendika, toplu iş sözleşmesi, sağlığın korunması, dinlenme hakkı gibi sosyal haklar Anayasada yer almamıştır. Bu iki nedene bağlanabilir. Birincisi, sosyal hakların Anayasanın yapıldığı dönemde klasik haklar kadar yaygın olmamasıdır. Sosyal hakların anayasalarda düzenlenmesi genelde 2. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. 1924 Anayasasının sosyal haklara yer vermemesinin ikinci nedeni ise Kurtuluş Savaşı'nın yeni bitmesinden dolayı ekonomik ve mali imkânları oldukça sınırlı olan bir devletin bunları düşünebilecek durumda olmayışı ve toplumda henüz böyle bir ihtiyacın olmaması olarak ifade edilebilir (Kara, 2008:127).

1961 Anayasası'nda temel hak ve özgürlükler, 1924 Anayasası'na göre daha geniş yer tutmaktadır. 1961 Anayasası sosyal hakları düzenleyen ilk anayasa durumundadır. Anayasa'nın 41. maddesinde sosyal devlet olmanın yükümlülükleri düzenlenmiştir. 1961 Anayasası'nda sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler için ayrı bir madde bulunmamaktadır. Ancak sosyal haklarla ilgili çeşitli maddelerde sahip oldukları özellikler ve konularından dolayı bazı gruplar hakkında özel hükümlere yer verilmiştir. Ailenin korunması başlıklı 35. maddede, devlet ve diğer kamu tüzel kişileri, ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri almakla yükümlü olduğu öngörülmüştür. Bu maddenin gerçekleştirilmesi için tüzük ve yönetmelikler çıkarılmıştır. 1961 Anayasası ile ilk defa sosyal güvenlik hakkı anayasal güvence altına alınmıştır (Kara, 2008:128).

Türk İş Hukukunda gebe ve emziren anne işçinin korunmasına yönelik düzenlemelerin başlangıcının 1930 tarihli Umum-i Hıfzısıhha Kanunu'na (m.177) kadar götürülmesi mümkündür. 1936 tarihli 3008 Sayılı İş Kanunu da 25. ve 26. Maddelerinde gebe ve emziren anneler ile ilgili düzenlemelere yer vermiştir. Bu kanunları takiben, korunma ile ilgili mevzuat iş kanunları ve yönetmeliklerle devam ettirilmiştir.

Yukarıda da değinildiği üzere, gebelik halinde çalıştırma yasağı ve iş sözleşmesinin askıda kalması sonucu işverenin fesih hakkının sınırlandırılması konusunda ilk kısıtlayıcı hükümler; 1930 tarihli 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu ile yürürlüğe konmuştur. Yasanın 155. md. kadın işçinin kendisinin ve doğacak çocuğunun sağlığına zarar vermeyeceği doktor raporu ile

belirlenmedikçe, kadın işçilerin doğumdan önce üç hafta ve doğumdan sonra üç hafta içinde “fabrika, imalathane, umumi ve hususi müesseselerde çalışması ve çalıştırılması yasaktır” ifadesi gebelik halinde kadın işçinin korunmasına yönelik düzenlemelerin temeli atılmıştır. Söz konusu üç haftalık dönemde, iş sözleşmesi askıda kalmakta, haklı bir sebep oluşturmayan sürede, iş görme borcunu ifa etmeme sebebine dayalı olarak iş sözleşmesi feshedilemeyeceği gibi, önceden bildirilmek suretiyle (bildirimli-sürelî fesih) yoluna gidildiğinde bildirim süresinin işlemeyeceği de kanun maddelerinde yerini almıştır. Hıfzısıhha Kanunu’nu takiben 1936 tarihli, 3008 Sayılı İş Kanunu ile gebe ve emziren kadın işçiler için pozitif yönde düzenlemeler getirilmiştir (Ekonomi, 2009:14).

1936 tarihli ve 3008 sayılı İş Kanunu, Cumhuriyet döneminin ilk iş kanunu olma özelliğini taşımaktadır. Kanununun 25. md 1. fıkrasına göre: “kadın işçilerden gebe olanların, doktor muayenesi sonucu, doğumun gerçekleşmesi muhtemel görülen tarihten üç hafta evvel ve doğumdan sonra üç hafta müddetle çalıştırılmaları yasaktır. Gerek doğumdan önce ve gerek sonraki zorunlu izin süreleri, sağlık şartları sebebiyle altışar haftadan on iki haftaya uzatılabilir” şeklindedir. Kanununun 26. md.; doğum iznini kullanan kadın çalışanın; iş sözleşmesinin feshi durumunda; fesih ile ilgili ihbarlara ait sürelerin, izinden sonra başlayacağını getirmiştir. Özel hukuk kuralları ile söz gelimi iş sözleşmeleri veya iç yönetmeliklere “gebe ve emzikli yahut çocuklu kadınlarla yapılmış olan akitlerin fes olunacağı yolunda konulan hükümlerin geçersiz sayılacağı belirtilmiştir. Bu görüş daha sonraki iş kanunları ve 4857 sayılı İş Kanunu döneminde de uygulanmaktadır (Ekonomi, 2009:14).

3008 Sayılı Kanunun yerini; 1967 tarihli ve 931 sayılı İş Kanunu almış fakat yürürlük süresi üç yıla sınırlı kalmıştır. Anayasa Mahkemesine açılan davaya konu olan kanun yürürlükten kaldırılmış ve yerine aynı hükümleri içeren 1475 Sayılı İş Kanunu kabul edilmiştir (Tokol, 2005:91). Ancak, gebe ve emziren anne işçilerin korunmasına yönelik iki önemli düzenleme getirilmiştir. İlk olarak, 70. md 1. fıkra ile analık halinde, doğum iznini süresi doğumdan önce altı ve doğumdan sonra 6 ay olarak 12 haftaya çıkarılmıştır. Aynı md. 2. fıkrasında doğum izninin doktor raporu ile arttırılabileceği de hükme bağlanmış, doğum izni süresi ile ilgili belirli bir üst sınır konulmamıştır. İkinci olarak, işçinin; iş sözleşmesinin sona erdirilmesinde, işverenin bildirimsiz fesih hakkı, doğum izinleri süresinin bitiminde başlar şeklinde yeniden düzenlenmiştir (Ekonomi, 2009:15). Böylece gebe ve emziren anne işçilerin; iş sözleşmesinin feshine karşı korunmaları sağlanmıştır.

1475 Sayılı İş Kanununun döneminde; 81. md’ye göre 1987 tarihli Gebe veya Emzikli Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla, Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair tüzük çıkarılmıştır. Bu tüzüğün; 3. md. 12 haftalık çalışma

yasağı hariç, 5. md. ile emzikli işçilerin Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü'nde belirtilmiş işlerde istihdam edilebilmeleri için doktor raporu şartı getirilmiştir. Çalışma yasağının kapsamı; ağırlık derecesi ne olursa olsun, doktor raporu ile gebelik ve emzıklilikle bağdaşmayan işler üzerinde özel çalışma yasağı gündeme gelmiştir (Cengiz, 2009:24).

Kanun döneminde 81. md ile çıkarılan ve yukarıda bahsi geçen Tüzük kapsamında, gebe kadın işçilerin; gebeliğin ilk üç ayında; muayene ve tedavi imkânı tanınmıştır. Tüzüğün 4. md 1. fıkrasında; muayene ve tedavi noktasında, hamile kadın işçilerin başta işyeri hekimi olmak üzere, diğer en yakın kamu sağlık kurumlarına başvurabilecekleri öngörülmüştür. 1475 Sayılı İş Kanununun 41. maddesinin 3. fıkrasında ise gebe kadın işçinin sağlık konusunda kullandığı izinlerin; çalışılmış sayılacağı ifade edilmiştir. Gebelik dönemindeki muayene ve tedaviler dışında, doğum öncesi ve sonrası çalışma yasağının süresi İş Kanununun 70. md. ile düzenlenmiştir. Bu süre doğumdan önce altı hafta ve doğumdan sonra altı hafta şeklindedir. İş Kanununun 70. md ile; doktorun gerekli görmesi halinde bu sürenin arttırılabileceği de öngörülmüştür. Ayrıca, altı haftalık izin süresini takiben; altı aya kadar ücretsiz izin kullanılabilir (Türkmen, 1998:22-24). 1475 Sayılı İş Kanunu'nda 3008 Sayılı İş Kanunu'na göre doğum izinleri süresini arttırıldığı görülmektedir.

2. Yürürlükte Olan Mevzuat Çerçevesinde Gebe Ve Emziren Anne İşçilerin Korunmasına İlişkin Düzenlemeler

1. 1982 Anayasası

1982 Anayasası da kendisinden önceki 1961 Anayasası gibi, içerdiği birçok madde ile kadınların çalışma yaşamında korunmasına ilişkin kanunların temelini oluşturmuştur. Anayasanın 10. md ile “herkes; dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye... İmtiyaz tanınamaz” ifadeleri belirtilmektedir. Bu hüküm ile 1982 Anayasası'nda, sosyal hayatta ve çalışma hayatında eşitlik hükmü benimsenmiştir. Anayasanın 10. md. ile haklardan yararlanma konusunda kadın ve erkek arasında cinsiyete dayalı bir ayrımcılığın yapılamayacağı vurgulanmaktadır (Türkmen, 1998:10).

1982 Anayasası'nın 41. md. ise “Aile Türk toplumunun temelidir. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması... İçin gerekli önlemleri alır, teşkilatı kurar” hükmünü içermektedir. Aile kavramının toplumsal devamlılığın sağlanması için oynadığı rol, ailenin ve dolayısıyla kadınların ve çocukların çalışma hayatında korunması amacıyla Anayasal güvence altına alınmaktadır. Kadın ailenin en temel parçalarından birisini teşkil

etmektedir. Aile müessesinin büyük oranda yükünün kadın tarafından yüklenilmesi, özellikle de çocukların yetiştirilmesi ve eğitilmesinde kadının sahip bulunduğu konum, ailenin korunmasında önceliğin kadına verilmesini gerekli kılmaktadır (Türkmen, 1998:11).

Anayasa'da 49. madde, herkesin çalışma hakkına sahip olduğu vurgusu ile kadınların pozitif ayrımcılık noktasında kadın-erkek ayrımı yapılamayacağını belirtmektedir. "Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için gerekli tedbirleri alır" şeklinde devam eden ikinci fıkrada; belirtilen tedbirlerin neler olduğu 50. md'de ortaya konmaktadır. 50. md. "Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar" ifadesini içermektedir (Türkmen, 1998:11). Bu ifade; çalışma yaşamını düzenleyen yasalarda, kadınları korumak üzere kabul edilen resmi ve özel nitelikteki bütün maddelerin özünü teşkil etmektedir (Bacak ve Yiğit, 2007:3).

Sosyal güvenlik alanında Anayasa'da sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler ile ilgili 41-65. maddeler içerisinde 60-62. maddeler sosyal güvenlik konularını güvence altına almaktadır. Anayasa 60. md. sosyal güvenliği herkes için temel bir hak olarak belirlemiştir; sosyal güvenliği sağlamak üzere devletin gerekli önlemleri almasını ve örgütü kurmasını zorunlu kılmıştır. Sosyal güvenlik; yukarıdaki md. ışığında, Türkiye'de anayasal bir haktır (Güzel, Okur ve Caniklioğlu, 2012:82). Kadınların korunması noktasında oluşturulan yasaların temel dayanağını da Anayasada yer alan bu maddeler oluşturmaktadır.

II. 4857 Sayılı İş Kanunu Ve İlgili Mevzuatta Yer Alan Düzenlemeler

A. Ayrımcılığın Engellenmesi

4857 sayılı İş Kanunu 2003 yılında yürürlüğe girmiştir. Kadınların çalışma hayatında korunmasına yönelik en kapsamlı düzenlemeler 4857 Sayılı İş Kanunu ile getirilmiştir. Öncelikle; kadının gebelik, doğum ve analık durumlarında, pozitif ayrımcılığa tabi tutulduğu görülmektedir (Bacak ve Yiğit, 2007:3). Kanunun 5. maddesinde işverenin; tüm işçilere "eşit işlem yapma borcu" getirilmiştir. Buna göre "işveren, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin... şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında..., cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapamaz." ifadesine yer verilmiştir. Söz konusu maddeye göre, işverenler; hem işe almada cinsiyet veya gebelik nedenleriyle hem de ücret ve çalışma koşullarında da işçiler arasında farklı uygulamaya gidemeyeceklerdir (Cengiz, 2009:29; Sümer, 1997:87-88).

Eşit işlem yapma borcu; haksız ayırım yasaklarını da kapsama almaktadır. İş Kanununun 5. md. 1. fıkrasında iş ilişkisinde dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzer nedenlerle ayırım yasağı getirilmiş olup; belirtilen bu hususların tamamının mutlak ayırım yasağı kapsamında ele alınması sonucunu doğurmaktadır. Bu ifade ile belirtilen sebeplerle yapılacak bir ayırım yürürlükteki hukuk düzeni tarafından meşru görülmemekte ve haksız ayırım yasağı kapsamında değerlendirilmektedir (Taşkent, 2013:162; Mollamahmutoğlu ve Astarlı, 2011:640).

İşverenin kadın işçiyi işe alırken, hamile olup olmadığını sorma hakkının da bu noktada incelenmesi gerekir. Gerçekten de çoğu işveren çalışmada performansı düşürdüğü ve işlerin aksamaması düşüncesi ile hamile olan veya çocuk yapmayı düşünen kadın adaylara olumlu yaklaşmamaktadır. Elbette ki, işverenin iş sözleşmesinin kurulması aşamasında kadın adaya yazılı veya sözlü sorular sorması mümkündür. İşyeri ve iş ile ilişkisi olduğu müddetçe bunlara cevap verilmesi de zorunludur. Ancak özel hayatın gizliliği ilkesini ihlal edici (AY, m.20) tarzda hamile olunup olunmadığı veya çocuk düşünüp düşünmediğine ilişkin soruların cinsiyet ayrımcılığı yasağını ihlal sonucu doğuracaktır (Ekonomi, 2009:17; Yuvalı, 2013:98-99). Belirtelim ki, İş 4857 Sayılı Kanununun 5. maddesinin cinsiyete dayalı ayırım yasağını ele alan 3. fıkra hükmü ile işverenin, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farkı işleme gidilmesine izin verilmemiştir (Kökkılınç, 2013:81). Böylece; işveren iş sözleşmesinin yapılmasında, işe alınmak üzere başvuran bir kadın aday hakkında salt gebe olduğu için ayırım yapamayacak ve İşin niteliği haklı göstermedikçe, sırf gebeliği yüzünden, işçi ile iş sözleşmesi yapmaktan kaçınamayacaktır (Süzek, 2013:465). Ancak üstlenilecek işin niteliği ve işyerinin özelliği gereği kadın işçi adayının hamile olup olmadığının önem arz ettiği durumlar olabilir. Nitekim mankenlik, sahne sanatçısı ya da spor öğretmenliği işlerinin gebelikle bağdaşmayacağı kabul görmektedir (Ekonomi, 2009:18). Özellikle hamile kadın işçilerin çalışmasının sakıncalı olduğu bir takım işlerde örneğin radyasyona maruz kalma ihtimalinin bulunması veya sahne sanatçılığı veyahut da spor öğretmenliği gibi alanlarda hamilelikle ilgili sorular ayrımcılık teşkil etmeyecektir (Yuvalı, 2013:99). Ayrıca yine işin niteliği gereği belirli süreli iş sözleşmesi yapılması gereken durumlarda da kadın adaya bu şekilde bir soru sorulması ayrımcılık yasağına aykırı düşmeyecektir (Yuvalı, 2013:99).

Öte yandan her yaştaki kadın çalışanların tümünün 4857 sayılı İş Kanununun 72. maddesine göre “Maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde....çalıştırılması yasaktır”. Kanununun 104. maddesi yer ve su altında çalıştırma yasağına

uymayan işveren veya işveren vekiline idari para cezası verileceğini belirtmiştir.

Kadın çalışanların hamilelik nedeniyle maruz bırakıldıkları diğer bir durumda diğer işçilere nazaran daha düşük ücret ödemesiyle karşı karşıya kalma durumlarıdır. Bilindiği üzere kadın ve erkekler için eşit değerlerde iş için eşit ücret ödenmesi, iş değerlendirilmesi yapılırken kadın ve erkekler için aynı ölçütlerin esas alınması dolayısıyla ücretlendirme koşul ve şartlarında cinsiyete dayalı her türlü ayrımcılık düzenlemeler ile yasaklanmıştır. Buna göre cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu düzenlemelerin uygulanması, ücretinde bir indirim yapılması veya daha düşük ücret kararlaştırılmasını haklı kılmayacaktır (İK, m.5/5). Yine hamilelik durumunda da kadın işçinin daha hafif işlerde çalıştırılması durumunda ücretinde bir indireme gidilemeyecektir (İK, m.74/4; Emz.Yön.,m.7/3).

B. Çalışma Koşullarının Özel Olarak Düzenlenmesi

1. İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları Bakımından

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu uygulaması bakımından da gebe ve emziren anne çalışanların durumu ele alınmış, özellikle risk değerlendirmesi, kontrol, ölçüm ve araştırma bakımından dikkate alınacak hususlar arasında gebe ve emziren kadın çalışanların durumuna da değinilmiştir (İSGK, m.10/1-c).

6331 Sayılı Kanun'da çalışanların sağlık ve güvenlikleri ile ilgili tedbirleri düzenleyen hükümler yer almaktadır. Kanununun 30. maddesinde gebe ve emziren anne işçilerin çalıştırılması sırasında karşı karşıya kalabilecekleri sağlık ve güvenlik riskleri ile ilgili düzenlemelerin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle düzenleneceği ifade edilmiştir.

Nitekim bu konuda çıkarılan Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmeliğin 1. Maddesine göre yönetmeliğin amacının, yeni doğum yapmış veya emziren çalışanın işyerindeki sağlık ve güvenliğinin sağlanması ve geliştirilmesini destekleyecek önlemlerin alınması ve bu çalışanların hangi dönemlerde ne gibi işlerde çalıştırılmasının yasak olduğu, çalıştırılabileceği işlerde hangi şart ve usullere uyulmasının gerektiği, emzirme odaları ve çocuk bakım yurtlarının nasıl kurulacağı ve hangi şartları taşıyacağı hususları *amaç* başlığı altında düzenlenmiştir (Emz.Yön., m.1). Belirtelim ki yönetmelik sadece kadın işçileri değil, tüm çalışanları ilgilendirmektedir (Emz.Yön, m.2). Yönetmelik hükümlerine göre *gebe çalışan*, herhangi bir sağlık kuruluşundan alınan belge ile gebeliği hakkında işvereni bilgilendiren çalışan (Emz.Yön., m.4/1-

a), *emziren çalışan*, tabi olduğu mevzuat hükümleri uyarınca süt izni kullanmakta olan ve işverenini durumu hakkında bilgilendiren çalışan (Emz.Yön., m.4/1-b) olarak tanımlanmıştır. Ayrıca yönetmelikte *yeni doğum yapmış çalışan* da yeni doğum yapmış ve işverenini durumu hakkında bilgilendiren çalışanı ifade eder (Emz.Yön., m.4/1-c) denilmiştir. Belirtelim ki, yönetmelik hükümlerine göre işverenini duruma uygun olarak bilgilendiren çalışanın bu bildiriminden ardından işverence gebe veya emziren çalışanın sağlık ve güvenliği için tehlikeli sayılan kimyasal, fiziksel, biyolojik etkenlerin ve çalışma süreçlerinin çalışanlar üzerindeki etkileri değerlendirilip, sonucuna göre Yönetmelik (EK-1)'de belirtilen özel ve genel önlemlerin alınması gerekecektir (Emz.Yön., m.6/1-3). Yine çalışanların özel risklere maruz kalma olasılığı bulunan işlerde işverenlerin sağlık ve güvenlik risklerinin gebe veya emziren çalışanlar üzerindeki etkilerini belirlemeleri ve alınacak önlemleri kararlaştırmak üzere bu durumu değerlendirmeleri yükümlülüğü getirilmiştir (Emz.Yön., m.6/3-a). Bu değerlendirmede kişisel olarak çalışanı etkileyen psikososyal ve tıbbi faktörlerin de dikkate alınması gerekecektir (Emz.Yön., m.6/3-a). Alınan tedbirlerin sonucu hakkında gebe veya emziren çalışanın bilgilendirilmesi zorunludur (Emz.Yön.,m.6/4). Değerlendirme sonucuna göre gebe veya emziren çalışan için sağlık veya güvenlik riski veya çalışanın gebeliği veya emzirmesi üzerinde bir etki ortaya çıktığı takdirde, işverenin ilgili çalışan hakkındaki çalışma koşullarını ve/veya çalışma saatlerini, çalışanın risklere maruz kalmasını önleyecek bir biçimde geçici olarak değiştirmesi gerekecektir (Emz.Yön.,m.7/1). Bu tedbir mümkün olmadığı takdirde işverenin çalışanı başka bir işe aktarmak için gerekli önlemi alması şarttır (Emz.Yön.m.7/2). Sağlık raporu ile gerekli görüldüğü takdirde gebe çalışan, sağlığına uygun daha hafif işlerde çalıştırılır. Başka bir işe aktarılması da mümkün değilse, çalışanın sağlık ve güvenliğinin korunması için gerekli süre içinde, *isteği halinde* çalışanın tabi olduğu mevzuat hükümleri saklı kalmak kaydıyla ücretsiz izinli sayılması sağlanmalıdır (Emz.Yön.,m.7/3). Bu süre yıllık ücretli iznin hesabında dikkate alınamayacaktır (Emz.Yön.,m.7/3).

Ayrıca İşyeri Bina ve Eklentilerinde Uygulanacak Asgari Sağlık ve Güvenlik Önlemlerine İlişkin Yönetmelik'in Ek-1 49. Paragrafına göre işyerlerinde gebe ve emziren kadınların uzanarak dinlenebilecekleri uygun şartların sağlanması gerektiği hükme bağlanmıştır.

2. İşyerinde Uygulanan Diğer Çalışma Koşulları Bakımından

a) Tam Süreli Çalışmadan Kısmi Süreli Çalışmaya Geçiş İmkânı

İşçinin normal haftalık çalışma süresinin, tam süreli iş sözleşmesiyle çalışan emsal işçiye göre önemli ölçüde daha az belirlenmesi durumunda sözleşme kısmî süreli iş sözleşmesidir (İK, m.13/1). Kısmî süreli iş sözleşmesi ile çalıştırılan işçi, ayırımı haklı kılan bir neden olmadıkça, salt iş sözleşmesinin kısmî süreli olmasından dolayı tam süreli emsal işçiye göre farklı işleme tâbi tutulamaz. Kısmî süreli çalışan işçinin ücret ve paraya ilişkin bölünebilir menfaatleri, tam süreli emsal işçiye göre çalıştığı süreye orantılı olarak ödenir (İK, m.13/2). Emsal işçi, işyerinde aynı veya benzeri işte tam süreli çalıştırılan işçidir. İşyerinde böyle bir işçi bulunmadığı takdirde, o işkolunda şartlara uygun işyerinde aynı veya benzer işi üstlenen tam süreli iş sözleşmesiyle çalıştırılan işçi esas alınır (İK, m.13/3). İşyerinde çalışan işçilerin, niteliklerine uygun açık yer bulunduğu kısmî süreli tam süreliye veya tam süreli kısmî süreliye geçirilme istekleri işverence dikkate alınır ve boş yerler zamanında duyurulur (İK, m.13/4).

4857 sayılı İş Kanunu'nun kısmi süreli çalışmayı düzenleyen yukarıda belirtmiş olduğumuz 13. maddesinde 6663 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla (RG, 10.02.2016, 29620) önemli değişiklikler gerçekleştirilmiş ve İş Kanunu'nun 74. Maddesinde öngörülen izinlerin • bitiminden sonra mecburi ilköğretim çağının başladığı tarihi takip eden aybaşına kadar bu maddeye göre ebeveynlerden birine kısmi süreli çalışma talebinde bulunma imkânı tanınmıştır (İK, m.13/5).

Kısmi süreli çalışmaya geçen işçinin tam zamanlı çalışmaya başlaması durumunda yerine işe alınan işçinin iş sözleşmesi kendiliğinden sona erecektir. Bu haktan faydalanmak veya tam zamanlı çalışmaya geri dönmek isteyen işçi işverene bunu en az bir ay önce yazılı olarak bildirmek zorundadır. Ebeveynlerden birinin çalışmaması hâlinde, çalışan eş kısmi süreli çalışma talebinde bulunamayacak, ayrıca üç yaşını doldurmamış bir çocuğu eşiyile birlikte veya münferiden evlat edinenler de çocuğun fiilen teslim edildiği tarihten itibaren kısmi süreli çalışma imkânından yararlanabilecektir (İK, m.13/5). Belirtelim

---

* Kadın işçilerin doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere toplam on altı haftalık süre için çalıştırılmamaları esastır. Çoğul gebelik halinde doğumdan önce çalıştırılmayacak sekiz haftalık süreye iki hafta süre eklenir. Ancak, sağlık durumu uygun olduğu takdirde, doktorun onayı ile kadın işçi isterse doğumdan önceki üç haftaya kadar işyerinde çalışabilir. Bu durumda, kadın işçinin çalıştığı süreler doğum sonrası sürelerle eklenir (İK, m.74/1). Kadın işçinin erken doğum yapması halinde ise doğumdan önce kullanamadığı çalıştırılmayacak süreler, doğum sonrası sürelerle eklenmek suretiyle kullanılır (İK, m.74/1).

ki, kısmi süreli çalışmaya aşlayan işçi, aynı çocuk için bir daha bu haktan faydalanmamak üzere tam zamanlı çalışmaya da dönebilecektir (İK, m.13/5).

b) Çalışma Süreleri Yönünden Düzenlemeler

aa) Gece Çalışma Yasağı

4857 sayılı İş Kanunu, gece çalışmalarını belirli esaslara bağlamıştır. Kanunun 69. Maddesinde gece kavramının tanımı yapılmıştır. Buna göre çalışma hayatında "gece" en geç saat 20.00'de başlayarak en erken saat 06.00'ya kadar geçen ve her halde en fazla onbir saat süren dönemdir (İK, m.69/1).

Bazı işlerin niteliğine ve gereğine göre yahut yurdun bazı bölgelerinin özellikleri bakımından, çalışma hayatına ilişkin "gece" başlangıcının daha geriye alınması veya yaz ve kış saatlerinin ayarlanması yahut gün döneminin başlama ve bitme saatlerinin belirtilmesi suretiyle birinci fıkradaki hükmün uygulama şekillerini tespit etmek yahut bazı gece çalışmalarına herhangi bir oranda fazla ücret ödenmesi usulünü koymak veyahut gece işletilmelerinde ekonomik bir zorunluluk bulunmayan işyerlerinde işçilerin gece çalışmalarını yasak etmek üzere yönetmelikler çıkartılabilir (İK, m.69/2). İşçilerin gece çalışmaları yedibuçuk saati geçemez (İK, m.69/3)*.

Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmeliğin 8. Maddesine göre kadın çalışanlar, gebe olduklarının sağlık raporuyla tespitinden itibaren doğuma kadar geçen süre içinde gece çalışmaya zorlanamazlar (Emz.Yön.,m.8/1). Yeni doğum yapmış çalışanın da doğumu izleyen bir yıl boyunca gece çalıştırılması yasaktır. Bu sürenin sonunda da sağlık ve güvenlik açısından sakıncalı olduğu sağlık raporu ile belirlendiği dönem boyunca yeni doğum yapmış çalışan gece vakti çalıştırılmayacaktır (Emz.Yön.,m.8/2). Ayrıca Kadın Çalışanların Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmeliğin 9. Maddesi de gebelik ve analık halinde çalıştırma yasağına ilişkin düzenlemeler getirmiştir. Buna göre kadın çalışanlar* gebe olduklarının doktor raporuyla tespitinden itibaren doğuma kadar emziren kadınlar ise doğum tarihinden başlamak üzere kendi mevzuatlarındaki hükümler saklı kalmak kaydıyla bir yıl süre ile *gece postalarında** çalıştırılmayacaklardır (Pos.Yön.,m.9). Ancak emziren

---

* Ancak, turizm, özel güvenlik ve sağlık hizmeti yürütülen işlerde işçinin yazılı onayının alınması şartıyla yedi buçuk saatin üzerinde gece çalışması yaptırılabilir (İK, m.69/3).

* Kadın çalışan: on sekiz yaşını doldurmuş olan kadın çalışanı ifade eder (Pos.Yön.,m.4/b).

* Gece postası: 4857 sayılı İş Kanununun 69 uncu maddesinde belirtilen gece çalışma sürelerini kapsayan ve yedi buçuk saati geçmeyen çalışma zamanını ifade eder (Pos.Yön.,m.4/a).

kadın çalışanlarda bu süre, anne veya çocuğun sağlığı açısından gerekli olduğunun işyerinde görevli işyeri hekiminden alınan raporla belgelenmesi halinde altı ay daha uzatılır (Pos.Yön.m.9/2). Bu çalışanların anılan sürelerdeki çalışmaları, Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik hükümleri saklı kalmak üzere gündüz postalarına rastlayacak şekilde düzenlenecektir (Pos.Yön.,m.9/3).

bb) Fazla Çalışma Yasağı

Kadın çalışanlar her ne şekilde olursa olsun gece postasında yedi buçuk saatten fazla çalıştırılmaz (Pos.Yön.m.5/1). Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik'in 9. Maddesine göre gebe veya emziren çalışanlar günde yedi buçuk saatten fazla çalıştırılmayacaktır. Görüldüğü üzere gündüz vardiyalarında kadınların normalde fazla çalışmaları mümkün ise de, gebelik veya emzirme durumunda işverence günlük çalışma süresine uyulması gerekecek ve gebe veya emziren kadın işçi günde yedi buçuk saatten fazla çalıştırılmayacaktır.

c) Gebe ve Emziren Anne İşçilerin Bu Hale Özgü İzin Hakları

aa) Doğum İzni

Gebelikten doğuma kadar süren dönem ile doğumdan itibaren belirli bir süre daha gebe ve emziren anne işçinin Kanundan kaynaklanan doğum izni bulunmaktadır. Konuyu düzenleyen İş Kanunu'nun 74. Maddesinin 1. fıkrasına göre, kadın işçilerin doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere toplam on altı haftalık süre için çalıştırılmamaları hükme bağlanmıştır. Şayet çoğul gebelik varsa, doğumdan önce çalıştırılmayacak sekiz haftalık süreye iki hafta daha ilave edilecektir. Ancak belirtelim ki, sağlık durumu uygun olduğu takdirde, doktorun onayı ile kadın işçi isterse doğumdan önceki üç haftaya kadar işyerinde çalışabilecek ve bu ihtimalde kadın işçinin çalıştığı süreler doğum sonrası sürelerle eklenebilecektir (İK, m.74/1). Kanun koyucu erken doğum ihtimalini de hesaba katarak, 6111 sayılı Kanun ile 2011 yılında eklenen bir hükümlerle, kadın işçinin erken doğum yapması halinde doğumdan önce kullanılmayan çalıştırılmayacak süreler, doğum sonrası sürelerle eklenmek suretiyle kullanılabilir (İK, m.74/1). 6663 sayılı Kanun ile aynı fıkra hükmüne eklenen yeni düzenlemeler ile doğum yapan annenin ölüm ihtimali dikkate alınmış, buna göre doğumda veya doğum sonrasında annenin ölümü hâlinde, doğum sonrası kullanılmayan sürelerin babaya kullanılacağı hükme bağlanmıştır. Üç yaşını doldurmamış çocuğu

evlat edinen eşlerden birine veya evlat edinene çocuğun aileye fiilen teslim edildiği tarihten itibaren sekiz hafta analık hâli izni bu ihtimalde de kullanılabilir (İK, m.74/1). 6663 sayılı Kanun ile gerçekleştirilen önemli bir değişiklik ile İş Kanununun 74. maddesinde ele alınan doğum izni, bu Kanun kapsamına girsin veya girmesin iş sözleşmesi ile çalışan (Basın İş Kanunu, Deniz İş Kanunu, Türk Borçlar Kanunu kapsamında) tüm işçilere uygulanabilecektir (İK, m.74/8).

bb) Emzirme İzni

Doğum öncesi dönemin bitmesinin ardından, doğum izni bir süre daha yasal olarak devam etmesine rağmen, doğum sonrasında yeni bir izin türü daha gündeme gelmektedir. Bu da emzirme iznidir. Emzirme izni İş Kanununun 74. maddesinin 7. fıkrasında düzenlenmiştir. Hükme göre, kadın işçilere bir yaşından küçük çocuklarını emzirmeleri için günde toplam bir buçuk saat süt izni verilecektir. Bu sürenin hangi saatler arasında ve kaç bölünerek kullanılacağını işçi kendisi belirleyecek ve bu süre günlük çalışma süresinden sayılacaktır. Emzirme iznine ilişkin düzenlemeler de, doğum izninde olduğu hangi Kanun kapsamında olursa olsun iş sözleşmesi ile çalışan tüm işçilere uygulanabilecektir (İK, m.78/8).

cc) Ücretsiz İzin

Özellikle emziren anne işçiler açısından doğum sonrası çocuk bakımı, beklenmeyen çeşitli durumların meydana gelmesi veya tercihe bağlı olarak doğum yapan kadın işçinin çocuğunun daha çok birinci yaş içerisindeki gelişimine duyduğu hassasiyet nedeniyle yasal doğum izinleri yeterli gelmemekte ve daha fazla izin kullanma ihtiyacı ortaya çıkabilmektedir. Bunu dikkate alan kanun koyucu İş Kanununun 74. Maddesinde konuya ilişkin düzenlemeler yapmıştır. 6663 sayılı Kanunla gerçekleştirilen Ek 2. Fıkra hükmüne göre, kullanılan doğum sonrası analık hâli izninin bitiminden itibaren çocuğunun bakımı ve yetiştirilmesi amacıyla ve çocuğun hayatta olması kaydıyla kadın işçi ile üç yaşını doldurmamış çocuğu evlat edinen kadın veya erkek işçilere istekleri hâlinde birinci doğumda altmış gün, ikinci doğumda yüz yirmi gün, sonraki doğumlarda ise yüz seksen gün süreyle haftalık çalışma süresinin yarısı kadar ücretsiz izin verilir. Çoğul doğum hâlinde bu süreler otuzar gün eklenir. Çocuğun engelli doğması hâlinde bu süre üç yüz altmış gün olarak uygulanır. Belirtilen haktan yararlanılan süre içerisinde süt iznine ilişkin hükümler uygulanmayacaktır. Görüldüğü üzere doğum sonrası analık izninin bitiminden itibaren kadın işçiye istemesi halinde, çocuğunun bakımı ve yetiştirilmesi amacıyla ve çocuk hayatta olmak şartıyla, birinci doğumda 60

gün, ikinci doğumda 120 gün, sonraki doğumlarda 180 gün süreyle haftalık çalışma süresinin yarısı kadar ücretsiz izin verilecektir. Çoğul doğumlarda bu süreler sırasıyla 90, 150 ve 210 gün şeklinde uygulanacaktır. Doğan çocuğun engelli olması halinde 360 gün bu haktan yararlanılacaktır. Bu düzenlemeye göre haftalık 45 saatlik çalışma süresinin yarısı ücretsiz izinde geçirilebilecektir.

Ayrıca isteği halinde kadın işçiye, on altı haftalık sürenin tamamlanmasından veya çoğul gebelik halinde on sekiz haftalık süreden sonra altı aya kadar ücretsiz izin verilecektir. Yine 6663 sayılı Kanun ile getirilen ek düzenlemeye göre de bu iznin, üç yaşını doldurmamış çocuğu evlat edinme hâlinde eşlerden birine veya evlat edinene verileceği belirtilmiştir. İfade etmek gerekirse, bu süre, yıllık ücretli izin hakkının hesabında dikkate alınmayacaktır (İK, m.74/6).

d) Fesih Hakkının Sınırlandırılması

Kadın işçilerin gebelik ve analık gibi durumlarda çalışma performanslarında meydana gelecek azalmalar, işverenin bu işçileriyle yolunu ayırmasında geçerli veya haklı nedenler olarak kabul edilmemiştir (Ekonomi, 2009:11). Gerçekten de işveren bu gibi durumlarda bu işçilerine karşı özel koşullar oluşturmak ve onları daha hafif işlerde çalıştırmak ve sırf bu nedenle de iş sözleşmelerini feshedememek gibi zorunluluklarla karşı karşıya kalır.

a) Bildirimli Fesih Halinde Koruma

İş sözleşmesinin bildirimli feshi 4857 sayılı Kanununun 17. maddesinde düzenlenmiş bulunmaktadır. Hukukumuzda ilk önce 09.08.2002 tarihli ve 4773 sayılı Kanun daha sonra da 4857 sayılı Kanun ile iş güvencesi sistemi getirilmeden önce süreli fesih hakkının kullanılmasında serbesti ilkesi geçerliydi ve işveren tüm işçilerin iş akdini herhangi bir neden göstermek zorunda olmaksızın istediği zaman bildirim sürelerine uymak suretiyle feshedebiliyordu. 4857 sayılı Kanun iş güvencesi sistemini (İK. m.18) getirmiş bulunmaktadır. Bununla fesih serbestisi ilkesi kaldırılmış, süreli fesih hakkının doğumu yasa da belirtilen geçerli nedenlerin varlığına bağlanmış, bu nedenleri ispat yükü işverene yüklenmiş, söz konusu nedenler gerçekleşmemiş ise işçinin işe iadesi veya özel bir tazminatın (iş güvencesi tazminatı) ödenmesi öngörülmüştür. İş güvencesinin kapsamının dışında kalan çalışanlar yönünden de, süreli fesiHLere ilişkin esaslar geçerli olacaktır. Aslında İş Kanunu ayırım yapmaksızın, kadın ve erkek işçileri bu kapsamda değerlendirmektedir. Ancak kadınlara yönelik olarak iş sözleşmesinin işverence bildirimli feshinde bazı noktalarda işverenden hassasiyet beklenmektedir. Örneğin işveren cinsiyet,

hamilelik ve doğum gibi halleri iş sözleşmesinin bildirimli feshinin geçerli bir sebebi olarak kullanamayacaktır. Bu durum Kanun tarafından açık bir hükümle engellenmiştir (İK. m.18/3). Yine kadın işçilerin İK. m.74 hükmünde belirtilen ve çalıştırılmalarının yasak olduğu sürelerde işe gelmemeleri de geçerli sebeple feshin konusu yapılamaz (Süzek, 2014:540; Sümer, 2015:341; Mollamahmutoğlu, Astarlı ve Baysal, 2014:839). Söz konusu hükme göre; “Kadın işçilerin doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere toplam on altı haftalık süre için çalıştırılmamaları esastır. Çoğul gebelik halinde doğumdan önce çalıştırılmayacak sekiz haftalık süreye iki hafta süre eklenir. Ancak, sağlık durumu uygun olduğu takdirde, doktorun onayı ile kadın işçi isterse doğumdan önceki üç haftaya kadar işyerinde çalışabilir. Bu durumda, kadın işçinin çalıştığı süreler doğum sonrası sürelerle eklenir” denilmiştir. Burada belirtilen süreler ve hatta bu sürelerle doktor raporu ile ilave edilen sürelerde (İK. m.74/2) dahi bu yasak geçerlidir.

Yukarıda da değinildiği gibi, İş Kanunu'nun 74. maddesinde öngörülen izinlerin bitiminden sonra mecburi ilköğretim çağının başladığı tarihi takip eden aybaşına kadar bu maddeye göre ebeveynlerden biri kısmi süreli çalışma talebinde de bulunabilecektir. Bu talep işveren tarafından karşılanır ve geçerli fesih nedeni sayılmaz (İK, m.13/5).

Öte yandan, işveren, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin sona ermesinde de, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapamayacaktır (İK. m.5/3). Gerek bu nedenle gerekse yukarıda belirtilmiş olan hükümlere aykırı bir biçimde iş sözleşmesinin son bulması hallerinde iş güvencesi kapsamında olan kadın işçi, mahkemeye dava açarak, işe iade ve koşulları bulunduğu takdirde diğer kanuni haklarını talep etme hakkına sahip olacaktır.

İş güvencesi kapsamında olmayan kadın işçilere yönelik olarak, işverence yapılacak bildirimli fesihlerde geçerli sebep gösterme zorunluluğu olmadığından iş sözleşmesinin feshinden dönüş olmayacak, ancak kadın işçi, bu fişikten kaynaklanan hakları, yani kıdem tazminatı, ihbar tazminatı, kötü niyet tazminatı veya sendikal tazminatı talep edebilecektir. Ancak, bu tazminatların talep edilebilmesi için gerekli koşullarının gerçekleşmiş olması gerekir.

b) Haklı Sebep Fesih Halinde Koruma

Haklı nedenlerle derhal fesih hakkı tamamen farklı nedenlere dayanmaktadır. İş sözleşmesinin taraflardan biri için dürüstlük kuralları gereğince çekilmez hale gelmesi söz konusu ise, bu durumda lehine fesih hakkı doğan taraf, bildirim sürelerini beklemeksizin iş sözleşmesini derhal feshedebilecektir. Gebelik ve doğum hallerinin İş Kanunu'nun 25. maddesinin I. bendinde belir-

tilen süreleri aşmış olması durumu bir haklı sebeple fesih hali olarak düzenlenmiştir. 4857 sayılı Kanununun 25. maddesinin I. bendinin son fıkrası uyarınca doğum ve gebelik hallerinde işverenin haklı nedenle fesih hakkı, İş Kanunu. m. 74'te öngörülen sürelerle ek olarak yine 4857 sayılı Kanununun, 17. maddesinde öngörülen bildirim sürelerine altı hafta ilave edilip bu süreler bittikten sonra doğacaktır. Kanununun, 74. maddesinin 1. fıkrasına göre; *"Kadın işçilerin doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere on altı haftalık süre için çalıştırılmaları yasaktır"*. O halde, kadın işçinin gebeliği halinde işveren lehine haklı nedenle fesih hakkının doğumu için önce m. 74/1'e göre on altı haftanın geçmesi beklenecek, bu süreye aynı Kanununun 17/2. maddesi uyarınca işçinin kıdemine göre tabi olacağı bildirim süreleri (2-8 hafta) ile altı haftalık süre eklenecektir. Burada belirtmiş olduğumuz süreler işçinin sağlık durumuna ve işin özelliğine göre doğumdan önce ve sonra gerekirse hekim raporu ile artırılabilir (İK. m.74/2). Örneğin dört yıl kıdemi bulunan kadın işçinin iş sözleşmesinin doğum sonrası sağlık nedenine dayanılarak feshedilebilmesi için geçmesi gereken süre doğumdan itibaren (8+8+6=22) 22 haftadır. Kadın işçinin gebeliği halinde belirtilen sürelerde iş sözleşmesi askıdadır. İşveren bu nedene dayanarak sözleşmeyi feshedemeyecektir. İşçi de bu dönemde işverenden ücret isteyemeyecektir. Yani bu dönemde iş sözleşmesi askıya alınmaktadır.

3. Gebe Ve Emziren Anne İşçilerin Korunmasına İlişkin Düzenlemelere Aykırılığın Yaptırımları

I. İdari Para Cezası Yaptırımları

4857 Sayılı İş Kanununda genel olarak hükümlere uyulmaması ile ilgili idari para cezası gerektiren bazı konular, gebe ve emziren anne işçilerin korunması konusunu da düzenlemektedir. Kanunda öngörülen idari para cezaları, 101 ve 106. maddelerdeki idari para cezaları hariç, gereği belirtilmek suretiyle Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Bölge Müdürü'nce, 101 ve 106. maddedeki cezalar ise Türkiye İş Kurumu İl Müdürü tarafından birden fazla ilde işyeri bulunan işletmeler için ise Türkiye İş Kurumu müdürünce verilmektedir. Buna göre fiil maddesi 5, ceza maddesi 99/a'da işçilere eşit davranma ilkesine aykırı davranışta bulunmanın 2016 yılı itibariyle öngörülen para cezası 141TL olarak belirlenmiştir. Bu ceza işveren veya işveren vekiline bu durumdaki her işçi için kesilmektedir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2016). 4857 Sayılı İş kanununun 5. md. 6. fıkrasında işveren eşit işlem yapma borcunu yerine getirmediği takdirde 4 aya kadar ücret cezası ile cezalandırılmaktadır.

Fiil maddesi 63 ve ceza maddesi 104'te çalışma sürelerine ve buna ilişkin yönetmelik hükümlerine uymamak ile ilgili ceza düzenlenmektedir. Bu cezanın tutarı 2016 yılı için 1560TL'dir. Gebe ve emziren anne işçiyi günlük 7.5 saatten fazla çalıştıran işveren bu cezaya çarptırılabilir.

Fiil maddesi 74 ve ceza maddesi 104'te doğum öncesi-sonrası sürelerde kadın işçiyi çalıştırmak, ücretsiz izin veya süt izni vermeme ile ilgili ceza düzenlenmektedir. Bu cezanın 2016 yılı için öngörülen tutarı 1560TL'dir.

II. Hukuksal Yaptırımlar

Gebe ve emziren anne işçiler açısından mevzuatta düzenlenen güvencelere aykırı davranılması durumunda bazı hukuki yaptırımların da gündeme gelmesi mümkündür. Özellikle İş Kanunu'nun 5. maddesinde düzenlenen ve işverenin eşit davranma borcuna aykırılık durumunda ayrımcılık tazminatına hükmedilebilmektedir (İK, m.5/6). Bu tazminatın miktarı işçinin en çok dört aylık ücreti tutar kadardır. İşçi ayrıca mahrum kaldığı diğer haklarını da talep edebilecektir. Özellikle işverenin iş ilişkisinin devamı esnasında veyahut da iş ilişkisinin sona ermesi sırasında kadın işçisini hamilelik nedeniyle ayrımcılığa maruz bırakması durumunda, işçisine ayrımcılık tazminatı ödemesi söz konusu olabilir. Zira İş Kanunu'nun 5. maddesinin 3. fıkrasına göre, *"İşveren, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapamaz"*. İşe alım sırasında yapılan ayrımcılığa ilişkin olarak ayrımcılık tazminatına hükmedilebileceğine ilişkin bir hükme İş Kanunu'nun 5. maddesinde yer verilmemiştir. Öğretide bu durumda genel hükümlere göre tazminat talep edilebileceği kabul edilmektedir (Sümer, 2016:346).

Gebe ve emziren anne işçilere ilişkin, iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili mevzuat hükümlerine aykırılık durumunda gündeme gelebilecek diğer bir hukuksal yaptırım türü de işçinin zarar görmesi şartına bağlı olarak istenebilecek maddi ve manevi tazminatlardır. Maddi tazminat gebe ve emziren anne işçinin kendisinin malvarlığında meydana gelen bir eksilmeyi ifade edebileceği gibi, işçinin kişilik haklarına aykırılık durumunda manevi tazminat talebinde de bulunabilecektir. Ayrıca gebe veya emziren anne işçinin iş kazası veya meslek hastalığı sonucu gerekli iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uygun olarak davranılmadığı için ölmesi durumunda, yakınlarının destekten yoksun kalma tazminatı talep edebilmesi de mümkündür.

Gebe ve emziren anne işçilerin mevcut durumuna bağlı olarak iş sözleşmelerinin sona ermesi ile karşı karşıya kalmaları durumunda da şüphesiz ki bir takım yaptırımlar söz konusu olmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi,

sürelili fesih durumunda iş sözleşmesinin geçerli nedenle feshedildiği iddiasında bulunan işverenin, işçinin feshin geçersizliği iddiası ile işe iade amacıyla açtığı dava (İK, m.18/1) kapsamında fesih nedeninin geçerli olduğunu ispat etmesi gerekecektir (İK, m.20/3). Feshin yazılı şekilde yapılmadığı veya geçerli sebebin açık ve kesin olarak belirtilmediği veyahut da geçerli nedenin ispatlanamadığı durumda mahkemece, işe iadeye karar verilebilecektir (İK, m.20/1). Feshin geçersizliğine ve işe iade için başvurusuna rağmen işverence işçinin yeniden işe başlatılmaması durumunda en az dört en çok sekiz aya kadar ücreti tutarında bir tazminat (İK, m.21/1) ödemesi gerekir ki, bu tazminata iş güvencesi tazminatı veya işe başlatmama tazminatı adı da verilmektedir. Öte yandan işe başlatılmayan işçiye işverence boşa geçen en çok dört aylık ücretinin de ödenmesi gerekir (İK, m.21/3). Gebe ve emziren anne işçinin iş güvencesinden yararlanamaması ve işten çıkarılması söz konusu olduğunda; sözleşmesi fesih edilen işçiler bildirim süresinin üç katı tutarında kötü niyet tazminatı yanında (İK, m.17/6), ayrıca ihbar tazminatı (İK, m.17/4) ve koşulları mevcutsa kıdem tazminatı (1475, m.14) alma hakkına sahip bulunmaktadır. Öğretide kötü niyet tazminatının alınabildiği durumlarda ayrıca ayrımcılık tazminatının da talep edilip edilemeyeceğine ilişkin bir tartışma bulunmaktadır. Bir görüşe göre her iki tazminata aynı anda hükmedilemeyeceği kabul edilmektedir. Nitekim bu görüşü savunanlara göre işçinin bu tazminatlardan birini seçip istemesi mümkün olduğu gibi (Odaman, 2010:80), bunlardan yalnızca kötü niyet tazminatını talep edebileceği de savunulmaktadır (Çelik, 2007:489). Yargıtay, aynı olay sebebiyle birden fazla tazminat koşullarının gerçekleşmesi durumunda işçi lehine olan tazminata hükmedilmesi gerektiğini savunarak aslında ilk görüşe uygun kararlar vermiştir (www.legalbank.net, 2016). Öte yandan iş güvencesi tazminatının alınabildiği durumlarda ayrımcılık tazminatının alınıp alınmayacağı da tartışmalıdır. Yargıtay'ın kararına göre, hamilelik nedeniyle iş sözleşmesinin feshedilmesine bağlı işe iade davasında feshin geçersizliği ve işçinin işe iadesi sonucunda işçinin işe başlatılmaması durumunda, yalnızca işe başlatmama tazminatına hükmedilmesinin gerektiğine, ayrıca ayrımcılık tazminatına hükmedilemeyeceğine karar vermiştir (Www.legalbank.net: 2016). Öğretide ise işverenin ayrımcılık yaparak iş sözleşmesini feshetmesine bağlı olarak işe başlatmama tazminatı ile ayrımcılık tazminatına birlikte hükmedilebileceği savunulmaktadır (Sümer, 2016:348).

Bundan başka gebelik dolayısıyla işe devamsızlık hakkı bulunulan dönemde (İK, m.25/I-b-a) iş sözleşmesinin feshi halinde de iş güvencesi kapsamında bulunan kadın işçinin işe iade davası açması ve bunun sonuçlarından yararlanması mümkün olabilecek, iş güvencesinin kapsamında bulunmaması durumunda ise feshine bağlı tazminatları talep etmesi söz konusu olabilecektir.

Sonuç

Çalışma hayatında kadınların karşı karşıya kaldıkları en büyük sorun; şüphesiz toplumsal yapı içerisinde sahip oldukları önemli rol sebebiyle, toplumsal devamlılığı sağlamak üzere analık, ev işleri ve çocuklarının bakımındır. Evdeki çalışılan saatler de göz önünde bulundurulduğunda kadınların günlük çalışma saatleri; normal çalışma sürelerini aşmakta ve dinlenme süreleri ise azalmaktadır. Özellikle gebe işçilerde; uzun çalışma süreleri söz konusu olduğunda, düşük yapma, erken doğum, ölü doğum yapma gibi riskler ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de; işçinin özel hallerinden dolayı iş sözleşmesinin korunması ilkesine ilk kez genel düzenlemelerde yer verilmiş, ardından koruyucu düzenlemeler çalışma hayatını ilgilendiren kanunlarda yer almaya başlamıştır.

Türk İş Hukuku’nda gebe ve emziren anne işçinin korunması ile ilgili mevzuat incelendiğinde; sosyal hukuk devleti gereği, gelişmiş ülkeler düzeyinde bir mevzuatın uygulanmakta olduğu görülmektedir. Ancak asıl önemli olan husus uygulamadaki durum ve ihlallerin etkili olarak denetimidir. Son olarak ortaya konan 6663 Sayılı Torba Kanun’da yer alan kısmi süreli çalışma hakkı, çocuklarının bakımını üstlenen bu yüzden işgücü piyasasından çekilen anne işçiler için bir fırsat teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Bacak, B. ve Yiğit, Y., (2007). Türk İş Hukukunda Kadın İşçilerin Çalışma Koşullarına İlişkin Düzenlemelerin Değerlendirilmesi, *Kamu İş Dergisi*, 9(2), 1-31
- Cengiz, İ. U., (2009). Kadın İşçilerin Hamilelik ve Analık Durumlarının İş Sözleşmesine Etkisi, *Kamu-İş Dergisi*, 10(4), 21-53.
- ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI, “4857 Sayılı İş Kanununa Göre Uygulanacak İdari Para Cezaları (TL)”, 2016. < <https://www.csgb.gov.tr/media/2582/4857.pdf>> 24 Ekim 2016.
- Çelik, N., (2007). İşçilerin İşten Çıkarılmalarında İhbar ve Kıdem Tazminatları Dışında İsteyebilecekleri Tazminatlara İlişkin Sorunlar, *Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi*, S:14.
- Ekonomi, M., (2009). Kadın İşçilerin Gebelik ve Doğum Halinde Feshe Karşı Korunması, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2009/3, 11-34.
- Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik, m.8-9

- Gülmez, M., (2014) Çalışma Özgürlüğü ve Hakkı Açısından emeğin Evrimi: Ulusal ve Ulusalüstü Hukuksal Boyutlar Üzerine Düşünceler, *Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu VI*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, 63-130.
- Güzel, A., Okur A. R. ve Caniklioğlu, N. (2012) *Sosyal Güvenlik Hukuku*, Yenilenmiş 14. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Kara, B. (2008). Sosyal Haklar ve Özel olarak Korunması Gereken Kişiler, *Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü* Isparta, Aralık.
- Kökkılınç, A. G., (2013). *İş Hukukunun Uluslararası Kaynakları Işığında Kadın İşçilerin Korunması*, İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Mollamahmutoğlu, H., Astarlı, M. ve Baysal, U. (2014). *İş Hukuku*, 6.B, Ankara.
- Odaman, S., (2010). Ayrımcılık Tazminatının Diğer Tazminatlarla Birlikte Mevcudiyeti, *Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi*, 25, s.80.
- Sümer, H. H.,(2016). *İş Hukuku*, İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Sümer, N. B., (1997). İş ve Sosyal Güvenlik Hukukunda Gebe ve Anne İşçilerin Korunması, T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya, ss.1-276.
- Süzek, S., (2013). *İş Hukuku*, Yenilenmiş 9. Baskı, Beta Basım A.Ş., İstanbul.
- Taşkent, S.,(2013). *Son Yeniliklerle İş Hukukunun Temel Yasaları*, 5. Bası, İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Tokol, A. (2005). *Türk Endüstri İlişkileri Sistemi*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Şubat.
- Türkmen, H. A. (1998). Çalışma Yaşamında Kadın ve Çalışan Kadını Koruyucu Hükümler, Doktrin ve Meslek Yazıları, *Ankara Barosu Dergisi*, 1998/4, ss. 4-28.
- www.legalbant.net, Y9HD, 18.06.2012, 2012/13065, K.2012/23353, www.legalbant.net (02.11.2016).
- Yuvalı, E., (2013). 4857 sayılı İş Kanunu'nun ve İlgili Mevzuatın Kadın İşçiler İle İlgili Hükümlerine Genel Bakış, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S:20, 2013, s.98-99.

FRANSA'DA KONUT POLİTİKASI: TARİHİ SÜREÇ VE BUGÜNKÜ DURUM

Hakan Olgun¹

Öz

Avrupa'nın ilk sanayileşen ülkelerinden biri olan Fransa, henüz 19. yüzyılda şiddetli bir konut sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. O dönemden 20. yüzyılın ortalarına kadar hızısıyla siyasetinin bir parçası olarak ele alınabilen bu soruna karşı kapsamlı bir politika uygulanamamıştır. Devletin, konut sektöründe faal bir aktör olarak rol almaya başlaması, II. Dünya Savaşı sonrasına denk düşer. Bu dönemden itibaren devlet, muhtelif enstrümanlar aracılığıyla kapsamlı bir konut politikası uygulamış ve konut sorununu bir ölçüde ortadan kaldırmıştır. Ancak 1970'li yıllar, neoliberal fikir ve politikaların tesiriyle, devletin konut sektöründen çekilişine sahne olmuştur. Bu çekilmenin sektörde yarattığı sorunlar, 1990'lı yıllardan itibaren, sınırlı da olsa devlet müdahalesini geri getirmiştir. Sonuç olarak Fransız konut politikası neoliberal dalgadan etkilenmekte, ancak güçlü bir sosyal konut geleneği hâlen varlığını sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fransa, Konut Politikası, Sosyal Konut, Neoliberal

---

1 Yrd. Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Bilecik
E-posta: olgunh@hotmail.com

HOUSING POLICY IN FRANCE: HISTORICAL PROCESS AND CURRENT SITUATION

Hakan Olgun

ABSTRACT

France, as one of the first industrialized countries in Europe, had faced severe housing problems in 19th century. From that time to mid 20th century, no extensive housing policy had been implemented against this problem, which was tried to be handled as a health issue. But after the damage and destruction of World War II, the state had started to play a major role in housing sector. In this context the governments had implemented extensive housing policies through various policy instruments and had removed the housing problem to some extent. On the other hand, neoliberal ideas and policies have caused a retrenchment in terms of the role of the state in housing sector since 1970's. After the unintended consequences of this retrenchment process, the state has been back in housing again through limited intervention since 1990's. As a consequence, although the French housing policy is effected by the neoliberal wave, a strong tradition of social housing still continues its existence.

Keywords: France, Housing Policy, Social Housing, Neoliberal

Giriş

Fransa'da modern anlamda bir konut sorununun ortaya çıkışı, 19. yüzyılın ilk yarısına denk düşer. Bu dönemde, Sanayi Devrimi, kırdan kente yoğun göç, hızlı nüfus artışı ve emeğin ticarileşmesi gibi olgular, konut sorununun ortaya çıkışında önemli bir rol oynamıştır. 19. yüzyıl boyunca bu olguların belirlediği sosyo-ekonomik alt-üst oluşlar, feodal döneme has bağımlılık ilişkilerinden sıyrılarak büyük kentlere akın eden ve insanca barınma koşullarını sağlama hususunda kaderiyle baş başa kalan "mülksüz" bir işçi sınıfını ortaya çıkarmıştır. Bu şartlarda ortaya çıkan elverişsiz barınma koşulları; liberal, hümanist ve sosyalist siyasetçiler arasında cereyan eden tartışmaları ve sağlıksız konutların yol açtığı sorunlara ilişkin doktor raporlarını berabere getirmesine rağmen, bu dönemde etkili bir devlet politikası izlenememiş, sorunun çözümüne yönelik çabalar "hayırsever faaliyetleri"yle sınırlı kalmıştır. İşçilerin içinde buldukları ahlâkî ve maddî şartların yol açabileceği toplumsal çözümlerden ve ayaklanmalardan endişe duyan bazı müteşebbislerce başlatılan ve çalışan sınıflara yönelik ilk kolektif konut birimlerini ortaya çıkaran bu faaliyetlerin temel motivasyonu; emekçilerin şirketlere ve fabrikalara sadakatlerinin sağlanması olmuştur (Gandais, 2011: 39-42). Öte yandan, 20. yüzyılın ilk yarısı itibariyle devletin konut sorununun çözümüne yönelik tedbirlerinin de sınırlı bir nitelik arz ettiği belirtilmelidir.

Fransa'da devletin, belirleyici bir aktör olarak konut sorununun çözümü sürecine dâhil olması için, 20. yüzyılın ikinci yarısını beklemek gerekmiştir. Gerçekten de II. Dünya Savaşı sonrasında itibaren hükümetler, pek çok politika enstrümanını kullanarak sektöre müdahil olmuşlar ve 1970'li yılların ortalarına kadar olan süreçte, konut sorununu bir ölçüde halledebilmişlerdir. Söz konusu süreç, kayda değer büyüklükte bir sosyal konut sektörü yarattığı gibi, özel konut sektörünü de türlü yollardan etkilemiştir. 1970'li yıllardan itibaren, dünyayı etkisi altına alan neoliberal süreçlerden Fransız kamu yönetimi de etkilenmiş ve müteakip dönem, devletin konut sektöründen tedricî olarak çekilmesiyle karakterize edilmiştir. Bu durumun sektörde yarattığı konut sıkıntısı sebebiyle 1990'lı yıllardan itibaren alınan bazı tedbirler ise, devletin sektöre geri dönüşünün emareleri olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda çalışma, Fransa'da devletin konut sektörüne müdahalesini bahsi geçen üç dönem itibariyle ele almakta ve devletin sektördeki ağırlığının artış ve azalış eğilimlerini analiz etmeye çalışmaktadır.

Konut Sektöründe Kapsamlı Devlet Müdahalesi Dönemi (1950-1977)

Fransa, II. Dünya Savaşı'ndan da büyük bir konut sıkıntısıyla çıktı. Önceki dönemin olumsuz mirasının üzerine, savaşta yaklaşık 500 bin konutun yıkılması, 1 milyon 900 bin tanesinin de hasar görmesi eklenince (Teufel, 2007: 24-25) kapsamlı bir devlet müdahalesi zarurî hâle geldi. Savaşın hemen ardından konut sıkıntısını ortadan kaldırmak üzere kimi tedbirler alınmış olsa da, kapsamlı bir müdahale için 1950'li yılları beklemek gerekecekti.

Dönemin başında, henüz savaş sona ermeden alınan ilk tedbir; 1944 yılında Yeniden Yapılanma ve Şehircilik Bakanlığı'nın (*Ministère de la Reconstruction et de l'Urbanisme-MRU*) kurulması oldu. Hükümet, HBM (*Habitation à bon marché-ucuz konut*) kuruluşlarını 1947 yılında MRU'nun denetimine vermiş, bu kuruluşlara CDC (*Caisse des dépôts et consignations-Mevduat ve Emanet Fonu*) kanalıyla kredi avantajları sağlanmıştır. Tasarruf bankalarından, emeklilik ve sigorta fonlarından mevduat toplayan bir kamu finansman kuruluşu olan CDC; kamu ve özel HBM kuruluşlarına konut yapım maliyetinin %75'i ilâ % 90'ı tutarında, 65 yıl vadeli krediler sağlamış, faiz geri ödemeleri 2 yıl ertelenmiş, sonraki 8 yıl için % 1, kalanı için de % 2 faiz öngörülmüştür. 1940'lı yılların sonu ile 1950'li yılların başında, devletin sağladığı bu kredilerin % 75'ini kiralık sosyal konut inşa etmek üzere HBM kuruluşları, geriye kalan % 25'lik kısmını ise yapı kooperatifleri ve konut kredi kooperatifleri kullanmışlardır (Newsome, 2009: 88-89). 1948 yılında çıkarılan *Kira Kanunu* ile bu dönemden önceki kiralar denetim altına alınmış, böylelikle ödenebilir konut sıkıntısının bir nebze de olsa önüne geçilmek istenmiştir (Schwartz, 1991: 189). 1950 yılında çıkarılan bir kanunla da, yeniden yapılandırılan HBM kuruluşları, HLM (*Habitation à loyer modéré-düşük kiralı konut*) kuruluşlarına dönüştürülmüşlerdir (Amzallag ve Taffin, 2010: 14). 1950 yılında yaşanan diğer bir gelişme ise, Emlâk Kredi Bankası'nın (*Crédit foncier de France-CFF*) kurulmasıdır. Özel konut sektörüne kredi ve sübvansiyon sağlamak üzere kurulan bu özel bankanın idarecilerinin *Finans Bakanlığı*'nce atanması öngörülmüş, böylelikle devletin konut finansmanı alanındaki etkisinin artırılması hedeflenmiştir (Schwartz, 1991: 189).

Savaşın sonundan 1950 yılına kadar olan dönemde yapılan bu düzenlemelerin, daha sonraki uygulamalar için iyi bir zemin hazırladığını, fakat finansal yetersizlikler ve inşaat teknolojisinin henüz arzu edilen seviyede olmaması gibi sebeplerle, bu 5 yıllık dönemde etkili bir sonuç alınmadığını belirtelim. Nitekim 1950'li yılların başında Fransa; Avrupa'nın en elverişsiz konut şartlarına sahip ülkelerinden biriydi. Eski ve yıpranmış bir konut stokuna sahip olan ülkede, konutların % 40'ında su tesisatı, % 73'ünde tuvalet ve neredeyse % 90'ında banyo bulunmuyordu (Wakeman, 1999: 356).

1950'li yıllarda kararlı ve topyekûn bir inşaat faaliyetinin başlamasında, 1953/1954 kışında yaşanan bir dizi trajik donma olayı etkili oldu. Son derece sert geçen bu kış mevsiminde pek çok evsiz sokaklarda donarak hayatını kaybetmiş, donarak ölen bir kadının avucunda “konuttan tahliye kararı”nın bulunması, meseleye daha da dramatik bir boyut katmıştır. Konunun kamuoyu gündemine taşınmasında, *Abbé Pierre* olarak da bilinen karizmatik rahip *Henri Groués* (1912-2007) önemli bir rol oynamış, konut bakanına hitaben kaleme aldığı ve *Le Figaro*'nun ilk sayfasında yayımlanan açık mektupta, Paris ve banliyölerinde önce geçici barınaklar yapılması, ardından da kalıcı konut çalışmalarına acilen başlanması çağrısında bulunmuştur (Plouin, 2007: 48). Medya kampanyalarıyla da desteklenen bu girişim, ilk meyvesini 1953 *Courant Plâni*'yle verdi. Daha sonradan imar bakanı olan *Pierre Courant*'ın öncülük ettiği bu plânla, yeni konut yapımına ve arsa tedarikine imkân sağlanmış, inşaat tekniklerinin gelişimi finansal açıdan desteklenmiştir (Directorate General of Urban Planning, Housing and Construction, 2001: 9). Konut politikasına ilişkin birçok kritik düzenlemeyi barındıran plânın getirdiği en önemli yeniliklerden biri, kamu kesiminin konut faaliyetlerine “% 1 patronal” (*% 1 işveren*) adıyla anılan zorunlu katkıyı sağlamış olmasıdır. Bu düzenlemeyle, bünyesinde 10 çalışandan fazlasını barındıran özel işletmelerin, çalışanlarına ödedikleri ücretlerin % 1'lik kısmının kamu konut fonuna aktarılması öngörülmüştür (Plouin, 2007: 49).²

Plânın getirdiği diğer bir yenilik, mahallî idarelerin kamulaştırma yetkilerinin artırılması oldu. Böylelikle devletin, 1953 yılından sonra, ucuz kentsel arsa temin etme ve bunları imara hazırlayarak tekrar kamusal ve özel müteahhitlere satma faaliyetleri artmıştır (Newman, 2000: 8). Yine *Courant Plâni*'yle birlikte gündeme gelen “Logéco (*Logements économiques et familiaux*)” programı ile, önceden belirlenmiş standartlarda ucuz konut yapımı için özel sektöre düşük faizli kredi ve teşvik primi sağlanması öngörülmüştür (Newsome, 2009: 105), finans tedariki için gereken prosedür basitleştirilmiştir. Son olarak, *Abbé Pierre*'in acil barınaklar yapılmasına ilişkin çağrısının *Courant Plâni*'nda karşılığını bularak, Paris ve banliyölerinde ilk etapta bin kadar barınağın yapımına karar verildiği (Plouin, 2007: 49), 1954 yılında ise bu sayının bir program dâhilinde 12 bine çıkarıldığı belirtilmelidir (www.developpement-durable.gouv.fr, 2013). *Courant Plâni*, Fransa'da devletin konut sektörüne yoğun müdahalesinin bir başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Teufel, 2007: 24-25). Böylelikle 1950'li yıllarda konut faaliyetleri hızlanmış, HLM kuruluşlarına sağlanan kredilere uygulanan % 2 oranındaki faizin % 1'e indirilmesi de bu gelişmede etkili olmuştur (Newsome, 2009: 106).

---

² Bu % 1'lik kesinti oranı, 2012 yılı itibarıyla % 0,45 olarak uygulanmaktadır.

Bu dönemde Fransız konut politikası açısından ikinci önemli gelişme, 7 Ağustos 1957 tarihli Çerçeve Kanun’un (*Loi Cadre*) kabul edilmesidir. Bu kanunla birlikte, konut politikasının, yalnızca konut yapmaktan ibaret bir faaliyet alanı olmadığı; sosyal donatı/altyapı imkânlarını da içeren geniş bir perspektiften ele alınması gerektiği vurgulanmıştır (Langley, 2002). Bu yeni yaklaşım uyarınca, 1958 yılında çıkarılan bir kararnameyle, Öncelikli Gelişme Alanları (*Zones à Urbaniser en Priorité-ZUP*) oluşturulmuş, kamulaştırma yetkileri artırılan mahallî idarelerin, özellikle kentlerin banliyölerindeki bu alanlarda elde ettikleri arsaları imara hazır hâle getirerek ve *sosyal donatı/altyapı imkânları sağlayarak*, konut tedarikçilerine sunmalarının önü açılmıştır (Aveline, 1997: 139-140).

Bütün bu hukukî düzenlemelerle birlikte, V. Cumhuriyet Anayasası’nın kabulü ve *Charles de Gaulle*’nin 1959 yılı başında iktidara gelişi, Fransız konut politikasında başka bir dönüm noktası olarak görülebilir. Böylece güçlenen merkezî idare; bir yandan sosyal konut tedarikçilerine arz yanlı doğrudan sübvansiyonlar (*aide à la pierre*) yoluyla finansman sağlanması, diğer yandan da bu tedarikçilerin, endüstriyel inşa tekniklerini benimseyerek ucuz toplu konut sunabilmeleri için inşaat sanayiinin teşvik edilmesi politikasını benimsemiştir. Hükümetin konut alanındaki iki temel hedefi, merkezî kent bölgelerindeki sefalet mahallelerinin temizlenmesi ve banliyölerde, *büyük toplu konut siteleri* biçiminde sosyal konut inşa edilmesi olmuştur. Konut açığı rakamını 3 milyon olarak belirleyen hükümet, yılda 300 bin konutun inşa edilmesi ve bu açığın 10 yıllık bir sürede kapatılması kararını almıştır (Blanc, 2004: 286-287). Dolayısıyla bu dönemde konut sorunu, bireysel bir sorun olmaktan çıkarılarak devletin müdahale alanına dâhil edilmiş, sosyal konut, sosyal güvenlik sisteminin mühim bir bileşeni olarak görülmüştür (Poyraz, 2011: 16).

Devlet; “1958 ZUP düzenlemesi” uyarınca, öncelikle, bünyesinde büyük apartman blokları, okullar, rekreasyon alanları ve ticaret merkezleri barındıran büyük sosyal konut sitelerine (*grands ensembles*) yatırım yapmıştır. Modern mimarînin öncü ismi *Le Corbusier*’in (1887-1965) debdebeli modernizminden ilham alan bu sitelerin asgarî 500 konuttan oluşması plânlanmışken, 1960’lı yılların ortalarında inşa edilenler bu asgarî rakamı hayli aşmıştır. Mesela, Paris’in merkezine yaklaşık 8 kilometre uzaklıktaki *La Courneuve* komününde inşa edilen “*les 4000*” sitesi, her biri 400 metre uzunluğunda ve 18 katlı 4 adet bloktan oluşmakta ve adını, kapsadığı konut sayısından almaktadır. Bugün Fransa’daki en büyük ZUP, Paris’in *Mantes-la-Jolie* banliyösünde yer alan ve yaklaşık 25 bin kişiyi barındıran *Val-Fourré*’dir. Bu tarz sitelerden birçoğu kısmen ortadan kaldırılarak daha desantralize yapılara dönüştürülmüşlerdir (Silverstein, 2004: 94).

Bu dönemde uygulanan konut politikalarının bir diğer ayağını da *kentsel yenileme* oluşturmaktadır. 1958 yılından itibaren sistematik bir *kentsel yenileme* stratejisinin söz konusu olduğu Fransa’da, bu politika aracı, başlangıçta bilhassa ‘kentsel modernizasyon’ amacıyla etkili bir biçimde kullanılmış (Priemus ve Metselaar, 1992: 7-8), sefalet mahalleleri başta olmak üzere eskiyen ve yıpranan kentsel bölgeler ortadan kaldırılarak, yerlerine yeni konutlar inşa edilmiştir. Bugüne kadar bu yolla 120 bin konut yıkılarak, toplu konutlar dâhilinde 190 bin yeni konut birimi yapılmıştır (Teufel, 2007: 26-27). 1962 yılında kabul edilen *Malraux Kanunu*; *kentsel yenilemeye* “rehabilitasyon” ve “koruma” boyutlarını eklemiş, bu kanunla, devlet, belirli kentsel alanları, mahalleleri ve köyleri sit alanı ilan ederek, buraları koruma altına alma imkânını elde etmiştir (Kowalski, 2007: 156). 1967 yılında çıkarılan *Arazi Kullanımı Kanunu (Loi d’orientation foncière)*, yenileme faaliyetlerinin finansal sorumluluğunu belediyelere devretmiş, belediyeler, yenilemeye ilişkin programlama yetkisini ise, 1982-1985 *Desantralizasyon Kanunları* ile elde etmişlerdir. Yapılan bu son düzenlemelerin sonucu olarak; *kentsel yenilemeden*, yapılan maliyetleri karşılayacak bir gelir elde edilmesi tasarlanmış, dolayısıyla yenileme faaliyetleri, piyasa potansiyeli olan alanlarda yoğunlaşmıştır (Bonneville, 2005: 229-230). Öte yandan, bilhassa 1970’li yılların ortalarından itibaren, ‘kapsamlı *kentsel yenileme*’ üzerine odaklanan eski anlayışın terk edilmeye başladığı; konut iyileştirmeye, bakım ve onarıma öncelik veren ve “kenti geri kazanmak” mottosuyla hareket eden daha ihtiyatlı bir *kentsel yenileme* faaliyetinin benimsendiği de belirtilmelidir (Priemus ve Metselaar, 1992: 8).

Tablo 1. *Fransa’da Konut İnşaatları, 1944-1963*

Yıllar	HLM luşları	Kuru- Logéco	Özel Sek- tör (Devlet Yardımlı)	Özel Sektör (Devlet Yardımsız)	Toplam
1944-53	68 084	840	84 396	168 906	322 226
1954	30 553	11 940	61 084	21 202	124 779
1955	50 224	34 631	70 379	25 157	180 391
1956	45 662	51 669	78 527	22 918	198 776
1957	73 194	67 416	78 417	21 760	240 787
1958	87 605	73 929	80 429	25 496	267 459
1959	100 896	86 618	87 600	28 232	303 346
1960	95 837	89 043	87 642	31 326	303 848
1961	91 475	98 965	81 677	32 080	304 197
1962	89 208	103 355	74 205	33 897	300 665
1963	101 435	112 754	79 196	38 946	332 331

Kaynak: (Newsome, 2009: 103).

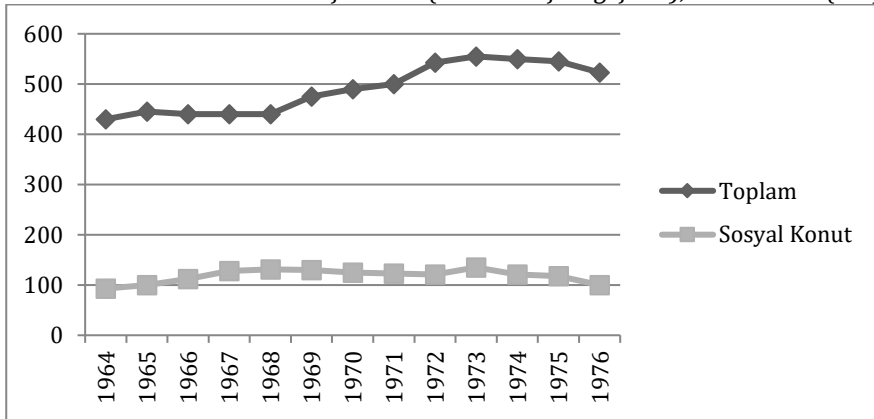
Fransa’da konut sektörüne kapsamlı bir müdahalenin söz konusu olduğu bu dönem genel olarak değerlendirildiğinde, bilhassa dönemin ilk 20 yılında

(1945-1965), konut açığı sorununa karşı kararlı bir mücadele yürütüldüğü görülmektedir. Özel sektörün finansman imkânlarının konut yatırımları için çok da yeterli olmadığı bir dönemde kamusal finansman kaynakları seferber edilmiş, devletin sağladığı arz yanlı sübvansiyonlar yoluyla bir yandan kentlerin banliyölerine binlerce konut biriminden oluşan siteler inşa edilirken, diğer yandan da sefalet mahallelerinin temizlenmesine yönelik *kentsel yenileme* programları uygulanmıştır.

Ancak dönemin sonraki 10 yılında (1965-1975), konut sektörüne devlet müdahalesi konusunda aynı kararlılığın gösterildiğini söylemek zordur. Bu dönemde konut sektörüne yapılan kamu yatırımları devam etmiş olmakla birlikte, maliyetli olduğu gerekçesiyle arz yanlı sübvansiyon uygulamasının artık sürdürülemez olduğu düşüncesi güç kazanmaya başlamış, dolayısıyla konut faaliyetlerinde özel finansman kullanımı gündeme gelmiştir (Schwartz, 1991: 189-190). 1965 yılında kurulan “sözleşmeli tasarruf sistemi”ni (*épargne-logement/EL*) (Taffin, 1998: 27-28) ve 1967’de bir “mortgage” piyasasının kurulmasını bu bağlamda değerlendirmek gerekir (Langley, 2002).

1968 yılına gelindiğinde, Muhafazakârlar’ın genel seçimlerde ezici bir çoğunluk sağlamaları konut politikasında da etkisini göstermiş ve yeni hedef “konut sahipliği”nin teşvik edilmesi olmuştur. Devletin sağladığı sübvansiyonlar yardımıyla, banliyölerde alt-orta gelir grubu için “müstakil konutlar”ın inşa edilmesi plânlanmış, büyük toplu konut sitelerinin yapımı ise 1973 yılında durdurulmuştur (Blanc, 2004: 288-289). Fransa’da konut politikasının bundan sonraki seyrini belirleyecek en önemli gelişme *1977 Konut Reformu*’dur.

Tablo 2. *Fransa’da Konut İnşaatları (Konut Başlangıçları), 1964-1976 (bin)*

Kaynak: (Tutin, 2008: 15).

1977 Konut Reformu

Fransa'da devlet, 1968 yılından başlayarak tadrîcen, 1977 yılından itibaren de belirli bir program çerçevesinde HLM kapsamındaki yükümlülüklerini terk etmeye başladı (Gandais, 2011: 45). 1977 *Barrot Kanunu* çerçevesinde yürütülen ve konut piyasasını yeniden yapılandırarak daha etkin bir işleyişe kavuşturmayı hedefleyen bu program, bir yandan arz yanlı sübvansiyonları kısarak konut sektöründeki kamu harcamalarını azaltmayı, diğer yandan da talep yanlı sübvansiyonlara ağırlık vererek, kamu harcamalarını yoksul hanehalklarına daha etkin bir biçimde yönlendirmeyi ve böylece bu hanehalklarının tercih özgürlüklerini artırmayı plânlıyordu (Laferrère ve Le Blanc, 2004: 36-37). Programın amaçları arasında elverişsiz konutların iyileştirilmesinin ve konut sahipliğinin teşvik edilmesinin de olduğunu belirtelim.

Reformun getirdiği en radikal yeniliklerden biri, hanehalklarına yönelik bir kira yardımı olan *l'Aide Personnalisée au Logement* (APL)'dir. Aslına bakılırsa, bu düzenlemeden önce de hanehalklarına sağlanan buna benzer bazı yardımların varlığından bahsedilebilir. Bu tarz yardımlar ilk defa 1948 yılında başlamış, ancak bunlar yalnızca bazı muayyen sosyo-ekonomik gruplar için söz konusu olmuştur. Sözelimi *l'Allocation de Logement Familiale* (ALF) sadece düşük gelirli-çocuklu ailelere, 1971 yılında yürürlüğe giren *l'Allocation de Logement Sociale* (ALS) ise düşük gelirli olup da ALF alamayan 65 yaş üzerindekilere ve 25 yaşın altındaki işçilere sağlanmıştır. Reformla birlikte uygulanmaya başlayan ve yine belirli bir gelir tavanının altındaki düşük gelirlilere yönelik bir kira yardımı olan APL ise, devletle 'özel veya kamusal ev/mülk sahipleri' arasında yapılan ve *conventionnement* olarak anılan bir sözleşme uyarınca ev/mülk sahiplerine ödenecek ve bu yardım kiradan mahsup edilecekti (Fack, 2006: 750-751). Böylece bir yandan ev/mülk sahipleri, yine bu reformun bir parçası olan 'konut iyileştirme yardımları'ndan yararlanacaklar, diğer yandan da bu konutlarda ikamet eden kiracılar, 'iyileştirme'den doğan muhtemel kira artışlarına karşı korunacaklardı. Devletle yapılan bu sözleşmeyi HLM kuruluşlarının tamamı kabul etmiş, ancak özel sektördeki pek çok ev sahibi kendi mülklerini sübvansiyon kullanmadan iyileştirme yoluna giderek, kira düzeylerini piyasa fiyatları üzerinden belirleme özgürlüklerini sürdürmüşlerdir (Blanc, 2004: 290-291).

APL'nin diğer bir amacı da, kira yardımından yararlanan bu kiracıları, süregelen iktisadî kalkınmanın da yardımıyla, zamanla kendi konutlarını edinecek bir malî güce kavuşturmaktı (Béguin ve Bertrand, 2009: 3). Bununla da ilişkili olarak, 1977 *Reformu*, mülk konut sektörünü canlandırmak üzere *prêt d'accession à la propriété* (PAP) adıyla yeni bir konut kredisini yürürlüğe soktu. % 6-7 faiz oranı, 15-20 yıl vade ile sunulan ve yalnızca yeni inşa edilen konutların alımında kullanılabilen bu krediye hak kazanmak için, belirli bir

gelir düzeyinin altında gelir elde etmek gerekiyordu (Blanc ve Bertrand, 1996: 131).

1977 Reformu'nun getirdiği diğer bir yenilik, arz yanlı sübvansiyonlarla ilgiliydi. Bu tarz sübvansiyonları tamamen ortadan kaldırmayan *Reform*, sosyal konut inşası için *prêt locatif aidé* (PLA) olarak anılan yeni bir kredi imkânı getirdi (Driant ve Li, 2012: 96). Bu düzenlemeden önce devlet, HLM sektörünü 40 yıl veya daha uzun vadeli ve % 1 ilâ % 3,5 arasında değişen düşük faizli kredilerle destekliyordu. PLA uygulaması ise, konutun toplam maliyetinin % 12,7'si tutarında bir doğrudan yardımı ve % 5,8 faiz oranıyla sunulan bir krediyi içeriyordu. Yeni sosyal konutların yapımı veya konutların yenilenmesi maksadıyla esasen HLM kuruluşlarına sağlanan bu krediden, belirli şartlara uymak kaydıyla özel kiralık konut yatırımcılarının da yararlanabilmesi öngörülmüştü. Buna göre özel yatırımcılar, bir yandan önceden belirlenmiş konut standartlarını sağlamakla, diğer yandan da 32 yıllık 'kredi geri ödeme' süresi boyunca kira artışı düzenlemelerine uymakla yükümlüydüler. PLA kredilerinden bir kısmının *Prêts Locatifs Aidés 'Trés Sociaux'* (PLATS) adı altında 'çok düşük gelirli hanehalkları' için sağlandığını belirtelim. PLATS uygulamasında daha yüksek bir doğrudan yardım oranı (% 20) uygulanmış, böylece bu krediyle inşa edilen konutların kira düzeylerinin nispeten düşük tutulması amaçlanmıştır (Blanc ve Bertrand, 1996: 131). PLA uygulaması, daha sonradan yerini, her biri üç farklı sosyal konut tipine karşılık gelen ve bugün de kullanımda olan PLA-I, PLUS ve PLS kredi uygulamalarına bırakmıştır (Driant ve Li, 2012: 96).

Tablo 3. Fransız Konut Sektöründe Sübvansiyon ve Yardımlar, 1980-1993, (1993 değerleriyle milyon frank)

	1980	1982	1984	1986	1988	1990	1991	1992	1993
Mülk Odaklı Sübvansiyonlar/Yardımlar	30181	33139	37488	35615	26788	27662	25983	27181	25188
Sübvanseli Mülk Konut Sektörü (PAP)	2611	3437	7106	9325	7667	6844	6917	6269	4416
Kiralık Sosyal Konut Sektörü (PLA+PALULOS)	4585	10313	12409	11519	6684	5078	5060	5545	6022
Kiralık Sosyal Konut Sektörü Onarım ve İyileştirme (PALULOS)				2233	2042	2283	2275	2581	
Özel Konut Sektörü Onarım ve İyileştirme (ANAH+PAH)			1791	2337	2731	2502	2246	2445	2874
Hanehalkı (Bireysel) Konut Yardımları	7785	13286	16120	18639	19715	22112	20255	19826	28428
Yeni Konut Yardımları (APL)	666	4633	7317	11289	12954	14117	13159	13429	13628
Eski Konut Yardımları (ALS)	7119	8545	8793	7332	6730	7918	7096	6398	14800
TOPLAM	37966	46424	53608	54254	46504	49774	46237	47007	53616

Kaynak: (Blanc ve Bertrand, 1996: 133).

Aşağıdaki tabloda, 1977 Reformu'nun devletin konut harcamaları üzerindeki etkisi görülmektedir. 1980-1993 yılları arasında konut yapımına yönelik (arz yanlı) sübvansiyonlar/yardımlar 30 milyar franktan 25 milyar franka düşmüş, aynı dönemde hanehalklarına yapılan (*bireysel*) konut yardımları ciddi bir artış göstermiştir. Nitekim bu tarz yardımlar, 1996 yılına gelindiğinde, devletin yaptığı konut harcamalarının 2/3'lik bir kısmını oluşturacaktır. Bununla birlikte bahsi geçen zaman zarfında toplam konut harcamalarında gerçekleşen artış dikkat çekicidir (Blanc ve Bertrand, 1996: 133).

1977 Reformu'nun ve bilhassa APL uygulamasının bütçeye getirdiği yükün, konut şartlarında gerçekleşen genel bir iyileşme ve iktisadî kalkınmanın devamıyla birlikte, kısa sürede azalacağı umuluyordu. Ancak 1980'li yıllarda yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler aksi istikamette sonuçlara yol açmış ve devlet, konut yardımlarını karşılamak üzere her geçen gün daha fazla kaynak tahsis etmek zorunda kalmıştır (Béguin ve Bertrand, 2009: 4). Bu dönemde faiz oranlarında görülen artış, gelirlerdeki nispi durgunluk ve enflasyondaki düşüş, konut yatırımlarını ve konut iyileştirme çalışmalarını yavaşlatmıştır (Blanc, 2004: 292; Blanc ve Bertrand, 1996: 142).

Tablo 4. Fransa'da Konut İnşaatları (Konut Başlangıçları), 1980-1994 (bin)

Yıl	Kiralık		Özel		Mülk		Toplam	
	Sosyal Konut	%	Kiralık Konut	%	Konut	%	Konut	%
1980	60	15,1	117	29,5	220	55,4	397	100
1981	56	14,0	136	33,9	208	52,0	400	100
1982	64	18,6	72	20,9	208	60,5	344	100
1983	58	17,4	70	21,0	205	61,7	333	100
1984	55	18,7	35	11,8	205	69,5	295	100
1985	65	22,0	33	11,0	198	67,0	296	100
1986	60	20,3	51	17,1	185	62,6	296	100
1987	54	17,4	64	20,6	192	62,0	310	100
1988	54	16,5	105	32,1	168	51,3	327	100
1989	50	14,7	136	40,1	153	45,2	339	100
1990	47	15,2	123	39,6	140	45,3	310	100
1991	60	19,8	120	39,6	123	40,6	303	100
1992	63	22,7	114	41,2	100	36,1	277	100
1993	72	28,1	103	40,2	82	31,8	257	100
1994	78	27,4	118	41,4	89	31,2	285	100

Kaynak: (Blanc ve Bertrand, 1996: 127).

Bu durumun, yeni bir konut sıkıntısının habercisi olduğunu belirtelim. Nitekim 1977 Reformu'yla birlikte sektörden çekilmeyi amaçlayan devlet, bu sıkıntıyı hafifletmek üzere 1990'lı yıllarla beraber bazı yeni tedbirler almak zorunda kalacaktır.

1990’lı Yıllardan Günümüze: Devlet Sektöre Geri mi Dönüyor? Bazı Sınırlı Tedbirler

1977 *Reformu*’ndan sonra yaşanan bazı iktisadî gelişmelerin Fransa’yı tekrar bir konut sıkıntısıyla karşı karşıya bıraktığını belirtmiştik. Sosyal konut yatırımlarının azaldığı o dönemde uygulanan ‘konut sahipliği’ politikası istenen neticeyi verememiş, hanehalklarının kullandıkları ipotekli kredilerin bu hanehalkları üzerinde yarattığı gerçek yük, düşük enflasyon oranları sebebiyle artmıştır (Teufel, 2007: 30). Dolayısıyla 1990’lı yılların başında konut meselesi, siyasî gündemin tekrar ilk sıralarına yerleşmiştir (Peppercorn ve Taffin, 2009: 26).

Bu dönemde konut politikası alanında dikkati çeken ilk gelişme, 1990 yılında *Kent Bakanlığı*’nın (*Ministère de la ville*) kurulmuş olmasıdır. Kısa ömürlü olmakla birlikte, bu bakanlık, bazı hukukî düzenlemelerin yapılmasında etkili olmuştur (Blanc, 2004: 297). Bu düzenlemelerden ilki, 1990 yılında çıkarılan *Besson Kanunu*’dur. “Konut hakkı”na ilişkin bir çerçeve çizen bu kanun, her birey veya hanehalkının elverişli bir konutta ikamet etme hakkını tanımış ve bu hakkın gerçekleşmesi için devletten yardım talep edilebilmesini hükme bağlamıştır (Teufel, 2007: 31-32). Elverişli konuta erişimde yaşanan “dışlanma” sorununa bir çözüm olarak düşünülen bu kanun, çok düşük gelirli hanehalklarının düzenli kira ödeyebilmelerini sağlamak ve taşınma ve depozito masraflarını karşılamalarına yardımcı olmak üzere iller düzeyinde bir teminat fonu (*Fonds de solidarité pour le logement-FSL*) oluşturmuş (Béguin ve Bertrand, 2009: 4), 1995 yılında bu fondan 160 bin hanehalkı yararlanmıştı (Blanc, 2004: 297). Diğer yandan kanunun, il idarelerini, bilhassa evsizlere yönelik konut projeleri geliştirmeleri hususunda teşvik ettiğini, ancak buna yönelik uygulamanın başarısızlıkla sonuçlandığını belirtelim (Blanc ve Bertrand, 1996: 143).

Bu konuda daha ileri bir gelişme, 1991 yılında *Kentsel Yönetim Kanunu*’nun (*Loi d’orientation sur la ville*) çıkarılmasıdır. Elverişli konut arzı hususunda kentsel alanlar arasındaki dengesizliği gidermeyi amaçlayan kanun, 200 binden fazla nüfuslu kentlerin, ihtiyaçları doğrultusunda yerel konut plânları oluşturmalarını, sosyal konut inşasını örgütlemelerini ve yerel konut piyasasının daha iyi işlemesi için kamu sektörü ile özel sektör arasındaki işbirliğinin teşvik edilmesini amaçlıyordu. Düzenlemeye göre, sosyal konut arzının yetersiz olduğu belediyeler, yeni sosyal konut yapmakla, hususî bir vergi ödemek arasında bir seçim yapmak durumunda kalıyorlardı. Düzenleme 1992 yılından sonra gevşetilmiş, yerel konut plânları arzu edilen sonucu vermemiştir (Blanc ve Bertrand, 1996: 143).

1993 yılında konut inşaatlarının en düşük seviyesine ulaşmasıyla birlikte, hükümet, piyasa yaklaşımını esneterek tekrar arz yanlı bir faaliyet tarzını benimsedi. Dolayısıyla konut iyileştirme yardımlarından ziyade yeni konut yapımına öncelik verildi. Bu anlayış değişikliğinde, bilhassa sosyal konut yapımında 1980'li yılların başından beri süregelen daralma etkili oldu. Fakat yeni anlayışla birlikte bu alanda ancak nispi ve geçici bir ilerleme kaydedilmiş, 1993 yılında 72 bin, 1994 yılında ise 78 bin sosyal konut inşaatı rakamına ulaşılmıştır (Blanc ve Bertrand, 1996: 143). Yine bu dönemde, düşük ve orta gelirliiler arasında konut sahipliği oranlarının düşmesi üzerine; bir yandan devlet garantili ipotekli tahvil sistemi geliştirilmiş, diğer yandan da faizsiz kredi uygulaması başlatılmıştır (Teufel, 2007: 31-32). İlk defa konut sahibi olacak hanehalkları için sağlanan bu faizsiz kredi imkânının 'mevcut konutlar' için 2013 yılından itibaren yürürlükten kaldırılacağı duyurulmuştur (Property Investor Europe, 2011).

1993-2000 yılları arasında, devlet desteğinden yararlanan mülk konut sektöründe inşaatlar genel bir artış kaydetmiş, kiralık sosyal konut inşaatları ise 1993 ve 1994 yıllarında kaydettiği nispi artıştan sonra düşüşe geçmiştir. Bu düşüşün bir sebebi maliyet artışları, diğer sebebi ise kent plânlaması sürecinde kiralık sosyal konut sektörünün ihmal edilmesidir (Chodorge, Filippi ve Tutin, 2009: 17). Bu durum karşısında hükümet, 1990'lı yılların ortalarından itibaren acil konut ihtiyacı içindeki hanehalklarına yönelik olarak 2 yıl ikamet süreli geçici konut uygulamasını başlatmış, 1998 yılında ise bu durumdaki hanehalklarına sosyal konut başvurularında öncelik tanınmaya başlanmıştır (Béguin ve Bertrand, 2009: 4).

Sosyal konut arzını artırmaya dönük en ciddi düzenleme ise 2000 yılının Aralık ayında çıkarılan *Dayanışma ve Kentsel Yenileme Kanunu*'dur (*Loi relative à la solidarité et renouvellement urbains-SRU*). 1967 *Arazi Kullanımı Kanunu*'nu yürürlükten kaldıran ve arazi kullanımı plânlamasında köklü değişiklikler yaratan bu kanun (Booth, 2003: 949-950); nüfusu 5000'den fazla olan kentlerde sosyal konut stokunun toplam konut stoku içerisindeki payının 20 yıllık bir zaman zarfında en az % 20 düzeyine çıkarılmasını hükme bağlamıştır.³ Kanunun, sosyal konut arzının artırılması kadar önemli diğer bir hedefi de; sosyal konutların mekân üzerinde dağılımını denetim altına alarak yoksulluğun bu konutlar vasıtasıyla mekânda yoğunlaşmasının önüne

---

³ Bu hedefi tutturamayan mahallî idarelere para cezaları verilmekte ve bu yolla toplanan paralar sosyal konut fonuna aktarılmaktadır. 2009 yılında bu suretle yaklaşık 32 milyon avroluk bir kaynak elde edilmiştir. *SRU Kanunu* 2005-2007 döneminden itibaren etkisini göstermeye başlamış, toplam 730 mahallî idare biriminden 339'u, sosyal konut açığını kapatma konusundaki taahhüdünü kısmen de olsa yerine getirmiştir (OECD, 2011: 117, 121).

geçmek, mekânsal ayrışmayı engellemek ve sosyo-ekonomik açıdan daha karma bir kentsel nüfus yaratmaktır. Hükümet, 2005-2009 yılları arasında 500 bin yeni sosyal konutun yapımını plânlamış; ancak ulaşılan rakamlar bu hedefin gerisinde kalmıştır (Levy-Vroelant ve Tutin, 2007: 85-86).

Tablo 5. *HLM Yıllık Kapasite Artışları*

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Brüt Kapa- site Artışı ^a	47	45	66	60	52	48	73	50	53
	400	700	900	800	000	300	300	300	700
Yıkımlar	5 300	5 700	7 200	8 500	12	13	14	14	14
				500	200	400	700	700	
Stoktan Sa- tışlar ^b	4 200	3 800	3 800	4 100	4 600	4 800	4 800	4 900	4 600
Net Artış	37	36	55	48	34	30	54	30	34
	900	200	900	200	900	300	100	700	400

^aBrüt kapasite artışı; ‘yeni yapılarak’, ‘tedarikçilerden satın alınarak’ ve ‘yenilenerek’ hizmete sokulan kiralık sosyal konutları kapsamaktadır.

^bSosyal konutların, bu konutlarda ikamet eden kiracılara satışına HLM kuruluşları karar vermektedir. Bir sosyal konutun satışa konu olabilmesi için, inşasının veya iktisabının üzerinden en az 10 yıl geçmesi gerekmektedir (Pitini ve Laino, 2011, 30).

Kaynak: (Amzallag ve Taffin, 2010: 11).

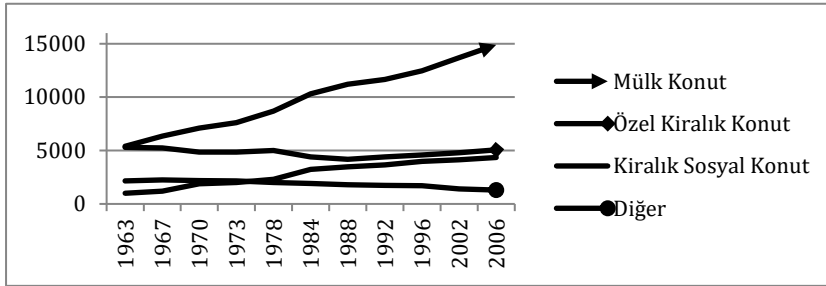
2000’li yılların ortalarından itibaren sosyal konut yapımı konusunda arzu edilen hedeflere ulaşılamamasında kimi siyasî ve iktisadî faktörlerin etkili olduğunu söyleyelim. Bu dönemde bir yandan konut stokundaki mülk konut oranını % 70 düzeyine çıkarmayı hedefleyen Cumhurbaşkanı *Nicolas Sarkozy*’nin bu sektörü teşvik eden politikaları, diğer yandan da sosyal konut yatırımlarına sağlanan devlet desteğinin kamu finansmanı üzerinde yarattığı baskı, bu sektörün ikinci plânda kalmasında etkili olmuştur. Bu faktörlere, 2000 yılından bu yana arsa ve konut inşa maliyetlerinde gerçekleşen artışları da eklemek gerekir. Bu gelişmeler, iş piyasasında hâkim olan güvensizlik iklimi ve yükselen konut fiyatlarıyla birleşerek, sosyal konuta olan talebi artırmıştır (Driant ve Li, 2012: 92).

Bu dönemde kentsel yenileme faaliyetlerinin de hız kazandığı belirtilmelidir. 2003 yılında çıkarılan bir kanunla; bir yandan işsizlikle mücadele etmek üzere kentsel yenileme alanlarında serbest girişim bölgeleri yaratılması, diğer yandan da 250 bin konutun yıkılarak yerine aynı sayıda konut inşa edilmesi ve 400 bin ek konut biriminin yenilenmesi hedeflenmiştir (Amzallag ve Taffin, 2010: 9; Blanc, 2004: 299). 2004 yılında yapılan *Ulusal Kentsel Yenileme Programı* (PNRU) çerçevesinde yürütülen bu faaliyetler için gereken malî kaynaklar ise, yine 2004 yılında oluşturulan *Ulusal Kentsel Yenileme*

Ajansı (ANRU) tarafından organize edilmektedir. Belediyeler,⁴ yenileme faaliyetlerine ilişkin projeleri HLM kuruluşlarıyla işbirliği içinde hazırlayacaklar ve onay almak üzere ANRU'ya başvuracaklardır. 2009 yılı itibariyle bu tarz 184 yenileme projesinin yürütüldüğünü belirtelim. Bu yenileme projeleri artık devlet fonlarıyla finanse edilmemekte, % 1 işveren fonundan yapılan transferlerle yürütülmektedir (Chodorge, Filippi ve Tutin, 2009: 18-19).

Bu dönemde özel kiralık konut sektörü ise 2006 yılında başlatılan ve *Borloo Populaire* olarak anılan bir vergi teşvik programıyla hareketlendirilmek istenmiştir. Bu programla; özel kiralık konut yatırımcısına vergi indrimi yoluyla avantaj sağlanması, yatırımcının ise bunun karşılığında konutu, belirli bir gelir tavanının altında gelir elde eden hanehalklarına en az 9 yıl boyunca ve piyasa düzeyinin % 30 altında bir fiyatla kiraya vermesi kararlaştırılmıştır (Levy-Vroelant ve Tutin, 2007: 82).

Tablo 6. *Fransa'da Hanehalklarının İkamet Statüsüne Göre Konut Sayıları, 1963-2006 (bin)*

Kaynak: (Schaefer, 2008: 96).

2008 yılında ABD'de gayrimenkul piyasasının içine düştüğü darboğazın yol açtığı küresel iktisadî krizin Fransa'yı da etkilediğine dair bazı emarelerin ortaya çıkması üzerine, hükümet, altyapı projelerine öncelik vermekle birlikte konut sektörünü de ihmal etmeyen bir 'toparlanma' plânını yürürlüğe koydu. Bu bağlamda, toplam 26 milyar avro tutarındaki plânın 1,8 milyar avroluk kısmı konut sektörüne tahsis edildi. Hükümet bu parayı, banliyölerdeki sosyal konut alanlarında sürdürülen kentsel yenileme programını hızlandırmak, yeni konutlar yapmak ve ilk defa ipotekli konut kredisi kullanacaklar için sağlanan faizsiz kredileri 2009 yılında iki misline çıkarmak üzere harcamayı plânlamıştır (Pollard, 2010:

⁴ 1982 yılında başlayan desantralizasyon sürecinin devamı niteliğindeki 2004 *Raffarin Kanunu* ile mahallî idarelere sosyal konut inşaatlarını programlama yetkisi de verilmiştir (Levy-Vroelant ve Tutin, 2007: 85-86).

686-687). Alınan bu tedbirlerin sosyal konut sektörüne yansımaları olumlu olmuştur; 2010 yılında sosyal konut üretimi 131 bin 509 rakamıyla rekor bir seviyeye ulaşmıştır (Pittini ve Laino, 2011: 25). Yine bu dönemde, inşası henüz tamamlanmamış konutların özel müteahhitlerden satın alınarak sosyal konut sektörüne kazandırılması uygulamasına ağırlık verilmiştir. Sosyal konut tedarikçileri ile müteahhitler arasındaki anlaşma ve ortaklıkları artıran bu uygulama; bir yandan sosyal konut stokuna katkı yapmakta, diğer yandan da satılamayan konutların müteahhitlerin elinde kalmasının önüne geçmektedir. 2008 güzünden bu yana, bu yolla yaklaşık olarak 30 bin sosyal konut iktisap edilmiştir (Pollard, 2010: 688). Bütün bunlara ek olarak özel kiralık konut yatırımlarını artırmak üzere yeni bir vergi teşvik uygulaması olan *Scellier Programı*’nın⁵ da 2009 yılında yürürlüğe konulduğu belirtilmelidir.

Tablo 7. Fransız Konut Sektöründe Efektif Hükümet Harcamaları (milyar avro)

	1990	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Yardım ve Süb.	11,9	17,7	18,6	18,7	19,0	19,0	19,5	20,5	22,4	23,9	25,0
Tüketici- lere	7,8	12,9	13,8	13,8	14,4	14,3	14,7	14,8	15,8	16,3	16,4
Üretici- lere	4,1	4,8	4,8	4,9	4,6	4,7	4,8	5,7	6,6	7,6	8,6
Vergi Harcama.	3,5	6,1	6,0	6,1	6,1	7,0	7,8	8,5	9,8	11,1	11,3
TOPLAM	15,4	23,8	24,6	24,8	25,1	26,0	27,3	29,0	32,2	35,0	36,3

Kaynak: (Commissariat Général au Développement Durable, 2012: 97).

Son olarak, Fransa’da konut meselesi etrafında cereyan eden siyasî tartışmalara ve bunun *2012 Başkanlık Seçimleri*’ne nasıl yansıdığına da bakmak yararlı olabilir. Fransa’da muhafazakâr UMP’nin (*Union pour un Mouvement Populaire*) başını çektiği siyasî sağ; ailelere güvence sağladığı gerekçesiyle

⁵ *Scellier Programı*; kiralık konutun yatırım maliyetinin bir kısmını, yatırımcının ödemesi gereken gelir vergisinden 9 yıl süreyle mahsup ediyordu. Bu indirim tutarı, 2009-2010 yıllarında maliyetin % 25’ine, 2011 yılında % 22’sine ve 2012 yılında % 13’üne karşılık gelmiştir. Başlangıçta 2015 yılına kadar süreceği açıklanan bu programın, 2012 yılının sonunda uygulamadan kaldırılacağı duyurulmuştur (Property Investor Europe, 2011). *2012 Başkanlık Seçimleri*’nin ardından göreve gelen yeni Konut Bakanı *Cécile Duflot*; *Scellier Programı*’nın yerine 2013 yılından itibaren yeni bir teşvik programının uygulanacağını, ancak bu yeni programın daha sıkı şartlar getireceğini bildirmiştir. Buna göre, maliyetin % 17 ilâ % 20’si gelir vergisinden 9 ilâ 12 yıl süreyle mahsup edilecek, ancak buna karşılık konutlar alt ve orta gelir grubundan hanehalklarına, piyasanın % 20 altında bir fiyatla kiraya verilecektir. Ayrıca programın coğrafi olarak dar bir alanı kapsayacağı ve konuta en fazla ihtiyaç duyulan bölgelere ağırlık verileceği açıklanmıştır (Property Investor Europe, 2012b).

'konut sahipliği'nin teşvik edilmesi yönünde bir siyaset gütmekte ve dolayısıyla sosyal konut stokunun satışını desteklemektedir. Nitekim partinin eski lideri *Sarkozy*, her yıl sosyal konut stokunun yaklaşık % 1'ine karşılık gelen 40 bin konutun hanehalklarına satılmasını teklif etmiştir. Buna mukabil, Sosyalist Parti'nin (*Parti Socialiste*) başını çektiği sol kanat; sosyal güvenliğin, sosyal uyumun ve anayasal konut hakkının ancak güçlü bir kamu sektörü eliyle sağlanabileceğini savunmaktadır. 2000 yılında çıkarılan *SRU Kanunu*'nun sosyal konutla ilgili hükümlerinin uygulanmasını talep eden sol; yılda en az 120 bin sosyal konut inşa edilmesini gerektiğini ileri sürmektedir (Levy-Vroelant ve Tutin, 2007: 83-84).

Konut sektörüne ilişkin reformlar, *2012 Başkanlık Seçimi* kampanyalarının da önemli bir unsuru hâline gelmiştir. Devletin konut sektörüne olan desteğinde herhangi bir problem olmadığını, meselenin mevcut konut arzı açığı olduğunu ileri süren *Sarkozy*, bu açığı kapatmak üzere alınması gereken tedbirler üzerinde dururken, sosyalist aday *François Hollande* devletin sosyal konuta ilişkin yükümlülüklerini artırmayı hedefliyor ve yeni bir kira denetimi düzenlemesi üzerinde odaklanıyordu. Her iki başkan adayı da, devlet mülkiyetindeki boş arsaların konut yapımı için mahallî idarelere devri üzerinde mutabık olmakla birlikte, *Hollande* bu devir işleminin bedelsiz, *Sarkozy* ise bedeli mukabilinde olması gerektiğini söylüyordu (Property Investor Europe, 2012a). Seçimlerden zaferle çıkan *Hollande*; 150 bini sosyal konut olmak üzere, yılda 500 bin konutun inşasını plânladıklarını açıklamıştır (<http://en.wikipedia.org>, 2013).

Sonuç

Genel bir değerlendirme yapıldığında, uzun bir sosyal konut politikası tecrübesine sahip olan Fransa'da (Levy-Vroelant ve Tutin, 2007: 84-85) sosyal konut sektörünün göreceli önemini hâlen muhafaza ettiği görülmektedir. Sosyal konuta erişimde herhangi bir 'gelir üst sınırı' uygulamayan ülkeler "*kapsayıcı (universalist) model*"e, düşük bir 'gelir üst sınırı' uygulayarak toplumun yalnızca bazı muayyen kesimlerine konut hizmeti sunan ülkeler "*bakiye model*"e dâhil edilirken, 'gelir üst sınırı' uygulamakla birlikte bu sınırı yüksek tutan ve böylece toplumun geniş kesimlerine açık bir sosyal konut hizmeti sunan Fransa'yı "*umumî (generalist) model*"e dâhil etmek mümkündür (Tutin, 2008: 6). Hattâ *Tutin* (2008: 6), daha da ileri giderek, sosyal demokrasi-nin siyasî hayatta hiçbir zaman baskın bir ideoloji olmadığı Fransa'yı, sosyal konut hizmeti açısından Kuzey Avrupa'nın sosyal demokrat rejimlerine yakın bulmaktadır. Ancak son dönemde "*bakiye model*" haricindeki sistemlerin AB'nin artan bir baskısıyla karşı karşıya olduğu da belirtilmelidir. Zira AB mevzuatı, toplumun orta gelirli kesimlerine konut hizmeti sunulmasını

meşru görmemekte, konut yardım ve sübvansiyonlarının toplumun en yoksul kesimlerine yönlendirilmesini salık vermektedir (Scanlon ve Whitehead, 2011: 8, 25-26).

Fransa, bilhassa son 30 yıllık zaman zarfında ciddi bir konut arzı açığıyla karşı karşıya kalmış, piyasa mekanizması bu açığın kapatılmasında başarısız olmuştur (Tutin, 2008: 17). Günümüzde 350 bini *Île-de-France*’da olmak üzere toplam 800 bin ilâ 1 milyonluk konut açığının (Driant, 2012) olduğu Fransa’da, toplam nüfusun % 5,5’ine karşılık gelen yaklaşık 3,4 milyon insan hâlen elverişsiz konut şartlarında yaşamakta ve 2011 yılı tahminlerine göre 130 bin evsiz bulunmaktadır (OECD, 2011: 89).⁶ Dolayısıyla Fransa’da, bazı ‘aşırı liberaller’ hariç tutulursa, devletin konut sektöründe varlığını sürdürmesinin gerekliliğine ilişkin genel bir mutabakatın varlığından bahsetmek mümkündür (Driant ve Li, 2012: 95-96).

Ne var ki, bu mutabakat, madalyonun yalnızca bir yüzünü temsil etmektedir. Madalyonun diğer yüzünde ise sosyal konut sektöründe yaklaşık son 30 yıllık zaman zarfında gerçekleşen ve devletin sektörden kademeli olarak çekilişine yol açan önemli dönüşümler yer almaktadır. Gerçekten de 1970’li yılların sonlarından itibaren gerçekleştirilen reformlarla birlikte, devlet, geçmişteki tedarikçilik rolünden sıyrılarak sektörde yönlendirici bir rol üstlenme eğiliminde olmuş, yetkilerinden önemli bir kısmını mahallî idarelere devretme yoluna gitmiş ve son dönemde sosyal konut tedarikçilerinin faaliyetleri ‘neoliberal’ performans kriterlerine göre değerlendirilmeye başlamıştır (Blanc, 2004: 300). Diğer yandan, AB’nin arzu ettiği gibi, sosyal konutlarda gün geçtikçe daha fazla alt gelir grubundan insanın barınmaya başlaması, Fransa’nın “*umumî (generalist) model*”ine gölge düşürmekte ve ona daha ziyade bir “*bakiye model*” görüntüsü vermektedir (Scanlon ve Whitehead, 2011: 8). Fakat belirtildiği üzere, bütün bu değişim sürecinin ve devletin konut harcama düzeyini düşürme arzusunun, sosyal konut hizmetlerinin sürdürülmesi yönünde bir istekle el ele gittiği belirtilmelidir (Driant ve Li, 2012: 96).

---

⁶ Konut ihtiyacının 1980’li yıllardan bu yana artış göstermesinde, daha önce üzerinde durduğumuz iktisadî ve siyasî sebeplerin yanında, demografik sebepler de etkili olmaktadır. Yalnız yaşayan yaşlı nüfusun, boşanma oranlarının ve evden ayrılan genç yetişkin sayısının artışı, konuta olan ihtiyacı artırmaktadır. Fransa’da ortalama hanehalkı büyüklüğü 1975 yılında 2,88 iken, 1990 yılında 2,57 olmuş, 2008 yılında ise bu rakam 2,27’ye gerilemiştir (Blanc ve Bertrand, 1996: 143; Driant, 2012).

KAYNAKÇA

- Amzallag, M. & TAFFIN, C. (2010), *Social Rental Housing in France*, The World Bank: Social Union for Housing.
- Aveline, N. (1997), "Urban Land Markets and Land Policy in France", *Comprehensive Urban Studies*, 62, 139-152.
- Béguin, H. & Bertrand, L. (2009), *Adjusting Social Policies to their Beneficiaries: Paradoxes and Limits. The Case of Social Policies of Housing in France*, Urbino: 7th ESPANet Conference.
- Blanc, M. (2004), "The Changing Role of the State in French Housing Policies: A Roll-Out Without Roll-Back?", *European Journal of Housing Policy*, 4 (3), 283-302.
- Blanc, M. & Bertrand, L. (1996), "France", *Housing Policy in Europe*, (Ed.) P. Balchin. London and New York: Routledge, 125-145.
- Bonneville, M. (2005), "The Ambiguity of Urban Renewal in France: Between Continuity and Rupture", *Journal of Housing and Built Environment*, 20, 229-242.
- Booth, P. (2003), "Promoting Radical Change: The Loi Relative à la Solidarité et au Renouveau Urbains in France", *European Planning Studies*, 11 (8), 949-963.
- Chodorge, M., Filippi, B. & Tutin, C. (2009), *Social Housing and Metropolitan Urban Dynamics: The Case of Paris*, Prague: ENHR Annual Conference.
- Commissariat Général Au Développement Durable (2012), *Comptes du Logement*, Service de l'Observation et des Statistiques.
- Driant, J-C. (2012), "Why Isn't There Enough Housing in France?", (Translated by O. Waïne), <http://www.metropolitiques.eu/Why-isn-t-there-enough-housing-in.html>, Erişim: 20.6.2013.
- Driant, J-C & Li, M. (2012), "The Ongoing Transformation of Social Housing Finance in France: Towards a Self-financing System?", *International Journal of Housing Policy*, 12 (1), 91-103.
- Fack, G. (2006), "Are Housing Benefit an Effective Way to Redistribute Income? Evidence from a Natural Experiment in France", *Labour Economics*, 13 (6), 747-771.
- Gandais, L. (2011), "Fransız Banliyölerinde Sosyal Konut Mülkiyeti Anlayışının Gerilemesi", (Çev. İ. Soysüren), *Toplumbilim*, 26, 39-48. http://en.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois_Hollande, Erişim: 30.5.2013. <http://www.developpement-durable.gouv.fr/Les-annees-50-et-60.html>, Erişim: 27.5.2013.
- Kowalski, A. (2007), *From Cathedrals to Teaspoons: The Inventaire General and the Cultural Wealth of the French Nation*, Ann Arbor-Michigan: UMI Dissertation Publishing.

- Laferrère, A. & Le Blanc, D. (2004), "How Do Housing Allowances Affect Rents? An Empirical Analysis of the French Case", *Journal of Housing Economics*, 13 (1), 36-67.
- Lagman, J. F. (2010), "Anatomy of the Nation's Housing Problems", *In Focus*, 10, 103-124.
- Langley, E. (2002), "The Changing Visage of French Housing Policy and Finance: A Half-Century of Comprehensive, Complex and Compelling Home Building", http://www.housingfinance.org/uploads/Publicationsmanager/Europe_frenchhousingpolicy.pdf, Erişim: 23.5.2012.
- Levy-Vroelant, C. & Tutin, C. (2007), "Social Housing in France", *Social Housing in Europe*, (Eds.) C. Whitehead and K. Scanlon. London: The London School of Economics and Political Science, 70-89.
- Newman, S. (2000), *Growth Pressure and the Consolidation Mentality: Immigration and the French*, Australian Population Association Conference.
- Newsome, W. B. (2009), *French Urban Planning 1940-1968: The Construction and Deconstruction of an Authoritarian System*, New York: Peter Lang Publishing.
- OECD (2011), *OECD Economic Surveys: France 2011*, Paris: OECD Publishing.
- Peppercorn, I. & Taffin, C. (2009), "Social Housing in the USA and France: Lessons from Convergences and Divergences", *Urban Planning International*, 3, 26-33.
- Pittini, A. & Laino, E. (2011), *Housing Europe Review 2012: The Nuts and Bolts of European Social Housing Systems*, Brussels: CECODHAS.
- Plouin, M. E. (2007), "Chicken Coops and Machines of Interminable Errors: A History of the Grands Ensembles in Parisian Suburbs", *Berkeley Planning Journal*, 20 (1), 43-59.
- Pollard, J. (2010), "How the State is Handling the Property Crisis in France: A Perspective on Recent Government Measures", *International Journal of Urban and Regional Research*, 34 (3), 686-692.
- Poyraz, M. (2011), "İstanbul ve Paris'in Yoksul Kenarları ile Merkez Arasındaki Bağlar ve Kopma Noktaları", *Toplumbilim*, 26, 15-30.
- Priemus, H. & Metselaar, G. (1992), *Urban Renewal Policy in a European Perspective: An International Comparative Analysis*, Delft: Delft University Press.
- Property Investor Europe (2011), "France to End Scellier Housing Tax Break Next Year", <http://www.pie-mag.com/articles/2133/france-to-end-scellier-housing-tax-break-next-year/>, Erişim: 10.1.2013.

- Property Investor Europe (2012a), "France to Cut Property Gains Tax in 2013 to Boost Housing", <http://www.pie-mag.com/articles/3888/france-to-cut-property-gains-tax-in-2013-to-boost-housing/>, Erişim: 9.1.2013.
- Property Investor Europe (2012b), "French Presidential Rivals Put Housing at Heart of Campaigns", <http://www.pie-mag.com/articles/3060/french-presidential-rivals-put-housing-at-heart-of-campaigns>, Erişim: 11.1.2013.
- Scanlon, K. & Whitehead, C. (2011), *French Social Housing in an International Context*, OECD Economics Department, Working Papers No. 862, OECD Publishing.
- Schaefer, J-P. (2008), "The Demand for and Supply of Social Housing in France: Hopes and Fears", *Social Housing in Europe II: A Review of Policies and Outcomes*, (Eds.) K. Scanlon and C. Whitehead. London: The London School of Economics and Political Science, 95-103.
- Schwartz, N. H. (1991), "French Housing Policies in the Eighties: Complexity, Continuity, and Ideology", *The French Welfare State: Surviving Social and Ideological Change*, (Ed.) J. S. Ambler. USA: New York University Press, 187-231.
- Silverstein, P. A. (2004), *Algeria in France: Transpolitics, Race, and Nation*, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Taffin, C. (1998), "'Epargne-Logement' in France", *Housing Finance International*, 13 (2), 27-33.
- Teufel, J. L. (2007), *A Comparative Study of the French and U.S. Housing Markets*, Oregon State University: Bachelors of Arts in International Studies in Business Administration.
- Tutin, C. (2008), *Social Housing: Another French Exception?*, Budapest: Central and East European Workshop on Social Housing.
- Wakeman, R. (1999), "Reconstruction and the Self-help Housing Movement: The French Experience", *Housing Studies*, 14 (3), 355-366.

İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA ENGELLİ KADINLARIN SOSYO-EKONOMİK SORUNLARI: TRABZON İLİ ÖRNEĞİ¹

Oğuzhan Erdoğan²

ÖZ

Toplumların demografik göstergeleri incelendiğinde engelli bireylerin toplam nüfus içerisindeki oranının yüksekliği, engelli bireylerin sorunlarının toplumlar için ne kadar büyük önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede toplum içerisinde engelliliğin nedenlerinin araştırılması kadar; engelli bireylerin sahip oldukları insan haklarının geliştirilmesi de önemli bir gereksinimdir. Engelli bireylerin hakları sorunu ele alındığında ise bu sorunun temelde bir insan hakları sorunu olduğu görülmektedir. Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de engelli bireyler temel haklardan yararlanmada ayrımcılıkla karşılaşmaktadır. Engelli kadın ise hem haklara erişim hem de bu hakları kullanma noktasında en sorunlu engelli grupların başında yer almaktadır. Ancak ülkemizde de insan haklarına verilen önem arttıkça engelli haklarına ilişkin iyileştirici çalışmalar da hız kazanmaktadır. Bu çalışmada insan hakları bağlamında engelli kadınların karşılaştığı sosyo-ekonomik sorunlar belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda önce engellilik tarihi, engelli ve engellilik ve insan hakları kavramları açıklanmaya çalışılmış daha sonra yer alan uygulama kısmında ise Trabzon ilindeki engelli kadınlar üzerinde bir uygulamaya gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Engellilik, İnsan Hakları, Engelli Kadın, Ayrımcılık

---

¹ Bu makale, Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansının Teknik Destek Projeleri kapsamında yürütücülüğünü yaptığım “İnsan Hakları Bağlamında Engelli Kadınların Sosyo-Ekonomik Sorunları: Trabzon İli Örneği” adlı proje çalışmasından üretilmiştir.

² Öğretim Görevlisi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Çavdır Meslek Yüksekokulu BURDUR/TÜRKİYE, E-posta: oerdogan@mehmetakif.edu.tr

Oğuzhan Erdoğan

SOCIO-ECONOMIC ISSUES OF HANDICAPPED WOMEN IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS: TRABZON CIRCUMSTANCES

Oğuzhan Erdoğan

ABSTRACT

When the demographic indicators of societies are examined, the high proportion of people with disabilities in the total population reveals the importance of the problems of disabled people to the societies. In this framework, as much as the investigation of the causes of disability within the community; The development of the human rights of disabled people is also an important necessity. When the issue of rights of disabled people is addressed, it seems that this problem is basically a human rights problem. As in many parts of the world, disabled people in Turkey face discrimination in benefiting from basic rights. Disabled women are at the forefront of the most problematic handicapped groups in terms of access to and use of rights. However, as the importance given to human rights in our country increases, the healing works about the rights of the disabled also gain speed In this study, socio-economic problems faced by disabled women in the context of human rights were tried to be determined. In this context, firstly the concepts of disability history, disability and the concept of human rights were tried to be explained. Then, in the application section later, an application was made on women with disabilities in Trabzon Province.

Keywords: Disabled, Disability, Human Rights, Disabled Women, Discrimination

Giriş

Günümüzde, 'Hayatın her noktasında engellerle karşılaşyoruz' ifadesini kullanan insanlar, insanın engelli olmasını hatta daha da ötesi engelli insanları kabullenmekte çeşitli zorluklar göstermektedir. Oysa 'engelli insan' insanlık tarihi kadar eski ve kadim bir gerçek olarak bugün karşımızda durmaktadır. Öyle ki, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) raporlarına göre dünya nüfusunun ortalama %10'u engelli bireylerden oluşmaktadır (Kuruay:2014:61). UNESCO'nun verilerine göre okul çağında olup da okula gitmeyen dünyadaki çocuk nüfusunun %35'i engelli bireylerden oluşmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (İCO) verilerine göre, birçok dünya ülkesinde engelli bireylerin %80'i işsiz durumdadır (Çağlar, 2011:150).

Türkiye'deki engelli durumuna bakıldığında ise, dünya geneliyle paralel bir seyir izlediği görülmektedir. "Türkiye Özürlüler Araştırması 2002" adlı çalışmada engelli nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12.29'dur (Uğurlu, 2014:72). TÜİK tarafından yapılan 2011 Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre, 2011 yılında toplam nüfusun %6,6'sının en az bir engeli vardır. En az bir fonksiyonda zorluk yaşadığını veya hiç yapamadığını belirtenlerin %42,8'i erkek, %57,2'si ise kadındır (TÜİK 2011 Nüfus ve Konut Araştırması, 2011).

2015 nüfus sayımında Türkiye'nin nüfusunun 78 milyon 741 bin 53 kişi olduğu dikkate alındığında Türkiye'de 5 Milyon 196 bin 95 kişinin engelli bireylerden oluştuğu görülmektedir. Türkiye'de toplam nüfusun %3.78'i okuma yazma bilmezken bu oranı engellilerde üçe katlandığı görülmektedir. Çalışma hayatına dâhil olmayan engelli nüfus oranı ise Türkiye'de %78.29'a ulaşmış durumdadır. Engellilerin yaklaşık %47'si ise engelinden dolayı herhangi bir şekilde tedavi edilmediğini ileri sürmektedir (Türkiye Özürlüler Araştırması, 2012). Tüm bu istatistikler göz önüne alındığında engelliliğin görmezden gelinecek, ihmal edilecek bir olgu olmadığı görülmektedir. Çünkü engelli bireylerde insan hakları ve değerler bakımından diğer insanlarla eşit haklara sahiptir. Ancak engelli bireyler bugün dahil haklara erişim ve bu hakları kullanma konusunda en zayıf ve dezavantajlı toplumsal grup olmayı sürdürmektedir. Bununla birlikte, bir taraftan da engelliliğe dayalı ayrımcılıkların ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar dünya genelinde devam etmektedir. Yapılan bu çalışmalar neticesinde 13 Aralık 2006 tarihinde Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS) tüm dünya genelinde kabul edilerek çerçeve bir söz-

leşme olarak varlığını bugün de devam ettirmektedir. Bireysel şikâyet mekanizmasını öngören seçme protokolle birlikte bu sözleşme 3 Mayıs 2008’de yürürlüğe girmiş ve Türkiye’de 18 Aralık 2008 tarihinde sözleşmeyi yürürlüğe koymuştur (Çağlar, 2011:150).

Engellilik ve İnsan Hakları

1.1. Engellilik Tarihi

Engelli bireyin varlığı, insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte, engelli kimliğinin kavramsallaşması milattan önce 45-50 bin yıl öncesine kadar uzanmaktadır. İnsanlık tarihi kadar eski olan engelli tarihinde, engelli vatandaşlara uygarlıkların bakış açıları daberbirinden farklı olmuştur (Albayrak, 2014:60). Öyle ki M.Ö. 11 ve 12’nci yüzyıllarda eski Mısır’daki okullarda verilen ders kitaplarında, “Bir körle gülüp alay etme. Bir cüceyi aşağılama. Ağır felçli bir insanın durumunu daha da zorlaştırma. Tanrı’nın yarattığı zeka engelli bir insanla alay etme” gibi açıklamalara yer veren bölümlere rastlandığı görülmektedir (Kocaömer, 2012).

Engellilerle ilgili yapılan çalışmalarda, Eski Mezopotamya’da, Eski Mısır’da, Eski Yunan’da, Roma’da ve Osmanlı’da tarihsel gelişim içerisinde incelendiğinde toplumların engellilere yaklaşımında çeşitli farklılıkların olduğu görülmektedir. Öyle ki, 6’ncı yüzyılda Atina’da önce savaşta yaralanıp engelli olan vatandaşlara maaş bağlandığı daha sonra da bu kuralın tüm engelli vatandaşlara uygulandığı, Roma’da engelli vatandaşlar için yaşam evleri yapıldığı, ortaçağda yeni doğan engelli bebeklerin şeytanın ortadan kaldırıldığı inancıyla öldürüldüğü ve engelli insanların toplumdan izole edildiği gibi kimi yaklaşımlar toplumların engelli vatandaşlara bakış açısındaki farklılıkları yansıtmak açısından da çok büyük önem taşımaktadır (Kocaömer, 2012). Osmanlı’da ise engellilere emanet gözüyle bakılmış ve engellilerden dilekçe ile başvuran yada yardım talep eden kişilere gerekli yardımlar yapılmıştır. Bununla birlikte çalışamayacak durumda olan engellilere hayatlarını devam ettirecek kadar maaş bağlanmıştır. (Albayrak, 2014:60).

1.2.Engellilik Kavramı

Engellilik konusunda değişik kaynaklarda “bozukluk”, “engelli”, “özürlü”, “sakat” gibi aynı anlamda kullanılan ancak farklı anlamlar içeren kelimelerin kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, her ne kadar, özürlü terimi, özürlülük olgusunu nesnelleştiren bir kavram olarak karşımıza çıksa da, engellilik kavramı hemen olmasa da zamanla bu zorunluluktan kurtulabilmeyi, düşünce ve uygulamada esnekliği ifade etmek için kullanılmaktadır (Ensari, 2016).

Engellilik kavramının her yerde geçerli ölçülerle tanımını yapmanın zorluğu nedeniyle literatürde kavram ile ilgili çok farklı tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu’nun kabul ettiği Sakat Kişilerin Hakları Beyannamesi’nde “Normal bir kişinin ya da sosyal yaşantısında kendi kendine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapmayanlar” engelli olarak tanımlanmaktadır (3447 Sayılı Sakat Kişilerin Hakları Beyannamesi, 1975). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise engellilik kavramına Birleşmiş Milletlerden farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak engellilik kavramını “noksanlık”, “özürlülük” ve “maluliyet” gibi üç temel sınıflandırmaya ayırarak açıklamaya çalışmıştır (Yılmaz, 2010). 2006 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme de (EHS) ise engellilik kavramı, yetersizlikleri bulunan bireylerle bu bireylerin topluma başkaları ile eşit bir zeminde tam ve etkili biçiminde katılmalarına engel olan tutumsal ve çevresel engeller arasındaki etkileşim olarak açıklamıştır (Dünya Engellilik Raporu, 2011:4).

2005 yılında Türkiye’de çıkarılan 5378 sayılı Özürlüler (Engelliler) kanununa göre ise engelli: “Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerinin çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi”dir şeklinde tanımlanmıştır (5378 Sayılı Özürlüler Kanunu, 2005)

1.3.Engellilik ve İnsan Hakları

Magna Carta Liberdatum'dan (1215) günümüze devlet ile birey arasındaki ilişkiyi-hukuku düzenleyen ve temel hak ve özgürlükleri tanımlayan ve güvence altına almaya çalışan pek çok belge ve sözleşme yapılmıştır. Bu sözleşme ve belgelerin en gelişmiş örneği ise, 1948'de kabul edilen BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'dir. İnsanlığın tarih boyunca hakları ve özgürlükleri uğruna verdikleri mücadele şiddetlendikçe, Bildirge'de yer alan hak ve özgürlükler de yetersiz kalmaya başlamıştır (İşeri ve Kanbur, 2008: 30). Hemen her başlık kendi özgü yeni tanımlarla, yeni haklarla genişlemiş ve gelişmelerin, mücadelelerin birikimleriyle yeni sözleşmelere dönüşmüştür. Zamanla toplum içinde cinsiyet, renk, etnik köken, sınıfsal farklılıklar nedeniyle farklı konumda bulunanları tanımlayan ve haklarını geliştiren sözleşmeler gündeme gelmiştir (İşeri ve Kanbur, 2008: 31). Ancak bir kesim, toplumda fark edilmediği, fark edilemediği için yakın zamana kadar farklılığının gerektirdiği ölçüde haklar ve özgürlükler tanımlamasının içinde yer alamamıştır. Bu kesim bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yetersizliği olanlar, yeti kaybına uğrayanlar, hastalıkları süreklilik kazananlardan oluşan 'engelli'lerdir. (İşeri ve Kanbur, 2008: 31).

Toplumun geneli açısından bakıldığında engelliler görünür olmayan bir kesimdir. Kaç kişi oldukları, neden engelli oldukları, karşılaştıkları insan hakları ihlalleri, sorunlarının kaynağı ve çözüm yolları kapsamlı olarak araştırılmamıştır. (İşeri ve Kanbur, 2008: 33).

Engelliler ister İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alsın, ister Birleşmiş Milletler Sözleşmelerinde kendi yer bulsun, isterse de Anayasa'da belirtilsin temel hakların büyük çoğunluğundan bugün dahi yararlanamamaktadır. Bunun arka planında her ne kadar engelliliğe yönelik ayrımcılığın bilinçli veya bilinçsiz biçimde yer aldığı gerçeği yatsa da uluslararası sözleşmelerde, bildirgelerde, anayasalarda, yasalarda ne kadar aksi hükümler bulunsa da engellilerin şu veya bu biçimde görmezden gelinen, dolayısıyla hesaba katılmayan bir kesim olarak ötekileştirildiği görülmektedir. Ülkemizde insan haklarına verilen önem arttıkça engelli haklarına ilişkin iyileştirici çalışmalar da büyük hız kazanmaktadır.

Bu değişimde engelliliğin yalnızca tıbbi yaklaşımla değil, toplumsal ve hak temelli yaklaşım üzerinden tanımlanması da etkili olmuştur. Her ne kadar "engelli hakları" kavramı, engelli bireylere ait bağımsız bir hak kategorisi gibi algılanmakta ise de, bu kavramla amaçlanan engellilerin tüm temel hak ve

özgürlüklerden diğer bireyler gibi tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik etmek ve insan onuruna olan saygıyı güçlendirmektir (TBMM Engelli Hakları İnceleme Raporu, 2013:2)

2. Araştırmanın Bulguları

2.1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışma, ele aldığı bireylerin özel durumu nedeniyle hem dayanacağı ilkeler hem de sonuçları bağlamında belli hassasiyetleri gözetme zorunluluğundadır. Dolayısıyla ilk ifade edilmesi gereken hususlardan biri, ilgili evrenin nasıl nitelendirileceğidir.

Niteleme, sorunların kaynağına inmede kolaylık sağlayabileceği gibi, içinden çıkılmaz hale sokmak türünden risklere de kapı aralayabilmektedir. Bu nedenle, birçok dilde olduğu gibi Türkçede de bolca karşılığı bulunan nitelermelerden hangisinin tercih edilmesi gerektiği bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Her ne kadar engelliler kendi dünyalarında sorunu büyük ölçüde çözmüş olmalarına rağmen toplumsal algılar bağlamında yeterince ilerleme sağlanabilmiş değildir. O halde engelli, sakat veya özürlü nitelermelerinin hangisinin daha uygun olacağı konusu, bu tür çalışmaların odağına konmalı ve hiç kuşku yok ki toplumsal bilinç oluşturma hedefini de önemsemelidir.

Bu çalışmada olduğu gibi, ilgili evren üzerine yapılan değerlendirmelerin büyük çoğunluğunda konunun birinci dereceden muhatabı durumundaki bireylerin tercihi “engelli” olarak nitelendirilmelerinin daha uygun olacağı yönündedir. Bu yaklaşım “sakat” nitelemesinin ima ettiği ve ortaya çıkardığı psikolojik yıkımın önlenmesi açısından son derece işlevseldir ve benzer yaklaşımın “özürlü” nitelemesi için de geçerli olduğu ifade edilmelidir. Dolayısıyla “engelli”lik, mutlaka bir kusura sahip bulunduğu anlamına gelmeyeceği ve aslında her an herkesin bir şekilde engelli duruma düşebileceğini ima etmesi açısından daha uygun bir nitelemedir. Nitekim bazı imkânlardan yoksun olmayı genelleştiren engellilik nitelemesi, bütün yaşamları boyunca engeliyle mücadele eden bireyleri hem anlamayı hem de toplumsal kabullerini kolaylaştıracaktır.

Hiç kuşku yok ki sorun, nitelemeyle sınırlandırılmaz. Bir başka ifadeyle, fiziksel veya zihinsel rahatsızlıkları nedeniyle yaşamları boyunca birçok en-

gelle mücadele etmek zorunda kalan engellilerin temel sorunlarını belirlemek ve çözüm önerileri sunmak son derece önemlidir. Bu çalışma, Trabzon ili sınırları içinde yaşayan engelli kadınların sorunlarını ortaya koymak amacıyla yönelmekle konuyla ilgili olan herkes ve her kuruma yardımcı olma amacını gütmektedir.

2.2. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Kısıtları

2.2.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın hedef kitlesi Trabzon ilindeki engelli kadınlar olmakla birlikte, sahadan elde edilen verilerin/bilgilerin genel anlamda engellilerin sorunlarına da ışık tutacağı düşünülmektedir. Çalışmanın amaçlarını birkaç başlık altında toplamak mümkündür:

1. Engellilerin, hem temel insan hakları bağlamında hem de iç hukuk düzenlemeleri çerçevesinde sahip oldukları haklarının yeterince yerine getirilememesi veya söz konusu haklardan yararlanamama nedenleri üzerinde durmak ve bu anlamda toplumsal bilincin oluşmasını sağlamanın yanında, ilgili kurum ve kuruluşları bilgilendirmek.
2. Genelde engellilerin, özelde de bu çalışmanın kapsamına giren Trabzon ilindeki kadın engellilerin ötekileştirilmesinin önlenmesine katkı sağlamak.
3. Trabzon ilindeki kadın engellilerin görünürlüklerini arttırarak toplumsal farkındalık oluşturmak, kendilerini daha iyi ifade edebilecekleri kanalların açık tutulmasını sağlamak adına yollar önermek.
4. Kadın engellileri gündeme taşıyarak, sorunlarını tartışabilecekleri veya iletebilecekleri mekanizmaları canlı tutmak.
5. Eğitim, istihdam, sağlık, toplumsal yaşama katılım, siyasal yaşama katılım vb. birçok sorunla yüzleşmek zorunda kalan engelliler hakkında toplumsal farkındalık oluşturmak ve buradan hareketle hem ilgili kurum ve kuruluşların hem de toplumun bilinçlenmesini sağlamak.
6. Söz konusu sorunların aşılmasında engellilerin yalnız bırakılmaması gerektiği üzerinde durarak toplumun her kesiminin konuya ilgi duyması sağlanarak engellilerin yaşamlarını zorlaştıran her türden engelin aşılmasına katkı sağlayacak bir engelli hareketi kültürünün oluşmasını hedeflemek.

2.2.2. Araştırmanın Kapsamı

Türkiye'nin nüfusu 2015 yılı genel sayımının kesin sonuçlarına göre 78 milyon 741 bin 53 kişidir. Türkiye'deki ortalama hane halkı büyüklüğü ise 4,14. Bu sonuçlardan yola çıkarak Türkiye'de toplam 15.204.227 hane olduğunu söylemek mümkündür.

Special Olympics Türkiye Araştırma Sponsoru olan Konsensus Araştırma ve Danışmanlık, Mart 2002 tarihinde Türkiye Engelliler Araştırması'nı başlatmış ve Nisan 2002 sonunda tamamlamıştır. Yapılan araştırma sonucunda, Türkiye'nin 100 hanesinin 5,4'ünde 1,23 engelli vatandaşa rastlamak mümkün. Bu da yaklaşık 821.028 hane etmektedir. Türkiye hane halkı büyüklüğünü 4,14 kabul ettiğimizde, engelli vatandaşlardan ortalama 3.807.293 kişi etkilenmektedir. Türkiye'de ailesi ve/veya yakınları tarafından engelli (Bedensel, Zihinsel, Görme ve İşitme) olarak tanımlanan yaklaşık 922.000 kişi olduğu saptanmıştır.

Tespit edilen yaklaşık 922.000 engelli kişinin soru formunda belirtilen kriterlere göre dağılımı yaklaşık olarak aşağıdaki gibidir:

Zihinsel Engelli	: 199.000 kişi
Bedensel Engelli	: 536.000 kişi
İşitme Engelli	: 109.000 kişi
Görme Engelli	: 77.000 kişi

Bu tablodan Trabzon'a düşen pay 7000 kişidir. Çalışma Trabzon ve bayan özelinde yapıldığı için ana kütle olarak söz konusu 7000 kişinin yarısı olan 3500 sayısı baz alınmıştır.

Anket soruları bir engelli kadının insan hakları konusunda yaşayabileceği sorunlar da baz alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

2.2.3. Araştırmanın Kısıtları

Araştırma çok az bütçe ve zaman kısıtları dâhilinde gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda araştırma Trabzon ili ile sınırlandırılmıştır. Temel hak ve özgürlükler (insan hakları) konusunda engelli kadınların daha çok mağduriyetle karşılaşması ve kadınların karşılaştıkları bu sorunları ilgili kurumlara aktarma konusunda çok çeşitli zorluklarla karşılaşması ana kütle olarak söz konusu kadın-erkek 7000 kişinin yarısı olan 3500 sayısının baz alınmasına sebep olmuştur.

Ayrıca 3500 kişilik ana kütleinin 75'ine ulaşılabildiğiştir. Bu da ana kütleinin % 2.14'üne ulaşabildiğimiz anlamına gelmektedir.

2.3. Araştırmanın Yargılanması

Araştırma, bu konuda çalışma yapacaklara yol gösterici niteliktedir. Araştırmayla, Trabzon'da engellilerle ilgili konulara başta belediye olmak üzere devletin diğer kurumlarının dikkati çekilecektir. Yine engelliler ve toplumun farkındalığı sağlanmış olacaktır.

2.4. Araştırma Metodolojisi

Araştırma keşfedici nitelikli tanımlayıcı bir araştırmadır. Araştırma materyalini ana kütleinden seçilmiş 75 örneğe uygulanan 25 soruluk anket formu oluşturmaktadır. Söz konusu anket formu 75 kişiye uygulanmış ve elde edilen veriler tasnif edildikten sonra SPSS istatistik paket programı vasıtasıyla analize tabi tutulmuşlardır.

Verilerin öncelikle frekans dağılımları alınmış ve daha sonra araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla da istatistikî açıdan elverişli olması halinde çapraz tablo analizlerine başvurulmuştur. Bu bağlamda araştırmada test edilmesi düşünülen hipotezler aşağıdaki gibidir:

1. Demografik faktörler ile engellilerin kendilerini nitelermeleri arasında bir ilişki vardır.
2. Demografik faktörler ile Trabzon'daki engelli nüfusunu bilme arasında bir ilişki vardır.
3. Demografik faktörler ile engellilerin dernek üyeliği arasında bir ilişki vardır.
4. Demografik faktörler ile Trabzon'daki dernekleri değerlendirme arasında bir ilişki vardır.
5. Demografik faktörler ile plakalardaki sembollerle ilgili düşünceleri arasında bir ilişki vardır.
6. Demografik faktörler ile en çok hangi konuda ayrımcılığa tabi tutuldukları düşüncesi arasında bir ilişki vardır.
7. Demografik faktörler ile devletin engelli istihdam politikalarını değerlendirme düşüncesi arasında bir ilişki vardır.
8. Demografik faktörler ile iş başvurusu yapma durumu arasında bir ilişki vardır.

9. Demografik faktörler ile Trabzon'daki yerel yönetimlerin engellilere yönelik faaliyetlerini değerlendirme düşüncesi arasında bir ilişki vardır.
10. Demografik faktörler ile yaşanan yerdeki ulaşım hizmetlerini beğenme düşüncesi arasında bir ilişki vardır.
11. Demografik faktörler ile engellilerin en büyük sorunu arasında bir ilişki vardır.
12. Demografik faktörler ile engellilerin en büyük beklentisi arasında bir ilişki vardır.

2.5. Araştırmanın Bulguları

2.5.1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Tablo 1. Katılımcıların Yaş Aralığı

YAŞ	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
0-25	42	56,0	56,0	56,0
26-35	14	18,7	18,7	74,7
36-45	10	13,3	13,3	88,0
46-60	8	10,7	10,7	98,7
61 ve Üstü	1	1,3	1,3	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Bu kısımda anketi cevaplayanların yaş, eğitim durumu, meslek, gelir ve medeni hal gibi çeşitli demografik değişkenler açısından tasnifi yapılmıştır. Anketi cevaplayan katılımcıların yaş dağılımları incelendiğinde, söz konusu katılımcıların % 56'sının 26 yaşına kadar, %18,7'sinin 26-35, %13,3'ünün 36-45, %10,7'sinin 46-60 ve %1,3'ünün 61 ve üstünde olduğu görülmüştür. Katılımcıların %56'sının 0-25 yaş aralığında olması Türkiye'de genç engelli sayısının yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda hükümetler engelliler ile ilgili politikalar üretirken ülkedeki genç engelli oranının yüksekliğini dikkate alarak yeni politikalar üretmelidir.

Tablo 2. Katılımcıların Eğitim Durumu

EĞİTİM	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
Okur-Yazar Değil	5	6,7	6,7	6,7
İlkokul	21	28,0	28,0	34,7
Ortaokul	9	12,0	12,0	46,7
Lise	24	32,0	32,0	78,7
Üniversite	15	20,0	20,0	98,7
Lisansüstü	1	1,3	1,3	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Anketi cevaplayan katılımcıların eğitim durumlarına göre dağılımları incelendiğinde, söz konusu katılımcıların %6,7'sinin okur-yazar olmadığı, %28'inin ilkokul, %12'sinin ortaokul, %32'sinin lise, %20'sinin üniversite ve %1,3'ünün ise lisansüstü mezunu oldukları görülmüştür. Bu veriler dikkatle incelendiğinde engelli kadınların %78,7'sinin üniversite mezunu olmadığı görülmektedir. Yüksek öğrenim görmeyen engelli sayısının bu kadar yüksek olması engellilerin yüksek öğrenime erişim imkanlarını arttırıcı bir takım çalışmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların Mesleki Dağılımları

MESLEK	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
Ev Hanımı	20	26,7	26,7	26,7
İşçi	4	5,3	5,3	32,0
İşsiz	23	30,7	30,7	62,7
Memur	5	6,7	6,7	69,3
Öğrenci	18	24,0	24,0	93,3
Serbest	5	6,7	6,7	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Buradaki sonuçlara göre görüşülenlerin %30,7'lik kısmının çalışmak istedikleri fakat herhangi bir işte çalışmadıkları söylenebilir. Bu durumda Trabzon ilinde engelli istihdamının yetersiz olduğunu söylemek doğru olacaktır. Nitekim gerek memur gerekse de işçi ve serbest olarak çalışanların toplam oranı (%18,7) işsiz oranının altında kalmaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların Gelir Dağılım Tablosu

GELİR	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
750 TL'den az	56	74,7	74,7	74,7
751-1500	15	20,0	20,0	94,7
1501-2250	3	4,0	4,0	98,7
2251-3000	1	1,3	1,3	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Tablo 4.'te çıkan sonuçlar Trabzon ilinde yaşayan engelli kadınların büyük çoğunluğunun düşük bir gelire sahip olduklarını göstermektedir. Bu durum; hale hazırda engelli olmasından dolayı dezavantajlı durumda olan kadınların, gelir durumlarının da yetersiz olmasıyla bir kez daha dezavantajlı konuma düşmesine neden olmaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların Medeni Hali

MEDENİ HAL	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
Evli	25	33,3	33,3	33,3
Bekâr	50	66,7	66,7	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Görüşülen grup göz önünde bulundurulduğunda, engelli kadınların büyük çoğunluğunun evlilik yapmamalarının söz konusu engellerinden kaynaklandığı düşünülebilir. Bireylerin sahip oldukları engeller, onların yaşamlarının her yönünü engellemektedir. Engelli kadınların, doğal yaşam eğrisinde olması gereken aile ortamı, annelik duygusu gibi bir takım insani ihtiyaçlardan mahrum kalmaları, onları toplumsal tatmin açısından olumsuz bir duruma düşürmektedir.

Tablo 6. Katılımcıların Yaşadıkları Yer

Yaşanılan Yer	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
İl Merkezi	33	44,0	44,0	44,0
İlçe	37	49,3	49,3	93,3
Köy	5	6,7	6,7	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Anketi cevaplayan katılımcıların yaşadıkları yer açısından dağılımları incelendiğinde, söz konusu katılımcıların %49,3'ünün ilçede, %44'ünün il merkezinde ve %6,7'sinin de köyde yaşadıkları görülmüştür. Engelli kadınların çoğunluğunun il ve ilçe merkezlerinde yaşaması, engelli kadının insan hak-

ları bağlamında sosyo-ekonomik haklarının geliştirilmesi konusunda belediyelerin ve merkezi yönetimin daha fazla yatırım yapması gerektiği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

2.5.2. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Ekonomik Yaklaşımları

Anketin ikinci kısmında araştırmaya katılanların kendi engellerinin farkında olup olmadıkları, engellilerle alakalı bilgi düzeyleri, engellilerle ilgili dernekler hakkındaki bilgileri, toplum tarafından ayrımcılığa tabi tutulup tutulmadıkları ya da hangi konularda ayrımcılığa tabi tutuldukları, devletin ve belediyenin faaliyetlerinden memnuniyet düzeyleri ile genel sorunları ve beklentileri konularındaki bilgileri ölçülmüştür.

Tablo 7. Katılımcıların kendilerini niteleme açısından frekans dağılımları

NİTELEME	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
Engelli	50	66,7	66,7	66,7
Sakat	4	5,3	5,3	72,0
Özürlü	3	4,0	4,0	76,0
Hiçbiri	16	21,3	21,3	97,3
Öneriniz	2	2,7	2,7	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Anketi cevaplayan katılımcıların kendilerini niteleme açısından dağılımları incelendiğinde, söz konusu katılımcıların %66,7'sinin kendisinin engelli, %5,3'ünün kendisinin sakat, %4'ünün kendisinin özürlü, %21,3'ünün kendisinin bunlardan hiçbiri ve %2,7'sinin de kendisini diğer şeklinde nitelendirilmek istediklerini belirtmişlerdir. Toplumsal alanlarda, engel sahibi bireylere engelli nitelemesinden başka, özürlü, sakat gibi nitelendirilmelerde bulunduğu zaman onların incinebileceği sosyolojik bir realitedir. Bu tablodan çıkan sonuç göz önünde bulundurulduğunda da engellilerin bu tür tanımlamalardan hoşnutsuz kaldığı rahatlıkla görülebilir. Bireylerin sahip oldukları engelleri kabul etmeme durumu da tabloda ortaya çıkan ikinci önemli sonuçtur.

Tablo 8. Katılımcıların engellerinin ne olduğuna göre frekans dağılımları

ENGEL DURUMU	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
İşitme-Konuşma	37	49,3	49,3	49,3
Görme	15	20,0	20,0	69,3
Ortopedik	17	22,7	22,7	92,0
Zihinsel	6	8,0	8,0	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Anketi cevaplayan katılımcıların engellerinin ne olduğu durumuna göre dağılımları incelendiğinde, söz konusu katılımcıların %49,3'ünün işitme-konuşma, %20'sinin görme, %22,7'sinin ortopedik ve %8'inin zihinsel engelli oldukları görülmüştür. Bir ilde bulunan engellilerin, engellerinin hangi alanlarda olduğu yerel yönetimler ve resmi kurumlar için önem arz etmektedir. Nitekim yapılacak ve uygulanacak politikalar, bireylerin daha fazla hangi alanlarda zor duruma düşebileceklerini ön görerek çözüm odaklı olacaktır. Bu tablodan çıkan sonuçta da Trabzon ilinde yaşayan engelli bireylerin, engel sınıflandırılması, bu ilde uygulanabilecek yerel ya da ulusal politikalar için önem taşımaktadır.

Tablo 9. Katılımcıların Engelliler İçin Faaliyet Gösteren Devlet Kurumu İsmi Bilme Durumuna Göre Dağılımları

DEVLET KURUMLARI	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
Bilmiyorum	45	60,0	60,0	60,0
AGED	1	1,3	1,3	61,3
Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	3	4,0	4,0	65,3
Altınokta	1	1,3	1,3	66,7
İş-Kur	2	2,7	2,7	69,3
Kaymakamlık	2	2,7	2,7	72,0
Sağlık Bakanlığı	1	1,3	1,3	73,3
Sosyal Hizmetler	10	13,3	13,3	86,7
Sosyal Yardımlaşma Vakfı	3	4,0	4,0	90,7
Valilik	7	9,3	9,3	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Anketi cevaplayan katılımcıların engelliler için faaliyet gösteren devlet kurumu ismini bilme durumuna göre dağılımları incelendiğinde, söz konusu katılımcıların %60'ının bir isim yazmadığını ve dolayısıyla hiçbir kurum ismi bilmediğini, % 13,3'ünün Sosyal Hizmetler, %9,3'ü Valilik, %4'ü Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, %4'ü Sosyal Yardımlaşma Vakfı isimlerini verdikleri

görülmüştür. Engelli bireylerin, engel durumları göz önünde bulundurulduğunda, birçoğunun görme-işitme-konuşma kaybına uğradığı Tablo 8.'de ortaya çıkmıştır. Bu durumda katılımcıların, yardım aldıkları kurumdan ziyade yardım alma durumlarıyla ilgili oldukları söylenebilir.

Tablo 10. Katılımcıların Engelli Nüfus Hakkındaki Bilgileri

	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
Evet	9	12,0	12,0	12,0
Hayır	66	88,0	88,0	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Anketi cevaplayan katılımcıların engelli nüfus hakkındaki bilgileri durumuna göre dağılımları incelendiğinde, söz konusu katılımcıların %66'sının bir bilgisi olmadığı ve sadece %9'unun bildiği görülmektedir. Bilenlerden sadece bir kişi 3000 rakamı telaffuz etmiştir. Engelli bireylerin, kendilerinden başka aynı durumu yaşayan insanlardan haberdar olmaları, onların toplumsal bütünleşmesi açısından önemli bir durumdur. Maalesef tabloda ortaya çıktığı üzere, engelli bireyler, kendilerinden başka ne kadar insanın bu zorluğu yaşadığını bilmemekte ve bu durum, onların kendilerini toplumda konumlandırması açısından da bir olumsuzluk oluşturmaktadır. Toplumsal katılımın sağlanması, hem bireylerin psikolojik hem de sosyolojik birçok fayda sağlanması açısından önemli olabilir.

Tablo 11. Katılımcıların Engelleri İle İlgili Bir Derneğe Üyelikleri Durumuna Göre Frekans Dağılımları

DERNEK ÜYELİĞİ	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
Evet	10	13,3	13,3	13,3
Hayır	65	86,7	86,7	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Anketi cevaplayan katılımcıların engelleri ile ilgili bir derneğe üyelikleri durumuna göre dağılımları incelendiğinde, söz konusu katılımcıların %86,7'sinin bir derneğe üye olmadığı ve sadece %13,3'ünün üye olduğu görülmektedir. Dernek kültürünün toplumun genel yüzdesine bakıldığında, Türkiye'de yaygın olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Engelli bireylerin de bu dernekleşmeye gitmemesi, Tablo 10'da da belirtildiği üzere, aynı sorunları yaşayan bireylerin bir araya gelmesini engelleyici bir durumdur. Engelli bireylere, dernekleşmenin önemini anlatıldığında, onların toplumsallaşmaları da daha rahat sağlanabilir.

Tablo 12. Katılımcıların Trabzon'da Engelliler İçin Faaliyet Gösteren Bir Dernek Adı Söyleme Durumu

DERNEK ADI	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
Bilmiyorum	61	81,3	81,3	81,3
AGED	4	5,3	5,3	86,7
Altı Nokta	4	5,3	5,3	92,0
İşitme Engelliler Derneği	3	4,0	4,0	96,0
Otizm Vakfı	1	1,3	1,3	97,3
Tüm Sakatlar Derneği	2	2,7	2,7	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Anketi cevaplayan katılımcıların Trabzon'da engelliler için faaliyet gösteren bir dernek adı söyleme durumuna göre dağılımları incelendiğinde Trabzon ilinde yaşayan engelli bireylerin dernek üyeliklerinin yaygın olmadığı Tablo 11'den çıkan bir sonuçtur. Bu sonuca binaen bu kişilerin herhangi bir dernek ismi söyleyememeleri, beklenen bir durumdur.

Tablo 13. Katılımcıların Trabzon'da Engelliler İçin Faaliyet Gösteren Dernekleri Değerlendirme Durumu

DEĞERLENDİRME	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
Çok iyi	5	6,7	6,7	6,7
İyi	23	30,7	30,7	37,3
Orta	42	56,0	56,0	93,3
Kötü	5	6,7	6,7	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Anketi cevaplayan katılımcıların Trabzon'da engelliler için faaliyet gösteren dernekleri değerlendirme durumuna göre dağılımları incelendiğinde, söz konusu katılımcıların %56'sının orta, %30,7'sinin iyi, %6,7'sinin çok iyi ve yine %6,7'sinin de kötü şeklinde değerlendirme yaptıkları görülmektedir. Tablo 11 ve Tablo 12'den çıkan sonuçlara göre, engelli bireylerin birçoğunun dernek ismi bilmediği ve herhangi bir derneğe üye olmadığı görülmektedir. Bundan dolayı bu bireylerin algısında, derneklerin olumlu olduğu gibi bir izlenim oluşmamaktadır.

Tablo 14. Katılımcıların Engelli Araç Plakalarındaki Özel Sembol Hakkındaki Düşüncelerine Göre Frekans Dağılımları

PLAKA SEMBOLÜ	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
Olmalı	41	54,7	54,7	54,7
Olmamalı	15	20,0	20,0	74,7
Fikrim yok	19	25,3	25,3	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Anketi cevaplayan katılımcıların engelli araç plakalarındaki özel sembol hakkındaki düşüncelerine göre dağılımları incelendiğinde, söz konusu katılımcıların %54,7'sinin özel sembolün olması gerektiğini, %20'sinin olmaması gerektiğini ve %25,3'ünün de fikrinin olmadığı görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun engelli araç plakalarında özel sembolün kullanılmasına yönelik tercihi engellilerin trafikte pozitif ayrımcılık beklediklerine yönelik bir algı geliştirdiklerini göstermektedir.

Diğer taraftan da, engelli bireyler, trafikte engelli olduklarının bilinmesiyle ilgili çok büyük bir sıkıntı duymamaktadır. Bu uygulamanın yürürlükten kalkmasının, bu bireyler için çok önemli bir durum olmadığı söylenebilir. Araç plakalarında özel sembolün kullanılmasına yönelik fikir beyan etmeyenlerin oranının yüksek olması ise engelli kadınların kendi içinde engelli olma ve engelli hakları konusunda bir kafa karışıklığı yaşadıklarını bu bağlamda da vatandaşların kendilerine olan bakış açısında ne gibi değişiklikler yaşayacaklarını bilmediklerini göstermektedir.

Tablo 15. Katılımcıların Ayrımcılığa Tabi Tutuldukları Alanlara Göre Dağılımları

AYRIMCILIK ALANLARI	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
İstihdam ve Çalışma Yaşamı	30	40,0	40,0	40,0
Eğitim	19	25,3	25,3	65,3
Toplumsal Yaşama Katılım	20	26,7	26,7	92,0
Siyasal Yaşama Katılım	3	4,0	4,0	96,0
Sağlık	3	4,0	4,0	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Katılımcıların birinci derece ayrımcılığa tabi tutuldukları alanlara göre yüzde dağılımı Tablo 15'te gösterilmiştir. Tablo 3'te çıkan sonuçlar ile Tablo 15'te çıkan sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonucun anlamlı olduğu görülmektedir. Engelli bireylerin istihdam hakkından genel anlamda mahrum oldukları, eğitim seviyeleri, meslek alanları ve kendi düşünceleriyle paralellik göstermektedir.

Anketi cevaplayan katılımcıların %33,3'ünün ikinci bir ayrımcılık konusu belirtmemesi, engelli kadınlar sadece kendilerini ilgilendiren konularda ya da kendilerinin daha yoğun olarak karşılaştıkları ayrımcılıklar konusunda görüş bildirmeyi tercih ettiklerini göstermektedir. Bu da her engelli kadının, karşı diğer engelli kadınların yaşadıkları sorunları çok da göz önünde bulundurmadıkları gerçeğini doğurmaktadır.

Tablo 16. Katılımcıların Devletin Engelli İstihdamına Yönelik Politikalarını Beğenme Durumuna Göre Dağılımları

DEVLET POLİTİKALARI	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
Çok İyi	2	2,7	2,7	2,7
İyi	23	30,7	30,7	33,3
Orta	40	53,3	53,3	86,7
Kötü	8	10,7	10,7	97,3
Çok Kötü	2	2,7	2,7	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Anketi cevaplayan katılımcıların devletin engelli istihdamına yönelik politikalarını beğenme durumuna göre dağılımları incelendiğinde, söz konusu katılımcıların %53,3'ünün orta, %30,7'sinin iyi, %10,7'sinin kötü, %2,7'sinin çok iyi ve yine %2,7'sinin çok kötü şeklinde değerlendirme yaptıkları görülmektedir. Oranlara dikkatlice bakıldığında engelli kadınların, devletin engelli istihdamına yönelik politikalarını beğenmediklerini göstermektedir. Bu da engelli kadınların istihdama yönelik devletten beklentilerini arttırmaktadır.

Tablo 17. Katılımcıların İş Başvurusu Yapma Durumuna Göre Frekans Dağılımları

İŞ BAŞVURUSU	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
Evet	13	17,3	17,3	17,3
Hayır	62	82,7	82,7	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Anketi cevaplayan katılımcıların iş başvurusu yapma durumuna göre dağılımları incelendiğinde, söz konusu katılımcıların %82,7'sinin bir iş başvurusu yapmadığı ve sadece %17,3'ünün bir iş başvurusu yaptığı görülmektedir. İş başvurusu yapıp işe kabul edilmeyenlerin kabul edilmeme gerekçesi belirtmedikleri de anlaşılmaktadır. Buradan engelli kadınların, devletin istih-

dama yönelik yaptığı çalışmaları yetersiz bulduğu ve bu minvalde katılımcıların umutlarını tümüyle yitirdikleri için iş aramaktan vazgeçtikleri sonucu çıkarılabilir.

Tablo 18. Katılımcıların İş Sahibi Olanların İşte Yaşadıkları En Önemli Soruna Göre Dağılımları

İŞTEKİ SORUNLAR	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
Cevap Yok	73	97,3	97,3	97,3
Pozitif Ayrımcılığa Tabi Tutulmamak	1	1,3	1,3	98,7
Refakat Edilmeyişi	1	1,3	1,3	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Anketi cevaplayan katılımcıların iş sahibi olanların işte yaşadıkları en önemli soruna göre dağılımları incelendiğinde, söz konusu katılımcıların %97,3'ünün işte yaşadıkları en önemli sorun sorusunu boş bıraktığı, %1,3'ünün işte pozitif bir ayrımcılığa tabi tutulmadıklarını ve yine %1,3'ünün işte kendilerine refakat edilmeyişini belirttikleri görülmektedir. Engelli kadınlardan iş sahibi olanlarının iş yerlerinde yaşadıkları sorunlar hakkında bilgi vermemeleri işlerinden her an atılma korkusu ile karşı karşıya kaldıkları sonucu doğurabilir. Bu bağlamda işleri ile ilgili işyerlerinde yaşadıkları sorunlar hakkında bilgi vermeyerek bir nevi iş sahiplerini ve kendi işlerini korumaya çalışarak aslında çalışma hayatında diken üstünde çalıştıkları gerçeğinin oluşmasına neden olmaktadır.

Tablo 19. Katılımcıların Trabzon'da Yerel Yönetimlerin Engellilere Dönük Faaliyetlerini Değerlendirme Durumuna Göre Dağılımları

YEREL YÖNETİM DEĞERLENDİRME	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
Çok İyi	3	4,0	4,0	4,0
İyi	24	32,0	32,0	36,0
Orta	40	53,3	53,3	89,3
Kötü	6	8,0	8,0	97,3
Çok Kötü	2	2,7	2,7	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Anketi cevaplayan katılımcıların Trabzon'da yerel yönetimlerin engellilere dönük faaliyetlerini değerlendirme durumuna göre dağılımları incelendiğinde, söz konusu katılımcıların %53,3'ünün orta, %32'sinin iyi, %8'inin

kötü, %4'ünün çok iyi ve %2,7'sinin de çok kötü şeklinde değerlendirme yaptıkları görülmektedir. Katılımcıların Trabzon'da yerel yönetimlerin engellilere dönük faaliyetlerini değerlendirme durumları ile ilgili istatistikler engelli kadınların belediyelerden bekledikleri sosyo-ekonomik desteği göremedikleri, hayatlarını daha da kolaylaştıracak yatırımların yerel yönetimler tarafından tam olarak gerçekleştirilemediğini göstermektedir.

Tablo 20. Katılımcıların Trabzon'da Ulaşım Hizmetlerini Değerlendirme Durumu

ULAŞIM HİZMETLERİ	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
Çok iyi	2	2,7	2,7	2,7
İyi	20	26,7	26,7	29,3
Orta	36	48,0	48,0	77,3
Kötü	14	18,7	18,7	96,0
Çok kötü	3	4,0	4,0	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Anketi cevaplayan katılımcıların Trabzon'da ulaşım hizmetlerini değerlendirme durumuna göre dağılımları incelendiğinde, söz konusu katılımcıların %48'inin orta, %26,7'sinin iyi, %18,7'sinin kötü, %4'ünün çok kötü ve %2,7'sinin de çok iyi şeklinde değerlendirme yaptıkları görülmektedir. Buradan hareketle, ulaşım noktasında hem belediye otobüsleri hem de özel araçlarda gerekli engelli aparatlarının olmadığı ve engellilerin ulaşımını kolaylaştırıcı çalışmaların Trabzon'da yetersiz kaldığı sonucu oluşmaktadır.

Tablo 21. Katılımcıların En Büyük Sorunlarına Göre Frekans Dağılımları

SORUNLAR	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
Ulaşım	20	26,7	26,7	26,7
Eğitim	22	29,3	29,3	56,0
İstihdam	20	26,7	26,7	82,7
Sosyal Aktiviteler	4	5,3	5,3	88,0
Spor Aktiviteleri	2	2,7	2,7	90,7
Toplumun Bakışı	7	9,3	9,3	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Anketi cevaplayan katılımcıların en büyük sorunlarına göre dağılımları incelendiğinde, söz konusu katılımcıların %29,3'ünün eğitim, %26,7'sinin istihdam ve yine %26,7'sinin ulaşım, % 9,3'ünün toplumun bakışı, %5,3'ünün

sosyal aktiviteler ve %2,7'sinin de spor aktiviteleri sorunlarını ilk sırada belirttikleri görülmektedir.

Katılımcıların birinci derece en büyük sorunlarının eğitim olduğu bu çerçevede engelli eğitiminin kalitesini artırıcı çalışmaların bir an önce yapılması gerektiği, katılımcıların ikinci derece en büyük sorunlarının istihdam olduğu bu çerçevede insan hakları bağlamında engelli kadınlara pozitif ayrımcılıkla daha çok iş alanlarının yaratılması gerektiği, katılımcıların üçüncü derece en büyük sorunlarının ulaşım olduğu, belediye, özel sektör ve kamunun el birliği içerisinde engellilerin rahat ulaşımı konusunda çözüm üretmesi gerektiği sonucu doğmaktadır.

Tablo 22. Katılımcıların En Büyük Beklentilerine Göre Frekans Dağılımları

BEKLENTİLER	Sıklık	%	Geçerli %	Birikimli %
İş	45	60,0	60,0	60,0
Eğitim	14	18,7	18,7	78,7
Pozitif Ayrımcılık	9	12,0	12,0	90,7
Sosyal Aktiviteler	6	8,0	8,0	98,7
Siyasal Aktiviteler	1	1,3	1,3	100,0
Toplam	75	100,0	100,0	

Anketi cevaplayan katılımcıların en büyük beklentilerine göre dağılımları incelendiğinde, söz konusu katılımcıların %60'ının iş, %18,7'sinin eğitim, %12'sinin pozitif ayrımcılık, %8'inin sosyal aktiviteler ve %1,3'ünün de siyasal aktiviteler beklentilerini ilk sırada belirttikleri görülmektedir. Çalışmanın bütünü incelendiğinde engelli kadınların en büyük sorununun istihdam olduğu doğal olarak da en büyük beklentilerinin iş olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni engellilerin engellerinde ötürü kötü bir yaşam sürmelerinin önüne geçmek istemeleri ve kendi ayakları üstünde durarak, birilerine muhtaç olmadan yaşama arzularından kaynaklanmaktadır. Katılımcılar ikinci olarak iyi bir eğitime sahip olarak, kendilerini hayatın her alanında geliştirerek refah seviyelerini arttırmak istedikleri görülmektedir. Üçüncü olarak da katılımcıların %12'si devletten pozitif ayrımcılık bekleyerek, zaten zor olan yaşam kalitelerinin pozitif ayrımcılıkla artırılması gerektiğini düşündükleri görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Tüm bu çalışma dikkatlice incelendiğinde, engelli kadınların okur-yazar oranı yükseltilmeli, üniversite eğitime teşvik bağlamında önlemler alınmalı; ilgili kurumların veya sivil toplum kuruluşlarının gelir seviyesi çok düşük olan ilgili evrenin bireylerine hem üniversite hazırlık aşamasında hem de üniversite eğitimi sırasında maddi destekte bulunması sağlanmalıdır.

Yine engelli kadınların istihdamı konusunda önlemler alınmalı. Bilhassa özel sektörün bu konuda bilgilendirilmesi ve teşvik edilmesi önemsenmeli, hangi işlere başvurabilecekleri ve devletin bu konuda tanıdığı imkanlar hakkında bilgilendirme kendilerine yapılmalıdır. İşe başvurma konusunda cesaretlendirilmeli ve özel sektörün de bu anlamda yardımcı olması sağlanmalı; hem işe almada hem de işe alınan engelliler için uygun fiziki şartların oluşturulması hususunda bilinçlendirilmelidirler. İşe alınma arttıkça gelir seviyeleri yükselecek ve böylece toplumsal yaşama katılmaları kolaylaşacak ve kendileriyle barışık olmalarının önü açılmış olacaktır.

Engelliler kendileriyle ilgili faaliyet gösteren kurumlardan veya sivil toplum kuruluşlarından yeterince haberdar değildirler. Bu durumda söz konusu evren bireylerinin birbirleriyle iletişim halinde olmaları, dayanışmaları ve sorunlarını birlik halinde iletmeleri halinde daha güçlü olabilecekleri gözden kaçmaktadır. Farkındalığın artması ve ilgili evrenin birlikte hareket edebilmesi için yollar bulunmalı.

Farkındalık genç engellilerde, diğer yaş gruplarına oranla, daha yüksektir. Ancak kendi içinde oranlandıklarında son derece düşük seviyelerde olan farkındalık, kırsal alan söz konusu olduğunda neredeyse sıfırlanmaktadır.

Siyasal aktivitelere katılma konusunda beklenti düzeyinin çok düşük olduğu gözlemlenmektedir. Siyasal iradeyle ilişki halinde olmak veya siyasal faaliyetlerin içinde yer almakla sağlanacak faydalar bilinmemektedir. Engelli kadınlar bu bağlamda bilinçlendirilmeli ve teşvik edilmelidir. Özellikle yerel yönetimlerin bu konuda düzenlemeler yapması sağlanmalıdır.

Gençler ve eğitim seviyesi düşük katılımcılar arasında engeliyle barışıklık oranının düşük olması, söz konusu kesimlerin özellikle desteklenmesi gerektiğini göstermektedir.

Yerel yönetimlerin faaliyetleri konusunda olumlu bir tavır sergileyen engelli kadınlar, özellikle ulaşım hizmetleri konusunda sıkıntı yaşadığını ifade etmektedir. Yerel yönetimler bu bağlamda bilgilendirilmeli ve gerekli düzenlemeler yapmaları konusunda teşvik edilmelidir.

Son olarak, toplumsal ve siyasal yaşama katılım kanalları açık tutulmalı, özendirilmeli, toplumun geneli için bu yönde farkındalık oluşturulmalıdır.

Araştırma sonucunda elde edilen tüm veriler incelendiğinde hayatın her alanında engellilerin diğer insanlar gibi insanca yaşamayı hak ettikleri, bunun bir lütuf olarak değil insan haklarının amaç ve hedeflerinden biri olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada engelli kadınların arasında okur-yazar olmayanların oranı yüksek olduğu, işsizlik oranı çok yüksek boyutlara ulaştığı, buna rağmen iş başvurusu yapanların oranının son derece düşük kaldığı, başvuru yapanların büyük çoğunluğunun lise ve üniversite mezunu olduğu, başvuru yapma konusunda ise genel anlamda bir çekingenliğin söz konusu olduğu fark edilmektedir. Gelir seviyesi ise, ilgili evrenin büyük bir çoğunluğunda kabul edilebilir seviyenin çok altındadır.

Çalışmada, katılımcıların %60'ı engellilerle ilgili bir devlet kurumu ismi verememiş, %81,3'ü ise Trabzon'da faaliyet gösteren bir dernek ismi hatırlayamamıştır. Katılımcıların sadece %13,3'ü engeliyle ilgili faaliyet gösteren bir derneğe üye olduklarını beyan etmişlerdir. Bu oranlar, ilgili evrenin hem farkındalık açısından sorun yaşadığını hem de her bakımdan yaşamlarını kolaylaştıracak faaliyetlerden uzak kaldıklarını göstermektedir.

Nasil nitelendirilmek istediklerine dair soruda katılımcıların %66,7'si engelli tabirini uygun bulmuştur. %21,3'ü ise hiçbir nitellemenin yapılmamasını önermiştir. Öte yandan engelli araç plakalarında yer alan özel sembolün olmaması gerektiğini ifade edenlerin oranı %20'dir. Bu oranlar, ilgili evrenin önemli bir kısmının engeliyle barışık olması noktasında sorunlar yaşadığını göstermektedir.

İlgili evrenin genç nüfus kesimi diyebileceğimiz 18-45 yaş aralığında "engelli" nitelemesinin kendileri için daha uygun olacağını ifade edenlerin oranı yüksek olmakla birlikte, "hiçbiri" kullanılmamalı diyenlerin oranı 46 yaş sonrası katılımcılara göre oldukça yüksektir. Bir başka ifadeyle yaş ilerledikçe kendilerinin farklı bir kavramla nitelendirilmesini önemsemeyenlerin oranı artmaktadır. Öte yandan engelli plakalarındaki özel sembolün bulunmaması gerektiğini ifade edenlerin çok büyük bir çoğunluğu yine 18-45 yaş aralığında yer almaktadır. Bu durum genç katılımcıların engellerini kabullenme konusunda sorun yaşadıklarını göstermektedir.

Eğitim düzeyi yükseldikçe engelini kabullenme oranı aynı paralelde artmaktadır. Dolayısıyla ilgili evrenin genç kesiminin eğitimi konusu ağırlıklı olarak ele alınması gereken bir olgu olarak değerlendirilmelidir.

Yanı sıra, katılımcılar Trabzon'daki yerel yönetimlerin engellilerle ilgili faaliyetlerini iyiye yakın bir düzeyde bulmaktadır. Benzer bir oran da ulaşım hizmetleri söz konusu olduğunda karşımıza çıkmaktadır. Ancak yaş ilerledikçe ilgili hizmetleri yeterli bulmayanların oranı artmaktadır. Katılımcılar kendilerine dönük ayrımcılığın istihdam, eğitim ve toplumsal yaşama katılım

konularında daha çok belirginleştiğini ifade etmişlerdir. Her yaş grubunda toplumun bakışı konusunda genel bir rahatsızlık ifade edilmektedir.

Araştırmada, engelli kadınlar en büyük beklentilerini iş, eğitim ve pozitif ayrımcılık olarak sıralamışlardır. İlgili evrenin siyasal aktiviteler konusunda beklentisinin çok düşük olması dikkate değerdir. Yine engelli kadınlar en büyük sorunları olarak istihdam, toplumsal yaşama katılım ve eğitimi ilk sıralarda beyan etmişlerdir. Farkındalık, genç engelliler arasında diğerlerine oranla daha yüksektir. Eğitim düzeyi yükseldikçe farkındalık artmaktadır. Köylerde yaşayan engellilerin ise farkındalık açısından çok ciddi sorunları bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, H. (2014). Tarih Boyunca Engelliler ve Eğitimleri. *Eğitime Bakış: Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, 31 (10), 51-60.
- Çağlar, S. (2011). Engelli Hakları Sözleşmesi'nde Ayrımcılık Yasağı ve Türkiye'nin Uyum Sorunu. *TBB Dergisi*, 96.
- Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2001). *Dünya Engellilik Raporu*. Ankara: Bakanlık Yayınları.
- Ensari, H. (2016). *Ruhsal Özürlülere Yönelik Toplum Temelli Ruh Sağlığı Hizmetleri*. <http://www.boluruhsagligi.gov.tr/detay.asp?id=130>
- Kocaömer, Y. (2012). *Engelliler Tarihi*. <http://engelsizerisim.com/yazilar.php?oku=1&id=334>
- Kurulay, H. (2014). İnsan Hakları Aynasında Engelliler. *Eğitime Bakış, Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, 31 (10), 61-66.
- Öztürk, M. (2011). *Türkiye'de Engelli Gerçeği*. İstanbul: Cep Kitapları: 30.
- İşeri, H.E. , Kanbur, Y. (2008). İnsan Hakları ve Özgürlükleri. *Birikim Dergisi*, 229, 30-35.
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu (2013). *Engelli Haklarını İnceleme Raporu*. Ankara: TBMM.
- Tufan, İ. , Arun, Ö. (2006). *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002*. Ankara: İkincil Analizi; Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı (2004). *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Oğuzhan Erdoğan

Uğurlu, E., (2014). Engellilerin Eğitim Hayatında Yaşadıkları Zorluklar, *Eğitime Bakış, Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, 31 (10), 72-74.

Yılmaz, H. (2010). *Dünya Sağlık Örgütüncü Yapılan Engelli Tanımı*.

<http://engelliler.gen.tr/f53/dunya-saglik-orgutunce-yapilan-engelli-tanimi-1898/>.

5378 Sayılı Özürlüler Ve Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. Madde 3/a; 07.07.2005 tarih ve 25868 sayılı Resmi Gazete.

3447 Sayılı Sakat Kişilerin Hakları Beyannamesi (1975). http://insanca.kadi-koy.bel.tr/bm_ozurlu_haklari_bildiri.html.

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18617>, Sayı: 18617.

ÖRGÜTSEL DEMOKRASİ ALGISININ ÇALIŞANLARIN İÇ GİRİŞİMCİLİK PERFORMANSINA ETKİLERİ: MARMARIS'TEKİ OTEL İŞLETMELERİNDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

İsmail Bakan¹- Ergün Kara²- Bilge Güler³

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, örgüt içinde demokratik bir ortamın varlığının çalışanların iç girişimcilik performanslarını etkileyebileceği düşüncesi çerçevesinde, örgütsel demokrasi algısının bireylerin iç girişimcilik performansına etkilerini incelemektir. Bu amaçla; Marmaris'te bulunan dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan 201 kişiye anket uygulanmıştır. Anket uygulaması sonucu elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak; korelasyon ve regresyon analizleriyle test edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre; örgütsel demokrasinin tüm alt boyutları ile iç girişimciliğin tüm alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler belirlenmiştir. Bununla birlikte örgütsel demokrasi alt boyutlarından şeffaflık algısının yenilik ve proaktifliği, hesap verebilirlik algısının ise yeniliği ve özerkliği pozitif olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Fakat örgütsel demokrasinin diğer alt boyutları olan; katılım-eleştiri, adalet ve eşitlik algılarının çalışanların iç girişimcilik performanslarını etkilemediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Demokrasi, İç Girişimcilik, Otel Çalışanları

---

¹ Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Kahramanmaraş/Türkiye, E-Posta: ismailbakan@ksu.edu.tr

² Öğr. Gör. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Marmaris Turizm Meslek Yüksek Okulu, Muğla/Türkiye, E-Posta: erguncankara1@hotmail.com

³ Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Kahramanmaraş/Türkiye E-Posta: bilgeeguler@gmail.com

THE EFFECTS OF ORGANIZATIONAL DEMOCRACY PERCEPTION ON EMPLOYEES' INTRAPRENEURSHIP PERFORMANCE: AN EMPIRICAL IN HOTEL FIRMS IN MARMARIS

İsmail Bakan - Ergün Kara - Bilge Güler

ABSTRACT

The purpose of this study to examine the effects of organizational democracy perception on the performance of individuals' intrapreneurship within the framework individual intrapreneurship of employees can be affected by the existence of democratic atmosphere in the organization. For this purpose, a questionnaire was applied to 201 people working in four and five star hotel firms in Marmaris. Obtained data in the result of questionnaire application were tested by using SPSS program, analyses of correlation and regression. According to the done analysis results; meaningful relations were determined between all sub-dimensions of organizational democracy and all sub-dimensions of intrapreneurship. Besides, it was concluded that transparency perception which is one of the sub-dimensions of organizational democracy effects innovation and autonomy; on the other side, accountability perception effects innovation and proactivity positively. However; it was determined that participation-criticism, justice and equality perceptions which are other sub-dimensions of organizational democracy do not affect the performance of employees' intrapreneurship.

Keywords: Organizational Democracy, Intrapreneurship, Hotel Staff

Giriş

Küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte her şeyin hızla değiştiği günümüzde, işletmeler için rekabet etmek artık daha da zorlaşmıştır. İşletmeler artık hem ulusal hem uluslararası pazarlarda gelişmelere ayak uydurmak, rakiplerini takip etmek ve onlara karşı daha yenilikçi ve yaratıcı olmak zorunda kalmışlardır. (Erkal, 2012: 69). Dinamik ve sürekli değişen bir yapıya sahip olan turizm sektöründe (Russell ve Faulkner 2004: 557) de ayakta kalabilmek, işletmelerin müşteri istek ve ihtiyaçlarına cevap verebilmeleri ve kendilerini yenileyebilmelerine bağlıdır ve bunu sağlamak için iç girişimcilik bazı araştırmacılar tarafından yeni bir yönetim aracı olarak belirtilmiştir (Gürel, 2012: 57). İç girişimcilik bu anlamda hem işletmelerin ayakta kalabilmeleri hem de onlara rekabet avantajı sağlamak için önemli bir araçtır. Böylesine şiddetli rekabetin olduğu bir ortamda avantaj elde etmek, örgütü yeniliğe ve yaratıcılığa teşvik eden iç girişimcilik ruhunu oluşturmak ile mümkündür (Fiş ve Çetindamar, 2007: 126). Örgüt içerisinde demokratik bir ortam yaratmak ise çalışanlar da iç girişimcilik ruhunu oluşturabilecek faktörlerden biri olabilir.

Yüz yüze iletişimin ve insan ilişkilerinin çok yoğun olduğu hizmet sektörlerinde, örgütsel hedeflere ulaşmanın yolu çalışanların performansına bağlıdır. Bu anlamda örgüt içi demokratik uygulamalar çalışan performansını artıran faktörlerden biridir (Kerr, 2004: 86; Sadykova ve Tutar, 2014; Kesen, 2015: 535). Çünkü örgütsel demokrasi, çalışanların örgütsel kararlara katılımını sağlayan, örgüt içinde çift yönlü iletişimi ön plana alan, çalışanları yenilikçi ve yaratıcı olmaya yönlendiren bir faktör olup çalışanlarda iç girişimcilik ruhu oluşturacak bir ortam yaratabilmektedir. Dolayısıyla bu ruha sahip çalışanlarla donatılmış örgütler, insan faktörünün; özellikle girişimcilik ruhuna sahip insan faktörünün önemli olduğu günümüzde rekabet avantajı elde ederek başarıya ulaşabileceklerdir. Tüm bunlardan hareketle bu araştırmanın amacı; hizmet sektörleri arasında yer alan otel işletmelerinde çalışanların örgütsel demokrasi algılarının iç girişimcilik performanslarına etkilerini belirlemektir.

2.Kavramsal Çerçeve

2.1.Örgütsel Demokrasi

Demokrasi, en genel tanımıyla "halkın kendi kendini yönetmesi" anlamına gelirken (Sartori, 1996: 36); örgütsel demokrasi ise, örgüt çalışanlarının kararlara katılımını sağlayan ve demokrasinin örgüt düzeyindeki şeklini ifade eden bir kavramdır (Harrison ve Freeman, 2004) ve Yunancada "demos" ve

“kratos” sözcüklerinden oluşmaktadır (Sezen, 1994; Uygun, 1996; Powley vd., 2004; Heywood, 2007: 96).

Örgütsel amaçlara ulaşma yolunda üst-ast arasındaki birlikteliği esas alan örgütsel demokrasi (Başaran, 1992: 322), örgüt için katma değer üretirken çalışanları kararlara katma, bireysel mantık yerine ortaklaşa kararlar alma ve bunları uygularken bireysel hak, özgürlük ve eşitliğe dikkat eden değerler bütünüdür (Coşan ve Gülova, 2014: 234). Ayrıca örgütsel demokrasi, alınan kararlarda tüm çalışanların aktif katılımını sağlayan, yöneticilerin güç ve sorumluluklarını astlarıyla paylaştığı, yöneticilerin koç rolü üstlendiği birimleri de ifade etmektedir (Butcher ve Clarke, 2002: 36). Clarke'ye (2011) göre, etkili bir üst düzey yönetici, örgüt içinde etik ve demokratik bir ortamın oluşmasında merkezi bir role sahiptir.

Örgütsel demokrasinin tanımı hakkında farklı görüşler mevcut olsa da genel olarak bu tanımların ortak noktası; çalışanlara karşı adil davranma, insanı önemli bir değer olarak görme, onun kararlara katılımını sağlama işlevlerinden oluşmakta ve örgütsel demokrasi tüm bunlar sonucu oluşan verimlilik ve değer artışını ifade eden kültürel bir değişikliktir (Lansbury, 2009: 600).

“İşgören katılımı, katılımcı yönetim, kendi kendini yönetme, işyeri demokrasisi” kavramları örgütsel demokrasi kavramı yerine de kullanılabilen yakın anlamlı kavramlar olup (Cheney, 1995: 168; McGregor, 2005: 19); örgütsel etkinlik ve verimliliği arttıran, yaratıcılık ve yenilikçiliğe ortam sunan, çalışanların kendilerini geliştirmelerine, bilgi ve beceri düzeylerinin artmasına, yüksek performans göstermelerine katkı sağlayan, iş doyumunu ve örgütsel bağlılığı arttıran bir yönetim şekli yaratmaktadır (Forcadell, 2005: 255; Yazdani, 2010: 54). Günümüzde de popülerliği gittikçe artan, astların kararlara katılımını esas alan demokratik anlayış hem örgütsel performansın artmasında hem de daha iyi bir örgüt iklimi yaratmada önemli etkilere sahiptir (Bakan ve Büyükbeşe, 2005: 24-27). Kararlara katılım sayesinde, işletmelerde insan faktörü aktif hale getirilerek onların daha yaratıcı ve yenilikçi olmaları sağlanabilir. Bunun yanı sıra kararlara katılma, çalışanların yaptıkları işten tatmin olmalarına ve çalıştıkları işletmeye güven duymalarına da önemli katkılar sağlamaktadır (Bakan ve Büyükbeşe, 2008: 50-51).

Bir örgütte örgütsel demokrasiden bahsedebilmek için bazı koşulların sağlanması gerekmektedir. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir (Sadykova ve Tutar, 2014: 2-3);

- Yöneticiler ve çalışanlar arasında çift yönlü iletişim,
- Örgütsel kararlara katılım ve bu kararlara katılım sürecinde düşünce özgürlüğünün sağlanması,
- Kişisel haklara saygı duyulması ve bu hakların yasalar tarafından korunması alınması,

- Örgüt içerisinde çalışanlara eşit ve adaletli davranılması,
- Şeffaflık ve hesap verebilirlik kültürünün gelişmiş olması.

Geçkil ve Tikici'ye göre (2013), örgütsel demokrasinin beş alt boyutu bulunmaktadır. Bu çalışmada kullanılan örgütsel demokrasi modeli Geçkil ve Tikici (2013) tarafından geliştirilen modeldir ve beş alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar; katılım-eleştiri, şeffaflık, adalet, eşitlik ve hesap verebilirliktir. İşletmelerde örgütsel demokrasinin sağlanabilmesi için bu alt boyutların her birine önem verilmelidir. Bu alt boyutlar aşağıda açıklanmaktadır.

Katılım-eleştiri boyutu; çalışanların örgütsel kararlara katılımı, onları sorgulaması, kararların alınmasında aktif rol oynaması, örgütle ilgili düşüncelerini rahatça ifade edebilmesi anlamına gelmektedir (Weber vd., 2009; Geçkil, 2013: 32). Vroom vd. (1986) tarafından katılımcı karar verme, karar verme sürecine ast ve üstlerin birlikte katılımı olarak tanımlanmıştır (Bakan ve Büyükbeşe, 2005: 26). Katılım ve eleştirinin teşvik edildiği işletmelerde çalışanların düşüncelerine önem verilir ve kararlar herkesin üzerinde uzlaştığı ortak bir fikre göre verilir. Böylece çalışanların motivasyonları artar ve çalışanlar yeteneklerini daha iyi kullanabilirler. Ayrıca farklı düşüncelerdeki çalışanların bir araya gelmesi sinerji oluşturur ve daha doğru kararlar verme imkanı sağlar (Erkal, 2012:84). Şeffaflık boyutu; örgüt içerisinde alınan kararlarda bu kararlardan etkilenecek herkesin bilgilendirilmesi ve düşüncelerinin alınması ile ilgilidir (Geçkil ve Tikici, 2015: 47). Adalet boyutu; örgüt içinde liyakat sisteminin gözetilmesi, ödüllendirme konusunda normlar oluşturulması ve çalışanların kuruma katkılarına göre ücret verilmesi ve gelir dağılımındaki adilliği ifade etmektedir (Yıldırım, 2007: 256). Chen ve arkadaşlarına göre (2015) çalışanların adillik konusundaki algıları onların örgütlerine karşı duydukları kıvancı ve saygıyı arttırabilmektedir. Eşitlik boyutu; işletmede din, dil, ırk, cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin aynı çalışma koşullarına sahip tüm çalışanların aynı hak ve avantajlara sahip olmasıdır. Adalet boyutu ile karıştırılmamalıdır, çünkü eşitlik adil olma anlamına gelmemektedir (Geçkil, 2013: 3). Hesap verebilirlik boyutu; örgüt içinde kural ve prosedürlerin çalışanlar tarafından sorgulanabilmesi ve her düzeydeki çalışanın eleştiriye açık olması ve öz eleştiri yapma eğilimini ifade eden boyuttur (Tetlock, 1985: 234).

Örgütsel demokrasi; çalışanların kararlara katılımını sağlayan, onların haklarını ve çıkarlarını gözetken, adil muamele ve eşitliği sağlayan, çalışanların yenilikçi, yaratıcı ve girişimci olmalarına imkan sağlayan bir yönetim şeklini öngörse de avantajlarının yanında bazı dezavantajlara da sahiptir. Avantajlarından bazıları; bireysel düşünce özgürlüğünün ve kararlara katılımın sonucu olarak örgütsel bağlılığı arttırması, kararlara katılımın uygulamayı

kolaylaştırması ve çalışanların alınan kararları daha istekle uygulaması, çalışanların yenilikçi, yaratıcı ve özgür düşüncelerinin önünü açmaları, örgüt içinde biz bilinciyi hareket etmeyi sağlaması ve dayanışmayı arttırması, çalışanlar arasındaki çatışmaları ve aşırı rekabeti önlemesi, iş gücü devir oranını azaltması, sağlıklı bir iletişim ikliminin oluşmasını sağlaması, müşteri hizmetlerini iyileştirmesi ve sonuç olarak çalışan memnuniyetini artırarak inovasyon geliştirme ve rekabet edebilme imkanı sunması sayılabilir. Dezavantajları ise; muhakeme yeteneğinden yoksun çalışanların kararlara katılımı sonucu uygun olmayan kararların alınmasına yol açabilme ihtimali, çok zaman gerektiren bir uygulama olduğu için etkinliği ve işleyişi engellemesi, yönetimin gücünü ve yetkisini paylaşmak istememesi, hızlı karar alınması gerektiği durumda beklentiyi karşılayamaması ve performansı olumsuz etkilemesidir (Argyris, 1987; Harrison ve Freeman, 2004: 50; Diener, 2011: 178). Ayrıca bu dezavantajlarına rağmen, örgütsel demokrasinin çalışanlara daha fazla güç ve yetki sunması, onların sorumluluklarını arttıracak ve böylece alt kademe çalışanlar da performanslarını yükseltme şansları bulabilecekler ve bu da onların motivasyon ve performanslarını olumlu etkileyecektir (Ağırbaş vd., 2005; Lansbury, 2009: 600).

Örgütsel demokrasinin yukarıda bahsedilen bazı dezavantajlarına rağmen, iş yerindeki demokratik uygulamaların verimliliği engellemediğine; bilakis mutluluk ve refahı arttırdığı, örgüte yabancılaşmayı azalttığı, iş doyumunu ve örgütsel bağlılığı sağladığı, motivasyon ve üretimi arttırdığı yazarlar tarafından vurgulanmıştır (Dahl, 2001; 249-253; Johnson, 2006: 257; Lansbury, 2009: 601). Cloke ve Goldsmith'e göre (2002: 10) demokratik olmayan çalışma ortamlarında bireyler inisiyatiflerini kaybederler, kapasitelerini kullanamazlar ve kadercilik tutumu ile hareket ederler. Tüm bunlardan da anlaşıldığı gibi, çalışmalar genel olarak örgütsel demokrasinin, bir yönetim şekli olarak kullanılmasının avantajları üzerinde durmuştur. Bu avantajların vurguladığı en önemli noktalardan biri de; çalışan kapasitesinden maksimum düzeyde faydalanmayı amaçlayan örgütsel demokrasinin; çalışanların yenilik, yaratıcılık ve örgütü adına katma değerini arttıracığıdır. Örgüt adına yapılan yenilik ve yaratıcılık faaliyetlerinin örgüte değer katması olarak tanımlanan iç girişimcilik, çalışanların örgütsel demokrasi algısından etkilenebilecektir. Bu çalışmanın temel çıkış noktası, çalışanların örgütsel demokrasi algılarının iç girişimcilik performanslarını olumlu etkileyebileceği düşüncesi çerçevesinde bu etkiyi araştırmaktır. Daha demokratik bir iş yerinde, çalışanların iç girişimcilik performansları artabilecek ve dolayısıyla rekabetin çok şiddetli olduğu bu ortamda işletmeler sürdürülebilirliği yakalama avantajı elde edebileceklerdir.

2.2. İç Girişimcilik

Girişimcilik; Fransızca “entreprendre ve Almanca “unternehmen” sözcüklerinden türetilen ve Türkçede “üstlenmek” anlamına gelen bir fiil olup (Dilsiz ve Kölük, 2008: 3, aktaran, Demir ve Bakan; 2015: 302); ilk defa 1755 yılında Fransa asıllı İrlandalı ekonomist Richard Cantillon tarafından kullanılmış ve belirsizliğin hakim olduğu ekonomik sistem içerisinde kazanç sağlama girişi ve risk üstlenme olarak tanımlanmıştır (Culhane, 2003: 19; Müftüoğlu vd. 2005: 4; Ağca ve Yörük, 2006: 158). Başka bir tanımla girişimcilik, üretim faktörlerini bir araya getirerek yaratıcılık ve yenilik yapmak yolu ile yeni mal ve hizmet üretme veya mevcut mal ve hizmette iyileştirmeler yapma, risk alma ve işletme kurma süreçleridir (Müftüoğlu ve Durukan 2004: 15; Ağca ve Yörük 2006: 161). Girişimcilik faaliyetini gerçekleştiren girişimci ise; tutkuyla çalışıp piyasada kimsenin göremediği fırsatları araştırıp bulan ve bu fırsatları iş fikrine dönüştüren, mal ve hizmet üreten ve bu şekilde kazanç elde eden kişidir (Kaya, 2007: 76; Başar vd., 2013: 3; aktaran, Demir ve Bakan; 2015: 302-303). İç girişimci kavramı ise 1983 yılında ilk defa Pinchot tarafından kullanılmış olup, yazar bu kavramı “halihazırda var olan bir işletmedeki girişimci” olarak ifade etmiştir (Nielsen vd, 1985; Pinchot, 1985: 15; Pinchot ve Pellman 1999: 16; Döm 2006: 45). Yazar bu tanımla, iç girişimciliğin belirli bir işletme adına yapılan girişimsel faaliyetler olduğunu vurgulamıştır. İç girişimcilik kavramı ile ilgili birçok tanım mevcuttur. Kierrullf'un yaptığı tanıma göre iç girişimcilik “kurulu bir örgütte yeni pazar fırsatlarını araştırmak ve çekici fırsatları yakalayabilmek için kaynakları temin etme, üretme ve satışı başlatma süreci” olarak tanımlanmıştır (Pınar, 2015: 51).

Örgütteki tüm çalışanların iş birliği ve dayanışmasına destek olan bir süreci içeren (Wunderer, 2001: 194) ve girişimciliğin özel bir versiyonu olan iç girişimcilik çalışanların yaratıcılığını arttıran, organik örgüt yapısını öngören, işletmenin esneklik yeteneğini arttıran, onları yenilik temelli yeni ürün ve hizmet geliştirme konusunda yüreklendiren, performanslarını arttıran, yeni stratejiler uygulamalarında önemli avantajlar sağlayan bir süreçtir. Başka bir ifadeyle iç girişimcilik, işletmeler için bir yenilenme sürecidir. İç girişimciliğin sağladığı yenilik ve farklılaşma sonucu ise işletmeler önemli oranda bir rekabet üstünlüğü yakalama şansı elde ederler (Zahra, 1996: 1714; Naktiyok, 2006: 38-40; Ireland ve Webb, 2009: 471). 1980'lerin başlarından beri araştırmacılar, iç girişimciliğin işletmeleri canlandırması ve onların performanslarını artırıcı etkilerinden dolayı iç girişimciliğe ayrı bir önem göstermekte ve ilgi duymaktadırlar (Antoncic, 2001: 221).

Yukarıda tanımlardan da anlaşılacağı üzere iç girişimciliğin birçok yazar tarafından farklı tanımlamaları yapılmıştır. İç girişimciliğin kabul görmüş ortak bir tanımı olmasa da tüm tanımların birleştiği ortak nokta; iç girişimcinin

herhangi bir işletme adına çalışan, girişimcinin sahip olduğu tüm özellikleri taşıyarak girişimsel faaliyetlerde bulunan ve çalıştığı işletmeye katma değer katan kişi olduğu söylenebilir.

Günümüz işletmeleri için yeniliği, yaratıcılığı, değişimi ve farklılaşmayı teşvik eden bir güç olan iç girişimcilik, müşteri beklentilerini karşılayabilecek ve onlara en iyi yoldan cevap verebilecek en önemli araçlardan biridir. İşletmeler günümüzde hayatta kalabilmek ve rekabet üstünlüğü elde edebilmek için değişime ayak uydurmanın ötesinde, değişimi kendileri yaratmalıdırlar ve proaktif olmalıdırlar (Antoncic ve Prodan, 2008: 1; Gürel, 2012: 64). İşletmeler için rekabet etmenin bir yolu olarak görülen iç girişimcilik ile işletmeler rekabette başarıyı yakalayabilirler. Çünkü iç girişimcilik işletme ruhuna yeniden canlılık kazandırarak onlara kendilerini yenileme imkanı sunacaktır. Günümüzün rekabet şartları da, değişimlere ayak uydurabilen, değişen şartlara çabuk adapte olabilen, yeniliği ve farklılığı yaratabilen iç girişimcilik kültürünü gerektirmektedir (Thornberry, 2001: 526; Naktiyok ve Kök, 2006: 80).

İç girişimcilik boyutları farklı açılardan birçok araştırmacı tarafından ele alınmıştır (örneğin, Ağca ve Kurt, 2007, Bulut vd., 2008,). Bu çalışmada Naktiyok (2004) tarafından geliştirilen iç girişimcilik ölçeği boyutları kullanılmıştır. Bu boyutlar; yenilik, risk alma, proaktiflik ve özerklidir. Bu boyutlar aşağıda açıklanmaktadır.

Yenilik boyutu; örgütün gelişimine katkıda bulunacak yeni ürünlerin yaratılması, mevcut ürünlerde iyileştirmeler yapılması, yeni yöntem ve süreçlerin geliştirilmesi ile ilgilidir (Antoncic ve Hisrich, 2001: 498). Yenilik aynı zamanda iç girişimcilik faaliyetlerinin temel unsurlarından olup (Ağca ve Kurt, 2007), işletmelere rekabet avantajı sağlamakta ve bu yüzden işletmeler yenilik yapabilecek bir organizasyon yapısına sahip olmalıdır (Koçel, 2005: 389). Risk alma boyutu; yapılacak iş ile ilgili, yeni bir ürün geliştirirken veya piyasaya sunarken doğacak kayıpları göze alma durumudur (Top, 2006: 59; Hançer vd., 2009: 525). Risk alma davranışı hem girişimciliğin hem de iç girişimciliğin önemli belirleyicisidir ve girişimciler risk alma konusunda isteklidirler. Proaktiflik boyutu; “yeni ürünlerin ya da hizmetlerin, faaliyetteki teknolojilerin ve yönetim teknikleri gibi önemli işletme alanlarında rekabetçileri takip etmekten ziyade ileriye atılmada organizasyonların girişim derecelerini ifade eder” (Antoncic, 2000: 35). Aynı zamanda proaktiflik, öncü olma amacı ile çevresel tehditlere karşı risk alma, fırsatları kovalama ve sorun ortaya çıkmadan eyleme geçmedir (Antoncic ve Hisrich, 2000: 23; Koçel, 2010: 159). Özerklik boyutu; çalışanların işlerini yaparken karşılaştıkları duruma göre inisiyatif alma durumları, kalıpların dışına çıkarak kendi başına karar verebilme gücünün bulunması anlamına gelmektedir (Hornsby vd.,

1993: 32). Özerklik de diğer boyutlar gibi hem girişimcinin hem de iç girişimcinin sahip olduğu ana boyutlarından biridir. Yenilikçi ve yaratıcı fikirlerin ortaya çıkarılması ve bunların uygulanma sürecinde çalışanlara özerklik verilmelidir.

İç girişimcilik, işletmenin pazar payını ve rekabetçi gücünü artırma amacı ile işletme içinde çalışan bireylerin işletme adına girişimsel faaliyetlerde bulunmasıdır. Yani, işletme süreçlerinde, ürün, hizmet ve süreç inovasyonu yapmak sureti ile inisiyatif ve gönüllü risk alma sürecidir (Nielsen vd., 1985: 184). İç girişimciliği bu kadar önemli yapan en önemli nedenlerden birisi, işletme süreçlerine yenilik kazandırması, çalışanlarını güçlendirmesi, onların yeteneklerinden faydalanması ve bunlar sonucu da işletmenin performansını ve rekabet gücünü arttırıcı bir özellik taşımasıdır (Zahra, 1991: 260). Literatürde de çalışanların iç girişimcilik performansının işletmenin performansını pozitif yönde etkilemesi üzerine çalışmalar mevcuttur (örneğin; Burgelman, 1983; Pinchot, 1985; Zahra ve Gavis, 2000; Onay ve Çavuşoğlu, 2010; Ekiyor ve Karagul, 2016). İşletme içinde gerçekleştirilen girişimsel faaliyetler sonucu örgütün motivasyonu arttığı için enerjisi de artacaktır. Yüksek enerji ise işletme verimliliğini ve performansını arttıracak ve önemli rekabet avantajları sağlayacaktır.

Örgütlerde iç girişimciliğin başarılı olabilmesi için organizasyon yapısının iç girişimcilik kültürüne uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra bazı koşullarında yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlardan bazıları; üst yönetimin desteği sağlanması, çalışanlara özerklik tanınması, iletişimin çift yönlü ve yatay olması, takım çalışmalarının teşvik edilmesi, yaratıcılık ve yenilik için gerekli kaynakların tahsis edilmesi, başarısızlıklar hoşgörüle yaklaşım sabırlı davranma, ödüllendirme sisteminin uygun şekilde kullanılmasıdır (Hornsby vd. 2002; Brunaker ve Kurvinen 2004; Hayton 2005; Zahra vd. 2009). İç girişimciliğin başarılı olabilmesi için gereken unsurlara ve koşullara bakıldığında; örgütsel demokrasi ortamının sağlanmasının bunlardan biri olduğuna dikkat edilmelidir. Örgütsel demokrasi ortamının yaratılması iç girişimciliğin oluşmasında önemli faktörlerden birini oluşturmaktadır. Çünkü örgüt çalışanları arasında çift yönlü iletişim, çalışanların kararlara katılımında aktif rol oynamaları, yenilikçi ve yaratıcı olmaları için ortam sunulması gibi faktörler iç girişimciliğin oluşmasında etkili olabilir. Başka bir ifadeyle, örgütsel demokrasi kültürü yaratarak iç girişimciliğe olanak sağlanabilir. Bu bağlamda örgütsel demokrasi algısının ve iç girişimciliğin birbiriyle ilişkili ve birbirlerini etkileyen kavramlar olduğu söylenebilir. Bu temel çıkış noktasından hareketle bu çalışmada çalışanların örgütsel demokrasi algılarının iç girişimcilik performanslarına etkileri incelenmiştir.

3. Araştırmanın Metodolojisi

Bu bölümde araştırmanın amacı ve önemi, kapsamı, veri toplama araçları, modeli ve hipotezleri açıklanmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler ile birlikte rekabetin daha da kızıştığı günümüzde tüm sektörlerde olduğu gibi turizm sektörü içinde yer alan otel işletmelerinde de rekabet konusu en önemli konulardan birisi olarak kabul görmektedir. Bu sektörde birbirine benzeyen, aynı veya benzer hizmet ile tüketiciyi etkilemeye çalışan işletmelerin çoğalması, yeni ve yaratıcı fikirlere olan ihtiyacı arttırmıştır (İkiz, 2011: 55). Yeni ve yaratıcı fikirlerin ortaya çıkması ise katılımcı ve demokratik bir örgüt kültürü içinde mümkün olacaktır. Yüz yüze iletişimin çok fazla olduğu böyle bir sektörde işletmeyi farklı kılan hizmetin sunum şeklidir. Çalışanların hizmet sunum sürecini iyileştirecek, hizmet sunumu esnasında yaratıcı ve yenilikçi olmalarını destekleyecek, takım ruhu oluşturacak faaliyetlerin desteklenmesi, diğer bir ifadeyle iç girişimsel faaliyetlerin desteklenmesi örgütsel demokrasi ortamını gerektirmektedir. Örgütsel demokrasi ve iç girişimsel faaliyetler arasındaki bu ilişki-den hareketle bu çalışma ile otel çalışanlarının örgütsel demokrasi algılarının iç girişimcilik performanslarına etkilerini incelemek amaçlanmıştır.

Yerli ve yabancı literatür incelendiğinde örgütsel demokrasi algısının çalışanların iç girişimcilik performanslarına etkilerini konu edinen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca özellikle otel işletmelerinde iç girişimcilik konusuna ilişkin sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmış olup (örneğin; Hançer vd, 2009; İkiz; 2011, Kozak ve Yılmaz, 2010) örgütsel demokrasi konusunda herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma hem bu iki değişken arasındaki ilişki ve etkiyi incelemesi bakımından hem de alan araştırmasının özellikle yenilikçi ve yaratıcı faaliyetler gerektiren otel işletmelerinde yapılması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca araştırma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda çeşitli öneriler sunulmuştur.

3.2. Araştırmanın Kapsamı (Evren ve Örneklem)

Araştırma evrenini Marmaris'teki 3 tane 5 yıldızlı, 2 tane 4 yıldızlı otel olmak üzere toplam 5 otel işletmesi çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmanın evrenine ulaşmadaki enerji, maliyet ve zaman sıkıntılarından dolayı bu evren için örneklem alınmıştır (Karasar, 2005: 127; Ural ve Kılıç, 2013: 35). Bu araştırmanın örneklemini bu beş oteldeki 201 otel çalışanı oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

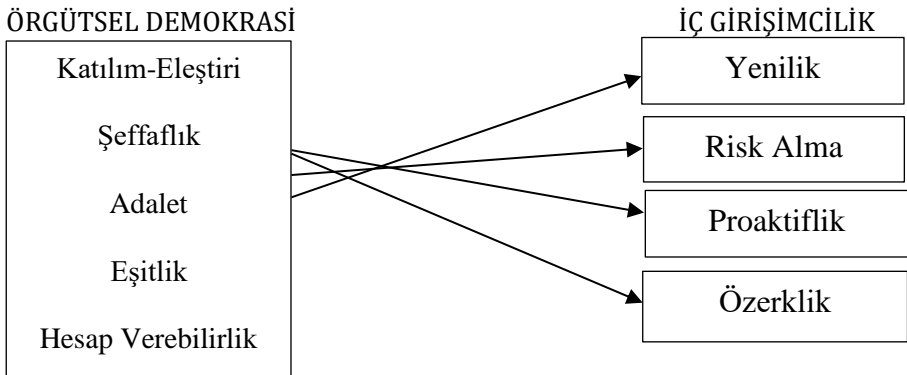
Araştırmanın veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; katılımcıların demografik özellikleri ve araştırmanın yapıldığı işletmeler ile ilgili sorular, ikinci bölümde; çalışanların örgütsel demokrasi algısını ölçmeye yönelik sorular, üçüncü bölümde ise otel çalışanlarının iç girişimcilik performanslarını belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır.

Otel çalışanlarının “Örgütsel Demokrasi” algısını ölçmek için Geçkil ve Tikici (2013) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek 28 madde ve 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar; katılım-eleştiri, şeffaflık, adalet, eşitlik ve hesap verebilirliktir. Ölçeğin eşitlik boyutundaki “İşletmemize personel alımında kişilerin politik düşünceleri ve dünya görüşü etkili olur” ile “İşletmemizdeki çalışanlar arasında ayrımcılık yapılmaktadır” önermeleri güvenilirlik değerlerini düşürdüğü için yapılan analizlerden çıkarılmıştır ve 6 sorudan oluşan eşitlik boyutu 4 soru olarak analize tabi tutulmuştur. Ayrıca bu boyutların açıklamalarına konunun literatür kısmında değinilmiştir.

Çalışanların “İç Girişimcilik” performansını ölçmek için ise Naktiyok'un 2004 yılında geliştirdiği ve Durmaz'ın (2011) ve İkiz'in (2011) de doktora tezlerinde kullandıkları; güvenilirliği ve geçerliliği kanıtlanmış ölçekten yararlanılmıştır. Bu ölçek 21 soru ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar: yenilik, risk alma, proaktiflik ve özerkliktir. Yine bu boyutların açıklamaları da çalışmanın literatür kısmında ele alınmıştır.

Anket uygulaması sonucu elde edilen verilerin analizi, SPSS programı kullanılarak; korelasyon ve regresyon analizlerine tabi tutulmuştur.

3.4. Araştırmanın Modeli

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırma modeli, örgütsel demokrasi algısının çalışanların iç girişimcilik performansını olumlu yönde etkilediğini ifade etmektedir.

3.5. Araştırmanın Dayandığı Hipotezler

Araştırmanın temel amacına yönelik olarak belirlenen hipotezler aşağıdaki gibidir;

H1: Örgütsel demokrasi algısı iç girişimcilik alt boyutlarından yeniliği pozitif yönde istatistiksel açıdan anlamlı olarak etkilemektedir.

H2: Örgütsel demokrasi algısı iç girişimcilik alt boyutlarından risk almayı pozitif yönde istatistiksel açıdan anlamlı olarak etkilemektedir.

H3: Örgütsel demokrasi algısı iç girişimcilik alt boyutlarından proaktifliği pozitif yönde istatistiksel açıdan anlamlı olarak etkilemektedir.

H4: Örgütsel demokrasi algısı iç girişimcilik alt boyutlarından özerkliği pozitif yönde istatistiksel açıdan anlamlı olarak etkilemektedir.

4. Araştırmaya İlişkin Bulgular Ve Yorumları

Bu bölümde alan araştırmasından elde edilen verilerin istatistiksel analizi yapılmış olup, analiz sonuçlarına göre bulguların yorumuna yer verilmiştir. Bu sonuçlar aşağıda verilmektedir.

4.1. Araştırmada Kullanılan Değişkenler ve Güvenilirlik Değerleri

Araştırmada kullanılan ölçeklerin her bir alt boyutu için güvenilirlik analizi yapılmıştır. Ankette yer alan araştırma değişkenlerinin güvenilirliği, literatürde yaygın olarak kullanılan (Bryman ve Cramer, 1997; Norusis, 1992) Cronbach Alfa değerleri ile ölçülmüştür.

Tablo 1. Araştırmanın Temel Değişkenlerine İlişkin Güvenilirlik Değerleri

Değişkenler	Önerme Sayıları	Cronbach's Alfa Değer-leri
Katılım-Eleştiri	8	,809
Şeffaflık	6	,793
Adalet	5	,750
Eşitlik	4	,689
Hesap Verebilirlik	3	,679
Yenilik	5	,816
Risk Alma	4	,796
Proaktiflik	6	,826
Özerklik	6	,842

Tablo 1'deki Cronbach Alfa değerlerine bakıldığında; araştırma değişkenlerinin güvenilir olarak ölçümlendiği söylenebilir. Ayrıca burada dikkat edilmesi gereken diğer bir husus; örgütsel demokrasi alt boyutlarından olan eşitlik boyutunda 2 soru güvenilirliği düşürdüğü için çıkarılması ve ölçeğin 4 soru ile ölçülmesidir. "İşletmemize personel alımında kişilerin politik düşünceleri ve dünya görüşü etkili olur" ile "İşletmemizde çalışanlar arasında ayrımcılık yapılmaktadır" soruları çıkarılmadan önce alfa değeri ,315 iken; bu soruların çıkarılması ile alfa değeri ,689 olup güvenilir bir değer olarak kabul edilmiştir.

4.2. Araştırmaya Katılan Otel Çalışanlarının Demografik Özellikleri

Araştırmaya dahil olan çalışanların demografik özelliklerinin belirlenebilmesi için tanımlayıcı istatistikler yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Çalışanların Demografik Özellikleri ile İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Demografik Özellikler	Katılımcı Sayısı (N)	Yüzde (%)	Demografik Özellikler	Katılımcı Sayısı (N)	Yüzde (%)
Cinsiyet			Medeni Durum		
Kadın	88	43,8	Evli	9	4,5
Erkek	113	56,2	Bekar	192	95,5
Toplam	201	100	Toplam	201	100
Yaş			Eğitim Durumu		
17-20	103	51,2	Ortaokul	5	2,5
21-23	70	34,8	Lise	24	11,9
24-29	16	8,0	Ön lisans	79	39,3
30 ve üzeri	12	6,0	Lisans	93	46,3
Toplam	201	100	Toplam	201	100
Kurumdaki Pozisyon			Toplam Mesleki Deneyim		
Üst Düzey Yönetici	13	6,5	1 yıldan az	66	32,8
Orta Düzey Yönetici	19	9,5	1-5	99	49,3
Alt Düzey Yönetici	23	11,4	6-10	29	14,4
Çalışan	146	72,6	11 ve üzeri	7	3,6
Toplam	201	100	Toplam	201	100
Çalışılan Bölüm			Eğitim Alınan alan		
Önbüro	38	18,9	Sosyal Bilimler	162	80,6
Yiyecek-İçecek	55	27,4	Eğitim Bilimleri	39	19,4
Kat Hizmetleri	13	6,5			
Teknik Servis	85	42,3			
Diğer*	10	5,0			
Toplam	201	100	Toplam	201	100

(*) Animasyon, Güvenlik, İnsan Kaynakları, Halkla İlişkiler

Yapılan frekans analizi sonucu elde edilen verilere göre; katılımcıların %56,2'si erkektir. %95,5'i bekar olup %51,2'si 17-20 yaş arası olan genç katılımcılardan oluşmaktadır. %80,6'sı sosyal bilimler alanında eğitim almış olup, %46,3'ünün eğitim durumu lisanstır. Katılımcıların çalıştıkları bölüm incelendiğinde, %42,3'ünün teknik serviste, %27,4'ü yiyecek-içecek bölümünde, %18,9'u ön büroda, %6,5'i kat hizmetleri bölümünde, %5'lik kısım ise diğer olarak kodlanan; animasyon, güvenlik, insan kaynakları ve halkla ilişkiler bölümünde çalışmaktadırlar. Katılımcıların kurumdaki pozisyonlarına bakıldığında %72,6 gibi büyük çoğunluğunu herhangi bir yönetsel görevde bulunmayan çalışanların oluşturduğu görülmektedir. %49,3'ünün mesleki deneyimi 1-5 yıl arasındadır.

4.3. Örgütsel Demokrasi Algısı ile İç Girişimcilik İlişkisi

Otellerde çalışan personellerin örgütsel demokrasi algısı ile iç girişimcilik davranışları arasındaki ilişkilerin incelenmesi için Korelasyon analizi yapılmıştır. Araştırmanın temel amacı olan örgütsel demokrasi algısının çalışanların iç girişimcilik performansı üzerindeki etkilerini incelemeyi önce öncelikle korelasyon analizi yapılarak araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiş, daha sonra ise bağımsız değişkenlerin (örgütsel demokrasi) bağımlı değişken (iç girişimcilik) üzerindeki etkileri açığa çıkartılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Örgütsel Demokrasi Algısı ile İç Girişimcilik Arasındaki İlişkiye Yönelik Korelasyon Analizi

Değişkenler	Anlamlılık	Yenilik	Risk Alma	Proaktiflik	Özerklik
Katılım-Eleştiri	Pearson Correlation	,420**	,339**	,379**	,228**
	Significant	,000	,000	,000	,001
Şeffaflık	Pearson Correlation	,535**	,398**	,455**	,208**
	Significant	,000	,000	,000	,003
Adalet	Pearson Correlation	,367**	,355**	,332**	,186**
	Significant	,000	,000	,000	,008
Eşitlik	Pearson Correlation	,386**	,316**	,375**	,243**
	Significant	,000	,000	,000	,001
Hesap Verebilirlik	Pearson Correlation	,435**	,308**	,350**	,260**
	Significant	,000	,000	,000	,000

Tablo 3'te yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre; örgütsel demokrasi alt boyutları ile iç girişimcilik alt boyutlarının tümü arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ($p < ,001$) bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla

korelasyon analizi bulguları, araştırmanın hipotezlerini (H1, H2, H3, H4) destekler yöndedir. Bu bulguya göre, otel çalışanlarının örgütsel demokrasi algısı arttıkça iç girişimcilik performanslarının da arttığı söylenebilir.

4.4. Örgütsel Demokrasi Algısının Otel Çalışanlarının İç Girişimcilik Performanslarına Etkileri

Bu bölümde otel çalışanlarının örgütsel demokrasi algılarının, iç girişimcilik performanslarını etkileyip etkilemediğine ilişkin regresyon analizi bulgularına yer verilmiştir. Örgütsel demokrasinin tüm boyutları ile iç girişimciliğin tüm boyutları regresyon analizine tabi tutulmuş olup, iç girişimciliğin tüm alt boyutları ayrı ayrı bağımlı değişken olarak ele alınmış, örgütsel demokrasi boyutları ise bağımsız değişken olarak ele alınıp analiz yapılmıştır.

Tablo 4. Örgütsel Demokrasi Alt Boyutlarının Yeniliğe Etkilerini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken	Adjusted R ²	β	P	F	Sig.
Katılım- Eleştiri			,073	,404		
Şeffaflık			,376	,001		
Adalet	Yenilik	,294	,014	,868	17,682	,000
Eşitlik			-,022	,802		
Hesap Verebilirlik			,191	,013		

Tablo 4'te yapılan regresyon analizi sonucu Adjusted R² determinasyon katsayısına göre, iç girişimcilik alt boyutlarından olan yenilikteki değişkenliğin %29,4'ünün, örgütsel demokrasinin iki bağımsız değişkeni olan şeffaflık (β : ,376, P<,001) ve hesap verebilirlik (β : ,191, p<,05) tarafından açıklandığı görülmektedir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında tüm ilişkiler anlamlı değildir. Bu bulgudan hareketle, örgüt içindeki şeffaflık ve hesap verebilirlik algısının iç girişimciliğin önemli boyutlarından yeniliği istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif yönde etkilediği görülmektedir.

Dolayısıyla H1 hipotezi kısmen kabul edilmiştir. Örgütsel demokrasi alt boyutlarından sadece şeffaflık ve hesap verebilirlik yenilik üzerinde etkiye sahipken, örgütsel demokrasinin diğer boyutları olan katılım-eleştiri, adalet ve eşitliğin yenilik üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı saptanmıştır.

Tablo 5. Örgütsel Demokrasi Alt Boyutlarının Risk Almaya Etkilerini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken	Adjusted R ²	β	P	F	Sig.
Katılım- Eleştiri	Risk Alma	,164	,085	,370	8,855	,000
Şeffaflık			,178	,129		
Adalet			,144	,103		
Eşitlik			,012	,902		
Hesap Verebilirlik			,099	235		

Tablo 5’te örgütsel demokrasi alt boyutları ile risk alma arasında yapılan regresyon analizi sonucunda herhangi bir etkiye ulaşılmamıştır. Tablo incelendiğinde $p>,05$ olduğundan bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki tüm ilişkiler anlamsızdır. Buna göre, örgütsel demokrasi algısının risk alma üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı söylenebilir. Bu nedenle “Örgütsel demokrasi algısı iç girişimcilik alt boyutlarından risk almayı pozitif yönde istatistiksel açıdan anlamlı olarak etkilemektedir” hipotezi reddedilmiştir (H2).

Tablo 6. Örgütsel Demokrasi Alt Boyutlarının Proaktifliğe Etkilerini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken	Adjusted R ²	β	P	F	Sig.
Katılım- Eleştiri	Proaktiflik	,207	,093	,315	11,441	,000
Şeffaflık			,257	,025		
Adalet			,024	,782		
Eşitlik			,078	,394		
Hesap Verebilirlik			,107	,189		

Tablo 6’ da örgütsel demokrasi alt boyutlarının proaktifliğe etkisine ilişkin regresyon analizi sonuçları verilmiştir. Tablo incelendiğinde yapılan analiz sonucu, örgütsel demokrasi alt boyutlarından şeffaflık (β : ,257, $p<,05$), iç girişimcilik alt boyutlarından proaktiflik değişkeninin %20,7’sini açıklamaktadır. Tablodan da anlaşılacağı üzere sadece şeffaflık algısı proaktifliği pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir. Dolayısıyla H3 kısmen kabul edilmiştir. Örgütsel demokrasi alt boyutlarından sadece şeffaflık proaktifliği etkilemektedir.

Tablo 7. Örgütsel Demokrasi Alt Boyutlarının Özerkliğe Etkilerini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken	Adjusted R ²	β	P	F	Sig.
Katılım- Eleştiri	Özerklik	,069	,148	,142	3,976	,002
Şeffaflık			-,094	,445		
Adalet			,024	,799		
Eşitlik			,110	,269		
Hesap Verebilirlik			,182	,039		

Örgütsel demokrasi alt boyutlarının, iç girişimcilik alt boyutlarından özerkliğe etkilerini inceleme amaçlı regresyon analizi yapılmıştır (Tablo 7). Yapılan analiz sonucu örgütsel demokrasi alt boyutlarından hesap verebilirlik (β :182, $p<,05$), iç girişimcilik alt boyutlarından özerklik değişkeninin %6,9'unu açıklamaktadır. Bu bulgunun da gösterdiği gibi hesap verebilirlik algısı özerkliği pozitif olarak etkilemektedir. Dolayısıyla H4 kısmen kabul edilmiştir. Sadece hesap verebilirlik algısı özerklik üzerinde etkilidir.

5.Sonuç ve Öneriler

Otel çalışanlarının örgütsel demokrasi algılarının iç girişimcilik performanslarına etkilerini inceleme amacıyla bu çalışmada; Marmaris'teki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerindeki çalışanlar üzerine uygulamalı bir araştırma yapılmış ve örgütsel demokrasi algısının iç girişimcilik performansına etkileri incelenmiştir. Otel işletmelerinde uygulanan anket sonucu değişkenlerle ilgili çeşitli bulgulara ulaşılmıştır.

Analiz sonuçları incelendiğinde, örgütsel demokrasinin tüm alt boyutları ile iç girişimciliğin tüm alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu sonuç doğrultusunda; yöneticilerin, astlarını örgüt içinde alınan kararlara katılma ve eleştiri yapma konusunda cesaretlendirdiği, hiçbir ayırım gözetmeksizin herkese düşüncelerini ifade etme konusunda özgürlük tanıdığı, iletişimin çift yönlü ve sağlıklı bir şekilde yapıldığı, adil bir ücret ve ödüllendirme sisteminin uygulandığı, hiyerarşik yapıya bakmaksızın her düzeydeki çalışanın işletme başarısından sorumlu olduğu demokratik bir örgüt iklimi oluştukça otel çalışanlarının da çalıştıkları işletme adına daha fazla özerk davranma isteği duyarak yenilik yapıp, proaktif davranıp işletmelerinin rekabet avantajlarını arttıracığı söylenebilir. Özellikle şeffaflık algısı arttıkça yenilik yapma ve proaktifliğin de arttığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra hesap verebilirlik algısı arttıkça da özerkliğin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışan-

ların düşüncelerine değer veren ve çift yönlü bir iletişim ikliminin olduğu işletmelerde, iç girişimcilik faaliyetleri rekabet üstünlüğü yaratabilir. Ayrıca çalışanların hesap verebilirlik algısı arttıkça çalışanlar daha fazla özerk olma ve yenilik yapma isteği göstermektedirler. Örgüt içerisinde yapılan işlerde özerk olma isteği çalışanların güçlenmiş olduğunun kanıtı olabilir ve özellikle müşteri sorunlarına çözüm üretirken, işletmeye katma değer katacak konularda yenilik geliştirirken özerk davranabilmek önemlidir. Otel çalışanları insan ilişkilerinin en yoğun olduğu sektörlerden birinde görev yaptıkları için; rakiplerinden farklı olmaları, müşteri ile ilişki sırasında bazen özerk, bazen yenilikçi ve bazen yaratıcı olmaları gerekebilir. Bu bakımdan otel çalışanlarına bu gücün ve özerkliğin verilmesi onları rekabette öne çıkarabilir.

Örgütsel demokrasi algısının iç girişimciliğe etkisini belirlemeye yönelik yapılan regresyon analizi sonucunda ise; örgüt içindeki şeffaflık algısının yenilik ve proaktifliği, hesap verebilirlik algısının ise yenilik ve özerkliği pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Otel çalışanlarının örgütsel demokrasi boyutlarından katılım-eleştiri, adalet, eşitlik algılarının iç girişimcilik performanslarını etkilemediği belirlenmiştir. Bu sonuçtan hareketle, otel çalışanlarına düşüncelerini ifade etme özgürlüğü verilmesi, iletişimin çift yönlü olarak yapılması gibi şeffaflık ilkelerinin yerine getirilmesi, onların örgütleri adına yaptıkları yenilik faaliyetlerini, fırsatları değerlendirme ve onu işletme yararına kullanabilen proaktif davranışlarını etkilediği söylenebilir. Dolayısıyla örgüt içinde şeffaflık ve hesap verebilirlik kültürünün oluşturulmasıyla ve bunların yönetim felsefesine monte edilmesiyle, iç girişimci mentaliteye sahip bireyler işletmenin değer zincirine katkı sağlayarak yenilikler yapabileceklerdir.

Yerli ve yabancı literatür incelendiğinde; örgütsel demokrasi algısının iç girişimcilik performansına etkilerine ilişkin herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma bu iki değişkenin birlikte ele alındığı bir araştırma olup “ilk” olması bakımından önem taşımaktadır. Örgütlerde girişimcilik özellikleri taşıyan iç girişimcilerin ortaya çıkması veya performanslarının artması için; şeffaflığı ve hesap verebilirliği içinde barındıran bir demokratik ortamın bulunması gerekmektedir. Bu çalışmamızdan elde edilen sonuçlar da bu düşünceleri destekler niteliktedir. Ayrıca; özellikle araştırma uygulaması için otel işletmelerinin seçilmesi de araştırmanın önemli noktalarından biridir. Çünkü otel işletmeleri, herkesin neredeyse benzer hizmeti sunmaya çalıştığı, taklitçiliğin çok yaygın olduğu hizmet işletmelerinden biri olduğu için, hizmet sunum, biçim ve kalitesinin geliştirilmesi adına girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesini gerektirmektedir. Yüz yüze iletişimin ve insan ilişkilerinin yoğun olduğu bu sektörde iç girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi için demokratik bir ortam oluşturma, bir yönetim anlayışı olarak tercih edi-

lebilir. Bunların yanı sıra bu araştırmanın bazı kısıtları da bulunmaktadır. Örneklem sayısının düşük olması genellenebilir bir sonuç vermek adına yanlış olacağı için böyle bir etkinin örneklem sayısı artırılarak başka sektörlerde ya da sektörler arası karşılaştırma yaparak çalışılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Ağca, V., ve Kurt, M., (2007). "İç Girişimcilik ve Temel Belirleyicileri: Kavramsal Bir Çerçeve", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi*, (29), ss. 83-112.
- Ağca, V., ve Yörük, D., (2006). "Bağımsız Girişimcilik ve İç Girişimcilik Arasındaki Farklar: Kavramsal Bir Çerçeve", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(2), ss. 155-173.
- Ağırbaş, İ., Çelik, Y., ve Büyükkayıkçı, H., (2005). "Motivasyon Araçları ve İş Tatmini: Sosyal Sigortalar Kurumu Hastane Başhekim Yardımcıları Üzerine Bir Araştırma", *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 8(3), ss. 326-350.
- Antončić, B., (2000). "Intrapreneurship: Construct Refinement And An Integrative Model Development", Unpublished PhD Dissertation, Case Western Reserve University,
- Antončić, B., (2001). "Organizational Processes in Intrapreneurship: A Conceptual Integration", *Journal of Enterprising Culture*, 9(2), ss. 221-235.
- Antončić, B., Prodan, I., (2008). "Alliances, Corporate Technological Entrepreneurship and Firm Performance: Testing a Model on Manufacturing Firms", Babson College Entrepreneurship Research Conference (BCERC) Paper.
- Antončić, B., ve Hısrıç, R.D., (2000). "Intrapreneurship Modeling in Transition Economies: A Comparison of Slovenia and The United States", *Journal Of Developmental Entrepreneurship*, 5(1), ss.21-40.
- Antončić, B., ve Hısrıç, R.D., (2001). "Intrapreneurship: Construct Refinement and Cross-cultural Validation", *Journal of Business Venturing*, 16, ss. 495-527.
- Argis, C., (1987). "Organizational Leadership and Participative Management", *The Journal of Business*, 28(1).
- Bakan, İ., ve Büyükbeşe. T., (2005). "Katılımcı Karar Verme: Çalışanlar Hangi Düzeyde Kararlara Katılmak İsterler?", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), ss. 23-47.

- Bakan, İ., ve Büyükbeşe, T., (2008). "Katılımcı Karar Verme: Kararlara Katılım Konusunda Çalışanların Düşüncelerine Yönelik Bir Alan Çalışması", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(1), ss. 29-56.
- Başar, M., Yılmaz, Ü., ve Tosunoğlu, B.T., (2013). *Girişimcilik*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Başaran, İ.E., (1992). *Yönetimde İnsan İlişkileri*, Kadioğlu Matbaası, Ankara.
- Brunaker, S., ve Kurvinen, J., (2004). "Intrapreneurship, Local Initiatives In Organizational Change Processes", *Leadership&Organization Development Journal*, 27(2), ss. 118-132.
- Bryman, A. ve Cramer, D. (1997). *Quantitative Data Analysis with SPSS for Windows: A guide for social scientists*. London: Routledge.
- Bulut, Ç., vd., (2008). "Kurumsal girişimcilik ve kavramsal yapı üzerine bir tartışma", *Journal of Yaşar University*, 3(10).
- Burgelman, R.A., (1983). "A process model of internal corporate venturing in the diversified major firm", *Administrative Science Quarterly*, 28(2), ss. 223-244.
- Butcher, D., ve Clarke, M., (2002). "The Cornerstone For Organizational Democracy". *Organizational Dynamic*, 31(1), ss.35-41.
- Chen, S.Y., vd., (2015). "Organizational Justice, Trust, and Identification and their Effects on Organizational Commitment in Hospital Nursing Staff", *BMC Health Services Research*, 15(1).
- Cheney, G., (1995), "Democracy in the Workplace: Theory and Practice from the Perspective of Communication", *Journal of Applied Communication*, 23, ss.167-200.
- Clarke, M., (2011). "Organizational Democracy, ethichs and leadership: The mediating role of organizational politics", *Leadership*, 7(4), ss. 415-433.
- Cloke K., ve Goldsmith, J., (2002). *The End Of Management And The Rise Of Organizational Democracy*, San Francisco CA, Jossey-Bas.
- Coşan, P.E., Gülova, A.A., (2014). "Örgütsel Demokrasi", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 21(2), ss. 231-248.
- Culhane, J.H., (2003). "*The Entrepreneurial Orientation- Performance Linkage in HighTechnology Firms: An International Comparative Study*", Thesis for the Degree of Doctor of Philosophy, Graduate School of the University of Massachusetts Amherst.
- Dahl, R., (2001). "A Right Workplace Democracy? Response To Robert Meyer", *Review Of Politics*, 63, ss. 221-247.
- Demir, B., ve Bakan, İ., (2015). "*Girişimcilik ve Liderlik*", Editör: Bakan, İ., Girişimcilik ve Girişimcilikte Seçme Konular, 301-328, Gazi Kitabevi, Ankara.

- Diener, R.B., (2011). *Positive Psychology As Social Change*, London: Springer Dordrecht Heidelberg.
- Dilsiz, İ., ve Kölük, N., (2008). *Girişimcilik*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Döm, S., (2006). *Girişimcilik ve Küçük İşletme Yöneticiliği*, Okutman Yayıncılık, Mersin.
- Durmaz, I., (2011). "Psikolojik Güçlendirme Algısının İç Girişimcilik Üzerine Etkisi", Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ekiyor, A., ve Karagul, S., (2016). "Sağlık Sektöründe Personel Güçlendirmenin İş Gören Performansına ve İç Girişimciliğe Etkisi", *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 1(3), ss. 13-25.
- Erkal, P.C., (2012). "Örgütsel Demokrasi: Kamu ve Özel Sektör Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma", Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi SBE, Manisa.
- Fiş, A.M., ve Çetindamar, D., (2007). "Girişimcilik Oryantasyonu, Kurum İçi Girişimcilik ve Bağlı Ölçeklerin Türkçe'de Geçerlemesi", *Yönetim Organizasyon Kongresi*, Sakarya, Mayıs.
- Forcadell, F.J., (2005), "Democracy, Cooperation and Business Success: The Case of Mondragón Corporación Cooperativa", *Journal of Business Ethics*, 56(3), ss.255-274.
- Geçkil, T., (2013). "Örgütsel Demokrasi ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki: TRB1 Bölgesindeki Üniversite Hastanelerinde bir Uygulama", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Geçkil, T., ve Tikici, M., (2015). "Örgütsel Demokrasi Ölçeği Geliştirme Çalışması", *Amme İdaresi Dergisi*, 48(4), ss. 41-78.
- Gürel, E.B., (2012). "İç Girişimcilik: Bir Literatür Taraması", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, (6), ss. 56-75.
- Hançer, M., Öztürk, A.H. ve Ayyıldız, T., (2009). "Middle-level hotel managers' corporate entrepreneurial behavior and risk-taking propensities: A case of Didim, Turkey", *Journal of Hospitality Marketing&Management*, (18), ss. 523-537.
- Harrison, S. J., ve Freeman, R. E., (2004). "Special Topic: Democracy In and Around Organizations", *Academy of Management Executive*, 18, ss. 49-53.
- Hayton, J.C., (2005). "Promoting Corporate Entrepreneurship Through Human Resource Management practices: A Review of Emprical Research", *Human Resource Management*, 15, ss. 21-41.
- Heywood, A., (2007). *Siyaset*, (Çev. Ed. Buğra Kalkan), Adres Yayınları, Ankara.

- Hornsby, J.S., Kuratko, D.F., ve Zahra, S.A., (2002). "Middle Managers' perception of The Internal Environment for Corporate Entrepreneurship: Assessing A Measurement Scale", *Journal of Business Venturing*, 17, ss. 253-273.
- Hornsby, J.S., vd., (1993). "An Interactive Model of the Corporate Entrepreneurship Process", *Entrepreneurship: Theory and Practice*, Winter, ss.29-37.
- Ireland, R.D., ve Webb, J.W., (2009). "Crossing The Great Divide Of Strategic Entrepreneurship: Transitioning Between Exploration And Exploitation". *Business Horizons*, 52, ss. 469-479.
- İkiz, A., (2011). *Otel İşletmelerinde İç Girişimciliği Etkileyen Örgüt İçi Faktörlere İlişkin Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.*
- Johnson, P., (2006). "Whence Democracy? A Review and Critique of The Conceptual Dimentions and Implications of The Business Case for Organizational Democracy", University of Sheffield, UK. Volume 13(2), London Thousandoaks, CA and New Delhi Organization Article.
- Karasar, N., (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi (Kavramlar-İlkeler-Teknikler)*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kaya, A., (2007). *"Bilişim ve İletişim Işığında Girişimcilik ve KOBİ Yönetimi, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya.*
- Kerr, A., (2004). "The Limits of Organizational Democracy", *Academy of Management Executive*, 18(3), ss. 81-97.
- Kesen, M., (2015). "Örgütsel Demokrasinin Çalışan Performansı Üzerine Etkileri: Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), ss. 535-562.
- Koçel, T., (2005). *İşletme Yöneticiliği*, Arıkan Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Koçel, T., (2010). *İşletme Yöneticiliği*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Lansbury, D.R., (2009). "Workplace Democrarcy And The Global Financial Crisis" *Journal Of Industrial Relations*, Sage Publications, 51, ss. 1-22
- MCgregor, N.L., (2005), "The Contribution of Workplace Democracy to Organizational Change", Doctoral Dissertation, Walden University. ProQuest Information and Learning Co. (UMINo: 3182623).
- Müftüoğlu, T., vd., (2005). *Girişimcilik, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.*
- Müftüoğlu, T., ve Durukan, T., (2004). *Girişimcilik ve KOBİ'ler*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Naktiyok, A., (2004). *İç Girişimcilik*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Naktiyok, A., ve Kök, S., 2006. "Çevresel Faktörlerin İç Girişimcilik Üzerine Etkileri", *A. K. Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(2), ss. 77-96.

- Nielsen, R.P., Peters, M.P., ve Hisrich, R.D., (1985). Intrapreneurship Strategy for Internal Market Corporate, Non-Profit and Government Institution Cases, *Strategic Management Journal*, 6(2), ss. 181-189.
- Norusis, M. J., (1992). SPSS for windows professional statistics, release 5. Chicago: SPSS Inc.
- Onay, M., ve Çavuşoğlu, S., (2010). "İşletmelerde Girişimcilik Özelliğini Etkileyen Faktörler: İç Girişimcilik", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 17(1), ss. 47-67.
- Pınar, A.H., (2015). "Girişimcilik Türleri", Editör: Bakan, İ., Girişimcilik ve Girişimcilikte Seçme Konular, 49-91, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Pinchot, G., (1985). *Intrapreneuring: Why you don't have to leave the corporation to become entrepreneur*, NY: Harper and Row Publishers, New York,
- Pinchot, G., ve Pellman, R., (1999). *Intrapreneuring In Action: A Handbook for Business Innovation*. San Francisco: Berrett-Koehler.
- Powley, E.H., vd., (2004). "Dialogic Democracy Meets Command and Control: Transformation through the Appreciative Inquiry Summit", *Academy of Management Executive*, 18, ss. 67-80.
- Russell, R., ve Faulkner, B., (2004). "Entrepreneurship, Chaos And The Tourism Area Lifecycle", *Annals of Tourism Research*, 31(3), ss. 556-579.
- Sadykova, G., ve Tutar, H., (2014). "Örgütsel Demokrasi ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme", *İşletme Bilimi Dergisi*, 2(1), ss. 1-16.
- Sartori, G., (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (Çev. Tuncer Karamustafaoglu), Mehmet Turan Yetkin Yayınları, Ankara.
- Sezen, S., (1994). *Seçim ve Demokrasi*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Tetlock, P.E., (1985), "Accountability: A Social Check on the Fundamental Attribution Error", *Social Psychology Quarterly*, 48(3), ss. 227-236.
- Thornberry, N., (2001). "Corporate Entrepreneurship: Antidote or Oxymoron?", *European Management Journal*, 19 (5), ss. 526-533.
- Top, S. (2006). *Girişimcilik Keşif Süreci*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Ural, A., ve Kılıç, İ. (2013). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS İle Veri Analizi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Uygun, O., (1996). *Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları*. TODAİE, Takav Matbaa, Ankara.
- Wunderer, R., (2001). "Employees as "Co-Intrapreneurs a Transformation Concept", *Leadership & Organization Development Journal*, 22(5), ss. 193-211.
- Yıldırım, F., (2007). "İş Doyumu İle Örgütsel Adalet İlişkisi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 62(1), ss.253-278.

- Zahra, S.A., (1991). "Predictors And Financial Outcomes Of Corporate Entrepreneurship: An Exploratory Study, *Journal of Business Venturing*, 6(4), ss.259-285.
- Zahra, S., (1996). "Governance, Ownership, and Corporate Entrepreneurship: The Moderating Impact of Industry Technological Opportunities", *Academy of Management Journal*, 39(6), ss. 1713–1735.
- Zahra, S.A., Filatotchev, I., ve Wright, M., (2009). "How Do Threshold Firms Sustain Corporate Entrepreneurship? The Role Of Boards and Absorptive Capacity", *Journal of Business Venturing*, 24, ss. 248-260.
- Zahra, S.A., ve Garvis D.M., (2000). "International corporate entrepreneurship and firm performance: The moderating effect of international environment hostility", *Journal of Business Venturing*, 15(5), ss. 469-49.

TÜRKİYE’DE MESLEKİ AÇIK ÖĞRETİM LİSELERİ: TARİHSEL GELİŞİM AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Mustafa Güçlü¹- Hasan Bozgeyikli²

ÖZ

Türkiye’de mesleki açık öğretim lisesinin uzun bir geçmişi vardır. Bu uzun geçmiş incelendiğinde Türkiye’de mesleki açık öğretim lisesinin gelişiminin uzaktan eğitime paralel bir gelişim gösterdiği görülmektedir. Türkiye’de uzun bir geçmişe sahip olan Mesleki Açık Öğretim Lisesi, ortaöğretime devam edemeyen ya da ayrılanlar ile mezun olanlar ve üniversiteden ayrılmış ya da mezun olan öğrencileri hayata hazırlamak, toplum kültür düzeyinin yükseltilmesine katkıda bulunmak amacıyla kurulduğu görülmektedir. Okulun bugünkü durumunun iyi analiz edilebilmesi ve gelecekteki yönelimlerin anlaşılabilmesi için konunun tarihsel olarak ele alınması bir gerekliliktir. Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de Mesleki Açık Öğretim Lisesini kuruluş, yapı ve işleyiş yönünden ele almak, okulun tarihsel gelişim açısından genel bir değerlendirmesini yapmaktır. Bu amaç çerçevesinde kitap, makale ve tezler yanında okulun yönetmeliği incelenmiştir. Amaca uygun bulunan makale, tez ve kitaplarla beraber okulun yönetmeliği betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma sonunda Mesleki Açık Öğretim Lisesinin tarihsel gelişimi ve okulun işleyişi hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Eğitim, Açık Öğretim, Mesleki Açık Öğretim, Uzaktan Eğitim

---

¹ Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Melikgazi/Kayseri,

E-Posta: mguclu@erciyes.edu.tr

² Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Melikgazi/Kayseri,

E-Posta: hbozgeyikli@erciyes.edu.tr

VOCATIONAL OPEN TEACHING HIGH SCHOOLS IN TURKEY: AN EVALUATION FOR HISTORICAL DEVELOPMENT

Mustafa Güçlü – Hasan Bozgeyikli

ABSTRACT

There is a long history of vocational open education in Turkey. When this long history is examined, it is seen that the development of vocational open education in Turkey is parallel to distance education. Vocational Open Education High School, which has a long history in Turkey, those who can not continue or graduate secondary education, and those who have graduated or graduated from university, have been established to contribute to raising the level of society culture. It is imperative the topic should be treated historically so that future directions can be understood and that the current situation of the school be analyzed well. The aim of this research is to examine the Vocational Open Teaching High School in Turkey in terms of establishment, structure and operation and to make a general evaluation of the school in terms of historical development. Within the scope of this aim, besides books, articles and theses, the regulation of school is also examined. In addition articles, books, and theses that are appropriate in purpose school regulation was analyzed with method of description analyze. At the end of the research, some information is given about the administration, historical development and processes of Vocational Open Teaching High School.

Keywords: Vocational Education, Open Teaching, Vocational Open Teaching, Distance Education

Giriş

Tüm Avrupa ülkeleri gibi Türkiye’de hızlı bir değişim ve dönüşüm içerisinde bulunmaktadır (Ünal, 2016). Günümüzde toplumu değiştiren temel güçlere bakıldığında bu konuda eğitimin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir (Karagöz ve Duman, 2014). Günümüz eğitim uygulamalarında eğitim teknolojilerinden en iyi şekilde yararlanılmakta, eğitimin daha nitelikli gerçekleştirilebilmesi için uzaktan eğitim kavramı her geçen gün önemini arttırmaktadır. Bu konuda temel hedef; eğitim hizmetlerinden daha fazla sayıda öğrencinin yararlanmasını sağlamak ve eğitimin daha etkili bir şekilde verilebilmesi için teknolojik imkânlardan en iyi şekilde yararlanmak olarak ifade edilmektedir. Alkan’a (1997) göre eğitim teknolojisi, genel anlamda eğitime, özelde ise öğrenme sürecine egemen olabilmek için bilgi ve becerilerin işe koşulması ile öğrenme ya da eğitim süreçlerinin işlevsel olarak yapılaştırılmasıdır.

Eğitimin etki alanı incelendiğinde sadece bireylerin değil aynı zamanda toplumun da bu süreçten oldukça etkilendiği görülmektedir. Sadece bireysel değil aynı zamanda toplumsal düzeyde de insan yaşamına yön ve şekil veren en önemli olgulardan başında eğitimin gelmesi, günümüzde eğitimin bilimselleşmesi ve etkili biçimde ortaya konması, gerek eğitim bilimlerinin ve de gerekse eğitim teknolojilerinin büyük bir gelişme sürecinin içinde olması, eğitim teknolojisinin kitle eğitim boyutunu oluşturan “ Uzaktan Eğitim” kavramının gelişmesine neden olmuştur. Uzaktan eğitim modeli, eğitimde yeneden oluşum arayışı içinde mevcut uygulamalara seçenek ya da yardımcı olabilecek yaklaşımların en önemlileri arasında yer almaktadır (Alkan, 1996).

Uzaktan eğitim yaklaşımı, eğitimin farklı alanlarında kullanılmaktadır. Bu alanlardan birisi de mesleki ve teknik eğitimidir. Kısa bir ifadeyle mesleki ve teknik eğitim, bireylere iş anlamında bazı bilgi ve beceriler kazandırılması, bireylerin bu görevleri etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri için verilen bir eğitim olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan hareketle mesleki ve teknik eğitimin en önemli amaçlarından birisinin de bireylerin mesleki yeterliliklerini geliştirmek olduğu söylenebilir. Önen’e (2002) göre yeterlik, daha çok kapasite ve yeteneği belirlemekte, bilişsel, devimsel, duyuşsal davranışların sergilendiği davranışlar ile ilgilenmektir.

Alkan, Doğan ve Sezgin’in (2001) bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve pratik uygulama yeteneğini kazandırarak bireyi zihinsel, duygusal, sosyo-ekonomik ve kişisel açıdan dengeli bir şekilde geliştirme süreci olarak ifade

ettikleri mesleki teknik eğitimin temel işlevi, bireyleri sosyo-ekonomik yönden yararlı, kendilerine belirli bir kazanç sağlayan meslek alanlarına hazırlamak ve bu alanlarda başarılı olabilmelerini sağlamak olarak ifade edilebilir. Daha kısa bir ifadeyle kaynakları en ekonomik, verimli ve etkili bir şekilde kullanıp verimliliği yüksek, nitelikli insan gücü yetiştirmek bu eğitim türünün temel işlevidir (Bingöl, 2004). Şüphesiz bu yönüyle meslek liselerinin ülkelerin ekonomik gelişmişliklerine önemli katkı sağladığı söylenebilir (Durmuşçelebi ve Deliktaş, 2016; Güçlü, 2015).

Günümüzde ilköğretim sonrası eğitimini devam ettirememiş ya da daha üst eğitim basamaklarında okuldan ayrılmış veya mezun olmuş insanlar için mesleki açık öğretim liseleri açılmıştır. Özkahveci ve Ulusoy'a (2002) göre mesleki açık öğretim liseleri genel liselerde yürütülen açık öğretim uygulamasını mesleki ve teknik liselere de taşıyarak mesleki açık öğretim liseleri ile daha geniş bir kesime ulaşmayı hedefleyen bir uygulamadır. Uygulama ile eğitim seviyesi düşük işgörenlerin eğitim seviyelerinin yükseltilmesi ve daha nitelikli işgücünün yetiştirilmesi öngörülmüştür (DPT, 1995; TÜBİTAK, 1997). Fakat Bozgeyikli ve Işıklar'a (2011) göre Türkiye'de sanayinin ihtiyaç duyduğu "nitelikli işgücü" yetiştirilmesinde önemli sorunlar yaşanmaktadır. Onlara göre soruna neden olan faktörlerden birisi Türkiye'de "nitelikli işgücü" yetiştirmek amacıyla kurulan mesleki ve teknik eğitim sisteminin "Okul Merkezli" model olarak seçilmesidir.

Mesleki açık öğretim sisteminin Türkiye'deki gelişimi, uzaktan eğitim uygulamalarının gelişimine paralel bir gelişme göstermiştir. İlk olarak mesleki anlamda mektupla öğretim süreci gerçekleştirilirken daha sonra uzaktan eğitim sürecinden faydalanılarak açılan açık öğretim liseleri bünyesinde mesleki eğitim verilmiş, mesleki açık öğretim liseleri ise ancak 2005 yılından yayınlanan yönetmelik sonrası bağımsız bir okul haline gelebilmiştir. Yönetmeliğe göre Mesleki Açık Öğretim Lisesinin amacı; gelişmiş kitle iletişim araçları ve yeni teknolojileri kullanarak; ilköğretimini tamamlayan ancak; öğretmen yetersizliği ve çeşitli imkânsızlıklar sebebiyle yetişme imkânı bulamayan, örgün orta öğretimden ayrılan, mezun olan, erken yaşta iş hayatına atılanlara farklı alanlarda öğrenim görme fırsatı vererek eğitim-öğretim imkânı sağlamak, orta öğretim düzeyinde fırsat ve imkân eşitliğine, toplumun kültür düzeyinin yükseltilmesine katkı sağlamak, öğrencileri hayata ve yükseköğrenime hazırlamak olarak ifade edilmiştir (Mesleki Açık Öğretim Lisesi Yönetmeliği, 2005).

Bu okulları daha da geliştirmek, sorunlara çözüm getirmek için konunun tarihsel olarak ele alınması, geçmişten dersler çıkarılarak gelecek hakkında da öngörülerde bulunulması gerekmektedir. Bu araştırmada Mesleki Açık Öğretim Liselerinin tarihi, mektupla öğretim dönemine kadar götürülmüş, açık öğretim liselerinden günümüze kadar olan süreci ele alınmıştır. Bu çerçevede öncelikle Türkiye’de uzaktan eğitimin gelişimine kısaca değinilmiş, daha sonra ise mektupla öğretim ve açık öğretim lisesi ele alınmıştır. Araştırmada son olarak Mesleki Açık Öğretim Liseleri hakkında bilgiler verilmişti.

1. Mektupla Öğretim

Türkiye’de mesleki açık öğretim liselerinin gelişimi ile uzaktan eğitimin gelişimi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de uzaktan eğitimin anlam ve önemi ile kısa bir tarihinin verilmesinin anlamlı olacağı düşünülmektedir.

Aşkar (2003) uzaktan eğitimi, mekân bakımından farklı ortamlarda bulunan öğrenci, öğretmen ve öğretim materyallerinin iletişim teknolojileri aracılığıyla bir araya getirildiği kuramsal bir eğitim faaliyeti olarak tanımlamaktadır. Uzaktan eğitimin uygulamalarının kavramsal kaynakları incelendiğinde bu kaynakların oldukça çeşitli oldukları görülmekte olup şu şekilde sıralanabilir:

- Daha fazla kişiye eğitim imkânı sunabilme,
- Yaşam boyu öğrenme,
- Eğitimde teknolojiden yararlanma,
- Daha fazla insanın eğitim isteği,
- Toplumda demokratikleşmenin artması,
- Gerek birey ve de gerekse toplum ihtiyaçlarına olan yönelim,
- İş sahasında eğitimsel çalışmalara önem verilmeye başlanması,
- Toplum içinde var olan kurumlardan daha etkili bir şekilde yararlanma isteği,
- Eğitimine devam edememiş, ya da mezun olan tüm bireyler için yeni, farklı imkânlar sunarak değişik olanaklar yaratma,
- Bireysel öğretimin öneminin artması,
- Basın-yayın, mektupla öğretim ve yüz yüze eğitimin birlikte ele alınmaya başlaması ve
- Ekonomik faktörlerdir.

Uzaktan eğitimin çok sayıda yararından söz edilebilir. Karaağaçlı (1998) geleneksel eğitim sisteminin sınırlılıkları olarak da ifade edilen; kalabalık sınıflar, okullarda öğretmen sayısındaki görülen yetersizlik, zaman bakımından esnek olmayan eğitim, fiziki mekân açısından görülen yetersizliklerin uzaktan eğitimin önemli yararları olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında uzaktan eğitimin diğer üstünlükleri şu şekilde ifade edilebilir:

- Farklı eğitim gereksinimi olan bireylere yeni imkânlar sunarak gerek bireysel ve de gerekse bağımsız öğrenme çalışmaları ile kitle eğitiminin gerçekleştirilebilmesi,
- Var olan eğitim anlayış ve uygulamalarında görülen bazı aksaklıkların giderilmesi için alternatiflerin ortaya konulabilmesi,
- Değişik nedenlerle eğitim sisteminin dışında kalan kişilerin eğitim ihtiyaçları için yeni modeller ortaya koyabilmesi,
- Tüm bireyler için eşit imkânlar yaratarak eğitimde fırsat eşitliği sağlayabilmesi.

Teker (1996) ve Kaya'ya (1996) göre uzaktan öğretim uygulamalarının temel hedefinin tüm yaş gruplarına ve değişik koşullarda bulunan bireylere eğitim imkânlarını ulaştırabilmek olduğu belirtilmektedir. Daha kısa bir ifadeyle uzaktan eğitimle eğitime ihtiyacı olan bireyler için değişik imkânlar sunulmak istenmektedir. Eğitim isteğini karşılama, eğitim maliyetini düşürme, eğitimi demokratikleştirme, eğitimde niteliği artırma, kitle eğitimi kolaylaştırma, fırsat eşitsizliklerini en aza indirme, eğitim programlarında standart sağlama, öğrenciye serbesti sağlama, iş ve öğretimi bütünleştirme, belli bir zamanda ve belli bir kapalı alanda bulunma zorunluluğunu ortadan kaldırmak uzaktan eğitimin sağlamış olduğu belli başlı avantajlar olarak dikkat çekmektedir.

Uzaktan eğitim; amaçları, içeriği, yöntemleri yanında yeri, zamanı ve bireylerin yaşı incelendiğinde geleneksel örgün öğretimden oldukça farklı bir uygulama olarak görülmektedir. Geleneksel örgün eğitimde görülemeyen öğrenme hızı açısından esneklik uzaktan eğitimde görülebilmektedir. Çünkü uzaktan eğitimde her öğrenci, gruba bağımlı olmadan, kendine özgü bir hızla öğrenme imkânı elde edebilmektedir (Hızal,1983).

Uzaktan eğitimin Türkiye'de ki gelişimi her ne kadar yeni gibi gözükse de bu konudaki gelişmeleri Cumhuriyet döneminin başına kadar götürmek mümkündür. Cumhuriyetin başından günümüze kadar olan gelişim incelendiğinde ise bu gelişimin belli dönemler halinde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemlerle ilgili farklı görüşler vardır (Güçlü, 2016). Cevat Alkan (1981),

“Açık Üniversite” isimli kitabında Türkiye’deki uzaktan eğitim konusundaki çalışmaların; konunun fikir olarak tartışılması ve öneriler geliştirilmesi (1927-1960), ortaöğretim düzeyinde uygulanması (1960-1974) ve yükseköğretim düzeyinde geliştirme girişimleri (1974 sonrası) olmak üzere üç aşamalı olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. İşman (2011) ise uzaktan eğitimin tarihsel gelişimini beş farklı evrede incelemiştir. Bu evreler mektupla eğitim öncesi, mektupla öğretim, tek yönlü radyo-tv dönemi, çift yönlü radyo-tv dönemi ve uydu ve gelecek teknoloji evreleridir. Uşun (2006) Türkiye’de uzaktan eğitimin gelişimi ve uygulama biçimlerini 11 aşamada ele almıştır. Bunlar; konunun tartışma gündemine alınması ve önerilerin geliştirilmesi (Kavramsallaşma Süreci 1927-1960), mektupla öğretim, Deneme Yüksek Öğretmen Okulu, Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu, Açık İlköğretim Okulu, Açık Öğretim Lisesi, Açık Öğretim Fakültesi, Mesleki ve Teknik Açık Öğretim Okulu, Fono Açık Öğretim Kurumu, Üniversitelerarası İletişim ve Bilgi Teknolojilerine Dayalı Uzaktan Yükseköğretim Çalışmaları, E- öğrenme uygulamalarıdır.

Uzaktan eğitim uygulamasını Cumhuriyet dönemi başına kadar götürmek mümkünse de 1956 yılına kadar konu ile ilgili somut bir gelişme olmamıştır. Bu nedenle Cumhuriyetin kuruluşundan 1956 yılına kadar olan dönem daha çok konunun fikir açısından tartışıldığı dönem olarak dikkat çekmektedir. Uzaktan eğitimin Türkiye’deki eğitim-öğretim ihtiyacını karşılamada bir alternatif sistem olarak uygulandığında yararının görülmesi ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerin giderek yaygınlaşması üzerine bu araçların eğitimin hizmetine koşulması imkânının doğması 1950’li yıllardan sonra uzaktan eğitimin gelişmeye başlamasının temel nedenleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de Mesleki Açık Öğretim Liselerinin başlangıcını ilk uzaktan eğitim uygulamalarından birisi olan Mektupla Öğretim sürecine kadar götürmek mümkündür. Türkiye’de ilk uzaktan eğitim uygulamasının 1956 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü’nde başladığı görülmektedir (Gelişli, 2015; Hakan, 1991). Banka çalışanlarına mektupla öğretimin yapıldığı bu süreçte çalışanların hizmet içi eğitimle yetiştirilmeleri öngörülmüştür. Kısa bir süre sonra da Mektupla Öğretim alanında önemli gelişmelerin yaşandığı görülmektedir.

Konu ile ilgili ilk girişimlerden birisi Milli Eğitim Bakanlığından gelmiştir. Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Müsteşarlığı, teknik anlamda belli konuları mektupla öğretmek amacıyla çalışmalara başlamış ve beraberinde de 1960 yılında İstatistik-Yayın Müdürlüğü bünyesinde “Mektupla Öğretim Merkezi”

kurulmuştur. Bu uygulama birçok araştırmacı tarafından Türkiye’de uzaktan eğitimin ilk ciddi girişimlerinden birisi olarak değerlendirilmekte, amaç bakımından sınırlı ve tek boyutlu bir uygulama olarak görülmektedir. Mektupla Öğretim Merkezi 1961 yılının Ocak ayında çalışmalara başlamış, 26 Şubat 1966 tarihinde ise Milli Eğitim Bakanlığı Mektupla Öğretim ve Teknik Yayınlar Genel Müdürlüğü olarak yeniden örgütlenmiş, 1971 yılında da Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü bünyesine alınmıştır. “Mektupla öğretim” çalışmaları 1974 yılında yükseköğretim düzeyinde de gündeme gelmiş, merkez Mektupla Yüksek Öğretim Merkezi olarak yeniden düzenlenmiştir (Geray, 1978; Özdiil, 1986).

Geray (1978), Mektupla Öğretim Merkezi’nin başlıca iki alanda kurslar düzenlediğini belirtmektedir. Bunlar; teknik bilgi ve beceri kazandıran kurslar ile sınıf geçme sınavlara hazırlık kurslarıdır. Teknik bilgi ve beceri kazandıran kurslar;

- Radyo bakım ve onarım kursu,
- Transistörlü radyo onarım kursu,
- On parmakla daktilo öğretim kursu,
- Makine ressamlığı kursu,
- Otel hizmetleri eğitim kursu,
- Kooperatifçilik,
- Besin, beslenme kursu olarak düzenlenmiştir. Sınıf geçme ve sınav kazandıran kurslar ise;
- Elektrik iç tesisatçılığı 1., 2. ve 3. sınıf yetki belgesi sınavlarına hazırlık kursları,
- İlköğretmen okulunu bitirme sınavlarına hazırlık kursları,
- Tekniker okulu yapı bölümü bitirme sınavlarına hazırlık kursları,
- Tekniker okulu elektrik bölümü bitirme sınavlarına hazırlık kursları olarak düzenlenmiştir. Gerek teknik bilgi ve beceri kursları ve de gerekse sınıfı geçme ya da sınav hazırlık kursları içerik açısından incelendiğinde kursların daha çok günlük hayatta ortaya çıkan temel ihtiyaçların giderilmesine yönelik oldukları görülmektedir.

Mesleki Açık Öğretim Liseleri ile ilgili önemli bir gelişme 01.07.1974 tarihinde yaşanmıştır. Bu tarihte Mesleki ve Teknik Öğretim Mektupla Öğretim Okulu adı ile bir okulun açıldığı görülmektedir. Mesleki-teknik kurslarının yanı sıra, üç yıllık Eğitim Enstitüleri ile Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu, Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu ve Ticaret Turizm Yüksek Öğretmen Okulunun bölümlerinin tamamının programlarının uygulandığı bu okul

1975 yılında Yaygın Yükseköğretim Kurumu’na (YAYKUR) bağlanmıştır (Tuncer, 2006). Milli Eğitim Bakanlığı’nın 26 Eylül 1975 tarih ve 3745 Sayılı onayı ile kurulan Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu’nun (YAYKUR) temel amacı, lise ve dengi okul mezunlarına toplumun ihtiyaç duyduğu alanlarda 2 yıllık eğitim-öğretim vermek olarak öngörülmüştür. Böylece aynı zamanda yükseköğretim kurumları önünde yığılmaların da önlenmesi hedeflenmiştir (Alkan, 1987). Bu kurumun da planlı ve programlı bir şekilde kurulamadığı ve sistemli bir şekilde işletilemediği için 1979 yılında kapatıldığı görülmektedir. Kapatılan bu kurumun öğrencileri örgün yükseköğretim kurumlarına aktarılmıştır. Duman (1992), YAYKUR’un temelde politikacıların kısa vadede yükseköğretim sorununa çözüm getirmek amacıyla açılan bir kurum olduğunu dile getirmektedir. Ona göre bu okula devam eden öğrenciler programın amacı ve mezun olduktan sonra ne iş yapacakları konusunda bilgi sahibi değillerdi.

YAYKUR örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki şekilde faaliyette bulunmuştur. Bu kurum Açık Öğretim Dairesi Başkanlığına bağlı olarak açık öğretim programları uygularken Örgün Yükseköğretim Dairesi Başkanlığına bağlı olarak da örgün öğretim programlarını uygulamıştır (Kaya, 2002). Öncelikle ara insan gücünün yetiştirilmesinin hedeflendiği Yaygın Yükseköğretim Kurumu girişiminde yine daha önceki uygulamalarda olduğu gibi öğretmen yetiştirmeye ağırlık verilmiştir. Fakat kuruluşundan itibaren birçok sorunla karşı karşıya gelmiş ve nihayet 1976-1977 eğitim-öğretim yılında YAYKUR uygulamasıyla öğretmen yetiştirilmesi uygulamasına son verilmiştir (Tekler, 1996).

2. Açıköğretim Lisesi

Açık Öğretim Lisesi, Mesleki Açık Öğretim Lisesinin gelişiminde önemli aşamalardan birisidir. Bu okulun kuruluş, yapı, amaç ve işleyiş yönünden temel özelliklerinin bilinmesinin Mesleki Açık Öğretim Lisesinin gelişiminin anlaşılmasında faydalı olacağı düşünülmektedir.

Açık Öğretim Lisesi, 1992-93 öğretim yılından itibaren Film Radyo ve Televizyonla Eğitim Başkanlığı bünyesinde hizmete girmiş, okul basılı materyallerin yanı sıra radyo ve televizyon programları ile de öğrencilere hizmet sunmuştur (Kaya, 1998). Okulun açılmasının en temel nedeni, Türk eğitim sistemi içinde bulunan öğretim kademelerinin birbirinden kopuk okullaşma oranlarına sahip olmasıdır. Selçuk’a (1996) göre Açık Öğretim Lisesi, normal

okul çağını geçmiş veya geleneksel okula gidip devam edemeyen öğrencilere lise düzeyindeki eğitim hizmetini vermek amacıyla açılmıştır.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de zorunlu eğitim süresinin uzaması, ortaokulu bitirenlerin sayısında önemli artışlara neden olmuş, mevcut liseler ise artan talebi karşılayamaz hale gelmiştir. Bu durum bazı arayışları da beraberinde getirmiş ve uzaktan eğitim gündeme gelmiştir. Uluğ (1997)’a göre ortaöğretimde uzaktan öğretime geçilmesinin nedenleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Geleneksel örgün eğitim modelinde bireye yüklenen maliyetin yüksekliği,
- Elverişsiz coğrafi konumun liselerde devam sorununa neden olması,
- Karma öğretim kurumlarına yönelik bazı olumsuz tutumların kızların eğitimlerini engellemesi,
- Bedensel engel nedeniyle okula devam sorununun ortaya çıkması,
- Başarısızlık vb. nedenlerle çok sayıda öğrencinin sistem dışında bırakılması. Bu durumu ortadan kaldırmak, çeşitli sebeplerle liseye gidemeyen gençlere lisede okuma fırsatı vermek için Açık Öğretim Lisesi açılmıştır.

Tüm bu gelişme ve ihtiyaçlar doğrultusunda Açık Öğretim Lisesi, 30/04/1992 tarih ve 3797 sayılı kanununun 55. maddesi gereğince Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Film Radyo ve Televizyonla Eğitim Başkanlığı bünyesinde açılmıştır. 1995-96 eğitim-öğretim yılında Mesleki Açık Öğretim uygulaması da çalışmanın kapsamı içine dâhil edilmiştir. Mesleki Açık Öğretim Lisesi program olarak 1995 yılında uzaktan öğretim teknolojilerine yüz yüze eğitimi de katarak, Açık Öğretim Lisesi bünyesinde 02/02/2006 tarihine kadar hizmet vermiştir.

Açık Öğretim Lisesi kapsamında verilen programlardan birisini oluşturan Mesleki Açık Öğretim programı kapsamındaki okul türleri ise şunlardır:

- Ticaret Meslek Lisesi
- Endüstri Meslek Lisesi
- Kız Meslek Lisesi
- İmam Hatip Lisesi.

Mesleki Açık Öğretim Lisesi programı incelendiğinde okulun içerik bakımından örgün eğitimdeki meslek liselerinin program içerikleriyle aynı gibi görünse de, gerek yapı ve gerekse de işleyiş bakımından diğer örgün eğitim kurumlarından farklı, kendine özgü bir model olarak dikkat çekmektedir.

3. Mesleki Açık Öğretim Lisesinin Bağımsız Bir Okul Olarak Düşünülmesi

Toplumun itici güçlerinden, onun gelişimini doğrudan etkileyen kurumlardan birisi de şüphesiz eğitimidir. Nitelikli, toplum kalkınmasında gerekli olan insan kaynaklarının yetiştirilmesi ancak iyi bir eğitimle mümkün görünmektedir. Bunun için ülke çapında eğitim gereksinimi olan tüm bireylerin eğitim ihtiyacının karşılanması, kabiliyet rezervlerinin harekete geçirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle eğitimden beklentisi olan tüm ülkeler gibi Türkiye’nin de eğitime yatırım yapması, sorunlarını çözmesi gerekmektedir. Çözülmesi gereken sorunların başında ise artan nüfus artışıyla beraber eğitim ihtiyacının giderek artması ve çeşitlenmesi sorunu gelmektedir. Çünkü bilgi çağı ile beraber toplumun yaşam boyu eğitim ihtiyacı artmış ve çeşitlenmiş durumdadır. Bu nedenle yaşam boyu öğrenme ihtiyacı çerçevesinde ortaya çıkan bu eğitim ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Mesleki Açık Öğretim Liseleri bu çerçevede düşünülen, son derece önemli amaçlara hizmet etmesi beklenen okullardan birisidir.

Genel olarak bir meslek edinmek veya mesleğinde ilerlemek isteyen kişilere, uzaktan öğretim teknolojilerini kullanarak meslek lisesi öğrenimi veren bir açık öğretim kurumu olarak tanımlanan (Erbil, Erdoğan ve Kılıç, 2006) Mesleki Açık Öğretim Lisesi, program bakımından incelendiğinde içerik olarak örgün mesleki ve teknik eğitim veren liselerin program içerikleri ile aynıdır. Fakat okul, özellikle yapı ve işleyiş bakımından örgün mesleki ve teknik öğretim kurumlarından büyük oranda farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle okulun kendine özgü, örgün eğitim veren meslek liselerinden farklı bir okul olduğu söylenebilir. Ders geçme ve kredi sistemine uygun olarak mezun vermekte olan bu lisede uzaktan öğretimin temel süreçlerinden faydalanılmakta, bu alanda eğitim gereksinimi olan bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

Öğrencilerin Mesleki Açık Öğretim Lisesinden beklentileri farklılık göstermektedir. Adıgüzel (2016), öğrencilerin Mesleki Açık Öğretim Liselerini tercih etmelerinin nedenlerini ele aldığı araştırmasında 284 öğrenciye anket uygulamıştır. Anket sonucuna göre ankete katılan öğrencilerin MAÖL’ni tercih etmelerinin en önemli nedenlerinin sırasıyla; gündüzleri bir işte çalışabilme fırsatı sunması, derslerin akşam saatlerinde veya hafta sonu olması, örgün eğitimde okuma hakkı kalmayanlara eğitime devam etme fırsatı vermesi ve kılık kıyafet serbestliği olması gibi nedenler olduğu görülmektedir.

Mesleki Açık Öğretim Lisesi Yönetmeliği (2005) incelendiğinde bu okulların temelde; gelişmiş kitle iletişim araçları ve yeni teknolojileri kullanarak ilköğrenimini tamamlayan, ancak orta öğretime devam edemeyenler ile orta öğretimden ayrılan, mezun olan ve yükseköğretimden ayrılan veya mezun olanlara farklı alanlarda öğrenim görme fırsatı vererek eğitim-öğretim imkânı sağlama amacıyla kurulduğu görülmektedir. Bunun yanında ortaöğretim düzeyinde fırsat ve imkân eşitliğinin sağlanması, toplumun kültür düzeyinin yükseltilmesi ve güçlendirilmesine katkı sağlanması, öğrencilerin hayata ve yükseköğretime hazırlanmasının Mesleki Açık Öğretim Lisesinin en önemli kuruluş amaçları arasında yer almaktadır. Tüm bu amaçlar okulun çok yönlü, toplum kalkınmasında etkin bir kurum olduğunu göstermektedir.

Amaç bakımından son derece önemli bir yere sahip olan okulun kuruluşunu zorunlu kılan bazı faktörler söz konusudur. Bunların en başında ise bilim ve teknoloji alanında görülen gelişler gelmektedir. Özellikle uzaktan eğitim alanında görülen gelişmeler bu okulun kuruluşunda etkili olmuş, eğitim sürecinde çok sayıda kişinin yararlanması hedeflenmiştir. Bunun yanında yüz yüze eğitim ve staj çalışmalarından alınan geribildirimler, daha önce Açık Öğretim Lisesi bünyesinde açılan mesleki ortaöğretim programlarının daha etkin bir şekilde uygulanabilmesine imkân verilebilecek yeni ve daha etkin yolların aranması da bu okulların açılmasını zorunlu kılmıştır. Mesleki Açık Öğretim Lisesinin kuruluş hükümleri bu zorunluluk ve amaçlar çerçevesinde 24 Aralık 2005 tarihinde 26033 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan yönetmelikte belirtilmiş ve sonucunda da 2 Şubat 2006 tarih ve 1461 sayılı Bakanlık Makamının onayı ile Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü bünyesinde “Mesleki Açık Öğretim Lisesi” kurulmuştur.

Araştırmalar ülke düzeyinde çalışan işgücünün %78.1’lik oranının ilköğretim birinci kademe mezunu veya daha düşük eğitim düzeyine sahip olduğunu göstermektedir (DPT, 1995). Bu durum okula devam edemeyen öğrenciler için yeni eğitim kurumlarının varlığını gündeme getirmektedir ki Mesleki Açık Öğretim Lisesi bu kurumların en önemlileri arasında yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle nitelikli işgücünün yetiştirilmesinde Mesleki Açık Öğretim Lisesinin büyük katkısı olacağı söylenebilir. Bunun yanında, Türkiye’de 3308 sayılı yasa çerçevesinde yasal yükümlülük getirilen Çıraklık ve Meslek Eğitim oldukça geniş bir uygulama alanına sahiptir. İyi bir planlama yapılmış, yeterli ve de aynı zamanda da tutarlı bir Mesleki Açık Öğretim yaklaşımının yeterli eğitim alamamış kişilerin eğitimi ile ilgili eğitime iş gören, zaman,

emek ve fizik-mekân kullanımını gibi alanlarda önemli katkılar sağlayacağı önemli bir gerçek olarak durmaktadır (Karaağaçlı, 1998).

Mesleki Açık Öğretim Lisesi ile ilgili yapılan en büyük hatalardan birisi bu okulların örgün eğitimin yerine kullanıldığı bilgisidir. Mesleki Açık Öğretim Lisesi, geleneksel örgün öğretim uygulamasını bir yana bırakarak, onun yerine geçirilmeye çalışılan bir uygulama değildir. Oysa bu okul farklı nedenlerle ortaöğretimden yoksun kalan kişiler için bir alternatif, ek bir imkân olarak görülmesi gereken uygulamalardanadır.

Açık Öğretim Lisesi, 1992 yılında örgün eğitim sürecinden doğan boşlukların doldurulması, eğitime süreklilik kazandırmak amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Film Radyo ve Televizyonla Eğitim Başkanlığı bünyesinde kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır. 2006 yılında bağımsız bir okul olarak ortaya çıkacak olan Mesleki Açık Öğretim Lisesi de, Açık Öğretim Lisesi kapsamındaki programlardan birisi olarak 1995 yılında öğretim faaliyetlerine yüz yüze eğitimi de katarak 02.02.2006 tarihine kadar devam ettirmiş, Türk eğitim sistemine önemli katkılar sağlamıştır. 24.12.2005 tarihli ve 26033 sayılı Resmi Gazete ’de yayımlanan yönetmelikte Mesleki Açık Öğretim Lisesi’nin kurulmasına ilişkin hükümler yer almış, okul 02.02.2006 tarih ve 1461 sayılı Bakanlık onayı ile Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğüne bağlı olarak eğitim-öğretime başlamıştır.

Program açısından bakıldığında Mesleki Açık Öğretim Lisesi programında yer alan dersler standart olmayıp okul türlerine ve bölümlere göre farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Bu okulun programına uygun olarak okutulan derslerle örgün eğitim sürecinde verilen dersler karşılaştırıldığında derslerin aynı olduğu görülmektedir. Mesleki Açık Öğretim Liselerinde uygulamalı meslek dersleri öğrencinin yüz yüze eğitim gördüğü okul tarafından değerlendirilirken, genel kültür ve teorik meslek dersleri ise diğer programlardaki gibi uzaktan öğretim yöntemi ile verilmektedir. Öğrenci başarısı ise her dönem sonunda yapılan merkezi sınavla olmaktadır. Mesleki Açık Öğretim Lisesi programına göre farklı bölümlere ilişkin sınıfların açılabilmesi ancak seviz kişinin başvurması ile mümkün olabilmektedir.

Liseler 2005-2006 eğitim öğretim yılından itibaren öğretim süresi bakımından dört yıllık okullar haline getirilmiş, bunun üzerine Mesleki Açık Öğretim Liselerinin öğretim süresi de dört yıla çıkarılmıştır. Öğretim süresi dört yıla çıkarılması nedeniyle okulun yönetmeliği yeniden düzenlenmiştir. Okulun dört yıla çıkarılması sürecinden daha önceden okula kayıtlı olan öğrenci-

ler etkilenmemiştir. 1995-2005 yılları arasında Mesleki Açık Öğretim Lisesine kayıt yaptıran öğrenciler en erken üç eğitim-öğretim yılı sonunda mezun olabilmişlerdir. Okulda verilen eğitim TV ve radyo ile de yapılmakta bunun yanında basılı materyallerle de desteklenmektedir.

Uygulamalı meslek derslerinin eğitimi, yüz yüze öğretim yöntemiyle il ve ilçelerde belirlenen okullarda milli eğitim müdürlüklerince verilmektedir. Yüz yüze öğretim verilirken, ilgili mesleki örgün eğitim kurumlarında sürdürülen eğitimin bundan olumsuz etkilenmemesi için ise gerekli önlemler alınmıştır. Okulda öğretim günlük, eğitim programı tamamlandıktan sonra ya da hafta sonları verilmektedir (Özkahveci, 2001).

Meslek ve kültür dersleri olarak Mesleki Açık Öğretim Lisesi öğrencileri bir dönem boyunca en fazla elli kredi ders alabilmektedir. Açık Öğretim Lisesi mesleki açık öğretim programına ilköğretim diploması ile kayıt yaptıran öğrencilerin üç yıl boyunca almaları gereken dersler, kayıtlı oldukları okul türüne değişmektedir. Öğrencilerin okul türlerine göre kayıt olduktan mezun olma aşamasına kadar almaları gereken krediler şu şekilde ifade edilebilir:

- Kız Meslek Lisesi için 203,
- Endüstri Meslek Lisesi için 210,
- Ticaret Meslek Lisesi için 204,
- İmam- Hatip Lisesi için ise 208 kredidir.

Dört yıllık sisteme göre Mesleki Açık Öğretim Lisesinde alınması gereken toplama kredi bütün okullar için; 240 olarak ön görülmüştür. Yönetmelikte yüz yüze eğitimde alınması gereken toplam kredi İmam Hatip Lisesi için 130, diğer bölümler için 140 olarak belirtilmiştir.

Günümüzde okulun kayıt-kabul, eğitim-öğretim ile ilgili çalışmaları yönetmelikle belirlenen ilkeler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Buna göre okulun ilköğretimini tamamlamış fakat ortaöğretime devam etme imkânı bulamayan öğrencilere öğretimlerine devam edebilme imkânı sağladığı görülmektedir. Yüz yüze ve iletişim teknolojinin en son yeniliklerinin kullanıldığı Mesleki Açık Öğretim Lisesinde dönem bütünlüğü esas alınmaktadır. Okulda ölçme ve değerlendirme çalışmaları “ders geçme ve kredili sisteme” uygun olarak gerçekleştirilmektedir. Uzaktan eğitimle yapılan derslerin sınavlarının merkezi olarak gerçekleştirildiği okula, kayıta yaş sınırı aranmamakta, öğrenim süresi için de bir sınır getirilmemektedir.

4. Sonuç

Türkiye’de Mesleki Açık Öğretim Liseleri uzaktan eğitim teknolojilerinin gelişimine uygun bir gelişme göstermiştir. Tarihsel gelişimi incelendiğinde mektupla öğretim ve açık öğretim lisesinin okulun gelişmesinde önemli katkıları olduğu görülmektedir. Bu nedenle okulla ilgili yapılacak olan planlamalarda uzaktan eğitimle ilgili gelişmelerin de izlenmesi, konuyla ilgili ortaya çıkmış ya da çıkması muhtemel yeniliklerin dikkate alınması beklenmektedir.

Okulun programının hazırlanmasında toplumun ve konu alanının ihtiyaçları kadar öğrencilerin ihtiyaçlarının da dikkate alınması programın başarı şansını arttıracaktır. Araştırmalar bu okulları öğrencilerin daha çok; farklı işlerde çalışabilmek için zaman bakımından esneklik tanınması ve örgün eğitime devam etme şansı olmayanlara eğitim imkânı sağlaması gibi nedenlerle tercih etmekte oldukları görülmektedir. Bunun yanında okulun programının hayatla bütünleştirilmesi, öğrencilerin alınan eğitimin katkılarını somut olarak görmeleri okulun işlevselliğini arttırmada önemli etkilere sahip olmasını sağlayabilecek önemli unsurlar arasında bulunmaktadır.

Eğitim tarihinin en önemli amaçlarından birisi de geçmişten dersler çıkarılması, hataların tekrar ettirilmemesi olduğu görülmektedir. Bu nedenle okulun beklenen hedefleri gerçekleştirebilmesi için sorunların tarihsel açıdan ele alınması, daha önce görülen hataların tekrar ettirilmemesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, M. U. (2016). *Öğrencilerin mesleki açık öğretim lisesini seçme nedenleri (Kayseri ili örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Alkan, C. (1981). *Açık üniversite, uzaktan eğitim sistemlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi*, Ankara.
- Alkan, C. (1996). Uzaktan eğitimin tarihsel gelişimi. *Türkiye I. Uluslararası Uzaktan Eğitim Sempozyumu Bildiriler (12-15 Kasım 1996)*, Ankara.
- Alkan, C. (1997). *Eğitim teknolojisi*. Ankara.
- Aşkar, P. (2003). Uzaktan eğitimde temel yaklaşımlar ve uzaktan eğitimde öğrenci(katılımcı) olmak, *Uzaktan Eğitim Teknolojileri ve TCMB’de Teknoloji Destekli Bilgisayar Eğitimi Konferansı*, Ankara, 3-41.

- Bozgeyikli, H. ve Işıklar, A. (2011). Öğrencilerin mesleki eğitim merkezlerine yönlendirilmeleri önündeki engel: olumsuz veli görüşleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (25), 33-45.
- DPT (1995). *7. 5 yıllık kalkınma planı*, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Duman, A. (1992). Yetişkin eğitimi açısından Türkiye'deki uzaktan eğitim uygulamalarına bir bakış, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 25(1), 285-293.
- Durmuşçelebi, M. ve Deliktaş, M. (2016). *Eğitim bilimlerinde yenilikler ve nitelik arayışı "Meslek liselerinde yaşanan sorunlar ve öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri ile ilişkisi-Kayseri ili örneği"* (Ed. Özcan Demirel), Ankara: Pegem Yayınları.
- Erbil, O., Erdoğan, A. ve Kılıç, S. (2006). *Açık ilköğretim okulu ve açık öğretim lisesi öğrencilerinin radyo ve televizyon programlarına yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi*. Araştırma. Ankara.
- Gelişli, G. (2015). Uzaktan eğitimde öğretmen yetiştirme uygulamaları: Tarihçe ve gelişim, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 313-321.
- Geray, C. (1978). *Halk eğitimi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları Yayın No: 63.
- Güçlü, M. (2015). Türkiye'de 1950 ve 1980 yılları arasında süreli yayınlara yansıyan mesleki ve teknik öğretimle ilgili konuların değerlendirilmesi: Mesleki ve teknik öğretim dergisi örneği, *TurkishStudies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(14), 363-386,
- Güçlü, M. (2016). Türkiye'de uzaktan eğitim uygulamaları: Tarihsel gelişim açısından bir değerlendirme, *ERPA International Congress on Education 2-4 June 2016 Saraybosna*, 689-695.
- Hakan, A. (1991). *Eğitim sorunlarının çözümünde açıköğretim eğitim bilimlerinde çağdaş gelişmeler*. Eskişehir.
- Hızal, A. (1983). *Uzaktan öğretim süreçleri ve yazılı gereçler*, Ankara.
- İşman, A. (2011), *Uzaktan eğitim*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Karaağaçlı, M. (1998). Mesleki Açık öğretim programında performans değerlendirme. *Türkiye II. Uluslararası Uzaktan Eğitim Sempozyumu Bildiriler*. Ankara.
- Karagöz, S. ve Duman, T. (2014). 1908-1928 yılları arası süreli yayınlarda yer alan eğitim görüşleri ve öneriler, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(35), s. 576-594.

- Kaya, Z. (1996). *Uzaktan eğitimde ders kitapları (Açık öğretim lisesi örneği)*. Ankara.
- Kaya, Z. (1998). *Açık öğretim lisesi televizyon programlarının değerlendirilmesi. Uzaktan eğitim*. Ankara.
- MESLEKİ AÇIK ÖĞRETİM LİSESİ YÖNETMELİĞİ (2005). 15.12.2016 tarihinde http://mevzuat.meb.gov.tr/html/26033_0.html adresinden alınmıştır.
- Önen, S. (2002). Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarının tekstil konfeksiyon bölümü mezunlarının mesleki yeterlikleri ile ilgili meslek dersi öğretmenlerinin düşünceleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özdil, D. (1986). *Uzaktan Öğretimin Evrensel Çerçevesi ve Türk Eğitim Sisteminde Uzaktan Öğretimin Yeri*. Anadolu Üniversitesi. Eskişehir.
- Özkahveci, Ö. (2001) AÖL Mesleki Açıköğretim Programı Öğrencilerinin Akademik Başarılarının Karşılaştırılması, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Özkahveci, Ö. ve Ulusoy, A. (2002). Mesleki açıköğretim programı ve kız meslek lisesi öğrencilerinin başarılarının karşılaştırılması, *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 1(1), ss. 67-77.
- Ünal, M. (2016). Öğretim elemanı ve öğrencilerin AB Erasmus+ programını algılama durumlarının incelenmesi, *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 581-598.
- Selçuk, Y. (1996). Açıköğretim lisesinde örgütsel etkinlik ve iletişim, Türkiye 1. Uluslararası Uzaktan Eğitim Sempozyumu 12-15 Kasım 1996 Bildiriler, Uzaktan Eğitim Vakfı, Ankara, 575-582
- Teker, N. (1996). Uzaktan öğretim de yapı ve işleyiş: Açık lisesi örneği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, (26), ss. 269-280.
- Tuncer, M. (2006). *Dünyada uzaktan eğitim uygulamaları*. Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları.
- TÜBİTAK (1997). Dört duvarın dışında bir okul: Açıköğretim lisesi, *Bilim ve Teknik Dergisi*, (67), 358.
- Uluğ, F. (1995). Ortaöğretimde uzaktan öğretim için model arayışı. *Uzaktan Eğitim Dergisi*, Yaz Sayısı, 55-61.
- Uluğ, F. (1997). *Ortaöğretim için bir uzaktan öğretim modeli: Açıköğretim lisesi örneği*. Ankara.
- Uşun, S. (2006). *Uzaktan eğitim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

MESLEKTEN EĞİTİMCİ ZİVER BEY'İN ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Mustafa Şanal¹ - Temel Topal²

Öz

Öğretmen yetiştirme meselesi genelde tarihçilerin özelde ise Türk eğitim tarihçilerinin üzerinde durdukları, araştırma-inceleme yaptıkları konuların başında gelmektedir. Tanzimat ile birlikte Osmanlı Devletinin birçok kademesinde görülmeye başlanan yenileşme hareketleri, kuşkusuz öğretmen yetiştirme ve “öğretmen” anlayışında da yeni görüşlerin ve uygulamaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tanzimat döneminden itibaren eğitimin bir bilim olarak kabul edilmesi üzerine dönemin aydın ve eğitimcileri, öğretim yöntemleri, okuma-yazma öğretimi, yeni öğretim yöntemlerinin uygulanması gibi çeşitli sorunların üzerinde durmaya başlamışlar, kitabî ve takriri öğretimi eleştirmişler, ezbere dayalı öğretimin terk edilerek dayanın öğretimde yerinin olmadığı görüşünü benimsemişler, bireysel öğretimden sınıf ve şube sistemine geçilmesini isteyerek, okuma-yazma öğretimine aynı oranda önem verilmesini talep etmişlerdir Ziver Bey, bu konulardaki görüşlerini yazmış olduğu eserler ile dile getiren öncü eğitimcilerden birisidir. Bu çalışmada Ziver Bey'in öğretmenlik mesleğine ve bu mesleğe ilişkin görüşlerine birinci ve ikincil kaynaklardan yararlanılarak yer verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ziver Bey, Öğretmen Yetiştirme, Öğretmenlik Mesleği

---

¹ Prof. Dr., Giresun Üniversitesi. Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Giresun,
E-Posta: mustafa.sanal@giresun.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi. Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Giresun,
E-Posta: temeltopal@hotmail.com

OPINIONS OF PROFESSIONAL EDUCATOR ZIVER BEY'S ON TEACHING PROFESSION

Mustafa Şanal – Temel Topal

ABSTRACT

Teacher training is of the most important of the issues of historians in general and in particular for Turkish educational historians, it is at the forefront of their researches and studies. The renewal movements that begun to be seen at several levels of the Ottoman State together with Tanzimat led to bring forward ideas and practices in teacher education and "teacher" understanding. On the basis of accepting education as a science from the Tanzimat period, the intellectuals and the educators started to focus on various problems such as teaching methods, literacy teaching, application of new teaching methods, criticized booked based teaching and oral presentation, and they are in favor of abandonment of memorization-based teaching and adoption of the notion that there is no place for beating in teaching, demanded that reading and writing instruction should be given as equal importance and preferred to switching from individual instruction, branch system to class system. Ziver Bey was one of the pioneer educators who expressed his views on these issues with his studies. In this study, Ziver Bey's teaching profession and his views on this profession have been tried to be used by drawing on first and secondary sources.

Keywords: Ziver Bey, Teacher Training, Teaching Profession

Giriş

Bireylerin yaşamlarının büyük bir bölümünü çalışarak geçirdiği ve para kazandığı bir uğraş olan meslek; toplumsal, kültürel ve ekonomik yapının ve teknolojinin gerektirdiği bir iş bölümü sonucu ortaya çıkmış, profesyonel bir uğraş alanıdır (Çelebi, 2014; 117; Güçlü, 2014). Fotoğrafa bu açıdan bakıldığında öğretmenlik mesleğinin dünyanın bilinen en eski mesleklerinden birisi olduğu kendiliğinden görülecektir. İnsanoğlu, varoluşundan itibaren içerisinde yaşamış olduğu dış çevreye uyum sağlayabilmek için öğrenme ve öğretme etkinliğini kendisinin en temel görevlerinden birisi olarak telakki etmiş, bu telakki zamanla adına “öğretmenlik” denilen profesyonel bir mesleğe dönüşmüştür (Çelikten, Şanal, Yeni; 207-237; Güçlü ve Bozgeyikli, 2016). Ancak bu tagayyür ve tebeddül hiç de kolay olmamıştır. Kimi zaman “**bilen öğretir**” parolası ile herkesin öğretmenlik yapabileceği galatinin esiri olunmuş, kimi zaman da “**açıkta mı kalsın**” endişesi ile öğretmenlik mesleğine ilgili ilgisiz kimseler atanmıştır. Zaman içerisinde “*bugün, dünün yarınıdır*” anlayışı zihinlerde ve algılarda öylesine yer edinmiştir ki, öğretmenlik mesleği geniş kitleler tarafından herkesin yapabileceği iş olarak kabul edilmiştir. Bu hilkat garibesine öğretmenlik mesleğine gönül veren, bu mesleğin kendisine ait mesleki özelliklerinin olduğunu dile getiren kadirşinas eğitimciler, yöneticiler yazdıkları eserler ile ve çok çeşitli yönetim mekanizmasındaki faaliyetleri ile karşı koymaya çalışmışlardır. Bu erdemli karşı koyuş hareketinin öncülerinden birisi de Ziver Bey’dir.

Ziver Bey, meslekten bir eğitimci, eğitim yöneticisi ve mülki idarecidir. Memalik-i Osmaniye’nin muhtelif yerlerinde yapmış olduğu idari ve mülki görevleri, yazmış olduğu eğitim bilimi ve tarih kitapları ile yaşadığı dönemin önde gelen isimlerinden birisi olmaya hak kazanan fakat günümüzde çeşitli nedenlerle unutulmaya yüz tutan bir eğitimcidir. Ziver Bey’in günümüzde fazla tanınmamasının ana nedenlerinden birisi, hayatı hakkında fazla bilgiye sahip olunamamasıdır. Bilindiği kadarıyla Ziver Bey, uzun yıllar çeşitli vilayetlerde maarif müdürlüğü görevinde bulunmuştur. İlk olarak bu göreve Cezayir-i Bahr-i Sefid’de 1891 yılında başlamış, 1896 yılına kadar bu görevini ikame etmiştir. 1896 yılında Halep’e tayin olmuş, ancak Halep’e hiç gitmeden İşkodra’ya tayin olmuşsa da bu göreve başlamadan Trabzon’a Maarif Müdürü olarak atanmıştır. Trabzon Maarif Müdürlüğü görevini iki yıl kadar sürdüren Ziver Bey, Edirne Maarif Müdürlüğü görevine atanmıştır. Edirne’de bir yıl görev yaptıktan sonra 16 Aralık 1901 tarihinde Yanya Maarif Müdürü Celal Bey ile becayiş yaparak birbirlerinin yerine tayin olmuşlardır. Ancak Ziver Bey, bu görevini kısa bir süre devam ettirmiş, Görice’de teftişte olduğu bir sırada göreve gitmediği gerekçesiyle azledilmiş, yerine İzmir Maarif Müdürü Namık

Efendi tayin edilmiştir. Ziver Bey, bir süre sonra görevinin başına tekrar dönmüştür. Ziver Bey, Yanya'da da uzun süreli kalamamıştır. Yanya Maarif müdürlüğü görevinden Kosova Maarif Müdürlüğü görevine tayin olmuştur. Ziver Bey, Cezayir-i Bahr-i Sefid'deki görevi sırasında 5 Kânunusani 1308'de tamamladığı "Rodos Tarihi" isimli bir eser kaleme almış ve bu eser 1896 yılında Rodos vilayet matbaasında basılmıştır (Nizamoğlu, 2013; 212-213). Ziver Bey'in Rumeli'de Edirne ve Yanya'da maarif müdürlüğü görevlerinde bulunması bölgeyi yakından tanımasını, balkan kaynaklı olarak gelişen ve İstanbul-Selanik-İzmir üçgeni üzerinden Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde giren batı kaynaklı eğitim hareketlerinin öncülerinden birisi olmasını sağlamıştır.

Bu çalışmada Ziver Bey'in eğitimci yönünden hareketle, öğretmenlik mesleğine bakışına ve öğretmenlik mesleği hakkındaki görüşlerinin neler olduğuna birinci ve ikinci dereceden önem arz eden kaynaklardan yararlanarak değinilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla bu çalışma, üç ana başlık üzerine temellendirilmiştir. Bu başlıklar şunlardır:

- a-Ziver Bey'in "Bedraka-i Muallimin" Adlı Pedagojik Eseri,
- b-Ziver Bey'in Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Görüşleri,
- c-Ziver Bey'in Türk Eğitim Tarihi İçerisindeki Yeri ve Önemi.

A-Ziver Bey'in "Bedraka-i Muallimin" Adlı Pedagojik Eseri

Tanzimat ile birlikte durgun Osmanlı toplumu ve kurumlarında başlatılan yenileşme hareketleri, kuşkusuz öğretmen yetiştirme ve "öğretmen" anlayışında da yeni görüşlerin ve uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde eğitimin bir bilim olarak kabul edilmesi üzerine dönemin aydın ve eğitimcileri, öğretim yöntemleri, okuma-yazma öğretimi, yeni öğretim yöntemlerinin uygulanması gibi çeşitli sorunların üzerinde durmaya başlamışlar, kitabî ve takriri öğretimi eleştirmişler, ezbere dayalı öğretimin terk edilerek dayanın öğretimde yerinin olmadığı görüşünü benimsemişler, bireysel öğretimden sınıf ve şube sistemine geçilmesini isteyerek, okuma-yazma öğretimine de aynı oranda önem verilmesini talep etmişlerdir (Şanal, 2003; 116-122). Ziver Bey, bu konulardaki görüşlerini "Bedraka-i Muallimin" (Öğretmenlere Rehber, Klavuz) adlı eseri ile dile getiren öncü eğitimcilerimizden birisidir. Ziver Bey kitabını on altı yıllık tecrübe ışığında öğretmenlere eğitim-öğretim faaliyetlerinde başarılı olmaları amacıyla kaleme almış, bu eserini yazarken az çok ilgili bazı kitapları tetkik ettiğine de vurgu yapmıştır (Ziver, 1323; 3-6). Eser, 1323 (1907) yılında Ziver Bey Yahya Maarif Müdürü iken yazılmış olup toplam 157 sayfadan ibarettir (Şanal, 2002; 247-275). Kitabın giriş kısmında eski zamanlardan beri eğitim-öğretim faaliyetlerine önem verildiğinin üzerinde durulmuş, daha sonra ise sırasıyla şu konulara yer verilmiştir:

Birinci Fasıl:1- Usûl-i Tâlim ve Fevâidi, 2-Mektep Binalarının Suver-i İnşaiyesi, 3-Mekteplerin Taksimatı, 4-Mekteplerin İntizâmı-Tefriş ve Tezyini, 5-Tashîn, 6-Tenvir, 7-Mekteplerde Âlât ve Levâzım-ı Tedrisiye, 8-Defter, 9-Kütüphane, 10-Mütâlaahâne, 11- Müze, 12-Bahçe, 13-Mekteplerde Hıfzıssihha, 14-Mekteplerde Emrâz ve Takayyüdât;

İkinci Fasıl: 1-Maarif Nizamnamesi Erbâb-ı Tahsil ve Kayd Kabul, 2-Erbâb-ı Tahsil, 3-Kayd ve Kabul, 4-Sınıf Teşkili, 5-Teşhis-i Şakirdan, 6-Devam, 7- Adâb-ı Mekteb, 8-Mükâfat ve Sûret-i Taktir ve İtâsı, 9- Mücazât ve Sûret-i Tertip ve İcrası;

Üçüncü Fasıl: 1- Meslek-i Tedris ve Fazîleti, 2-Muallim ve Muallimeler-Bunlarda Aranacak Meziyet ve Vâkar ve Haysiyet, 3-Muallim ve Muallimelerin İlk Vâzifesi, 4-Muallimlerin Esna-i Tedristeki Vâzîyetleri, 5-Muallimlerde Esbâb-ı İdbâr, 6-Muallimleri İkdâr ve İâşe-Mesken Bahsi;

Dördüncü Fasıl: 1-Sene-i Tedrisiye Hazırlığı, 2-Dürûs-ı Evkât Muayene Cetvelleri, 3- Teneffüs ve İstirahat, 4-Bazı Derslerin Vech-i Tâlimi-Kıraat, 5-Yazı-Hüsn-i Hat, 6-İmlâ, 7-Lisân-ı Türkî, 8-Ulûm-ı Diniye, 9-Coğrafya, 10-Tarih, 11-Vazife Tashihi;

Beşinci Fasıl:1-İmtihân ve Derece Taktiri, 2-Tevzi-i Mükâfat, 3-Tatil-Eyyam-ı Tatilde Mektepler, 4-Esna-i Tatilde Talebenin Ellerindeki Meşguliyeti, 5-Memurin-i Maarif-Memurin-i Mülkiye, 6-Müfettişler ve Sûret-i Teftişi, 7-Bazı Muâmelat ve Numûneleri (Ziver, 1323; 1-3).

Yukarıda içindekiler kısmı verilen 157 sayfalık bu eserde eğitim, yönetim ve hatta denetim konusuna yer verildiği görülecektir. Cavit Binbaşoğlu bu kitap ile birlikte Türkiye’de “Eğitim Bilimleri” alanına ilk defa “Denetim” işinin girdiğine vurgu yapmıştır (Binbaşoğlu, 1995; 60). Çok sayıda pratik örneklere de yer verilen bu kitaptan öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının o dönem ve sonrasında da istifade ettikleri rahatlıkla söylenebilir. Fuat Gündüzalp ise bu eser ile o dönemin üç sınıflı bir ilkokul öğretmenine lazım olan hem eğitim, hem öğretim, hem de yönetim bilgilerini mümkün olduğu kadar sade bir ifade ile pratik bir surette dile getirildiğini ileri sürmüştür (Gündüzalp, 4). Ziver Bey’in kitabında kullandığı dil, sade bir dildir. Anlatmış olduğu konuların daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla vermiş olduğu örnekler ise okuyucu tarafından rahatlıkla anlaşılacak düzeyde ve kolaylıktadır.

B-Ziver Bey’in Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Görüşleri

Ziver Bey’e göre öğretmensiz bir eğitim-öğretim hizmeti verilemez. O’na göre öğretmenler eğitim-öğretim hizmetinin en temel taşlarından birisidir (Ziver,

1323; 10). Günümüz eğitim anlayışı, “öğrenci, öğretmen, öğrenme-öğretme süreci ve çevre” sacayakları üzerine temellenmektedir (Gürsoy, 2016; 162; Güçlü, 2002; Şanal ve Durmuşçelebi, 2010). Bu dört temel sacayak birbiri ile sürekli olarak iletişim içerisinde olup, hem birbirlerini etkilerler, hem de birbirlerinden etkilenirler. Aralarındaki bu entropiye “pedagojik ilişki”, “pedagojik örtü” veya “eğitsel ortam” adı da verilmektedir. Ziver Bey, eğitim-öğretim sürecinde bu önemli noktadan hareketle öğretmensiz bir eğitim ve öğretim sürecinin olamayacağını ifade ederek, günümüz pedagojisinin verilerine uygun bir tavır sergilemiştir.

Ziver Bey, ilk olarak çocuk terbiyesinin önemi üzerinde durmuş ve bu terbiyenin nasıl verileceği konusunda öğretmenlerin kesin olarak bilgi sahibi olmalarını koşturmuştur. O'na göre mesleğe yeni başlayan bir öğretmen, gelişim psikolojisinin ve çocuk eğitiminin temel verileri hakkında detaylı bir bilgiye sahip olmalıdır (Ziver, 1323; 7). Günümüzde eğitim fakültelerinin ders programları incelenip öğretmen adaylarının “gelişim psikolojisi” ve “rehberlik” gibi öğretmenlik mesleğine yönelik bazı dersleri aldıkları hatırlandığında Ziver Bey'in bu önerisinin kendi yaşadığı döneminin ötesinde bir görüş olduğu ortaya çıkacaktır. Aynı zamanda Ziver Bey, öğretmenlerin öğrencilerini her açıdan tanımları gereğini öğretmenlik mesleğinin temel şartlarından birisi olarak kabul etmiştir. Çünkü öğretmenler, öğrencilerinin doktorudurlar. **Öğretmenlerin tedaviye çalıştığı maraz ise “cehalet” hastalığıdır.** Bu amaçla öğretmenler, okula yeni başlayan öğrencileri hakkında ebeveynlerinden bilgi alıp, kendi gözlem ve tecrübeleri ile bu bilgileri eşleştirip bir senteze varmalı ve bu senteze göre eğitim-öğretim faaliyetinde bulunmalıdırlar (Ziver, 1323; 50-52). Ziver Bey'in bu görüşü günümüz öğrenciyi temel alan eğitim öğretim anlayışı ve uygulamaları ile tutarlılık göstermektedir (Topal, 2016; 8-14). Ayrıca tespit edebildiği kadarıyla eğitim tarihimizde öğretmenleri ilk kez doktorlara, öğrencileri de onların hastasına benzeten kişi Ziver Bey'dir.

Ziver Bey'e göre öğretmenler, mesleki alan bilgisi açısından yetkin ve liyakatli olmalarının yanı sıra davranışsal açıdan ahlâklı, güvenilir ve dürüst olmalı, eylem-söylem açısından da tutarlı ve kararlı olmalıdırlar (Ziver, 1323; 68-69). O'na göre mesleki alan bilgisi açısından yeterli olan öğretmenlere öğrencilerin saygı, sevgi ve hürmet göstermeleri kadar doğal bir şey yoktur. Ancak mesleki alan bilgisi açısından yetersiz olan ve sadece para için derslerine girip çıkan öğretmenlerin öğrenciler tarafından sevilmemesi ve kendilerine gerekli sevgi, saygı ve sevginin gösterilmemesi de mümkündür. Dolayısıyla Ziver Bey'e göre öncelikle öğretmenler geniş ve yetkin bir meslekî alan bilgisine ve ahlaki bir kişilik yapısına sahip olmalıdırlar (Ziver, 1323; 68). Ziver Bey bu isteğini “...**ezcümle gerek beynelhâk ve gerek mektep dâhilinde talebe ve hatta kendi refikasınca liyâkat sahibi bulunduğu teslim olunmalıdır. Bu ilk nazar o muallim için tabiatıyla hürmet ve riâyeti celb eder** (Ziver, 1323;

70)” sözleri ile dile getirmiştir. Ziver Bey, bu sözlerinin ardından öğretmenlerin sadece meslekî bilgi açısından yeterli ve yetkin olmalarını yeterli görmemiş, yukarıda da değinildiği gibi, öğretmenlerin aynı zamanda ahlâklı kişiler olması gerektiği de vurgulayarak, bu konunun önemine “*...şu halde bir muallimin sözü özü bir olup vazifeden gayrı bir şeyle iştigal etmesi lazım gelmez. Derste, hariçte zî-vekar ve ciddi bulunmak, oturup kalktığı yeri bilmek, münasebet olmayacak şeylerden bahsetmemek, fenalığa, zevke ve sefa-hate müteallik bir bahse girişmemek ve o zeminde söz karıştıranları dinlemeyip onlardan ayrılmak, doğruluktan zevk almak ve doğru tanınmak, herkesle sık görüşmemek, istihzâ veya hakâreti imâ eden sözleri söylememek kesr-i galeb edebilen adât-ı mahalliye ve aile bahislerini kâle almak, ibrâz-ı şiddet eylememek ve bil-husus ve veli nimet-i bimentimiz padişahımız efendimiz hazretlerinin ez-ziyâde ömür ve şevkat-i mülûkâne-leri ed’iye-i hayriyyesini tilâvete ve memleketin mamuriyet ve saadet haline cümleyi davet ve teşvikte bulunmak bir muallim için en evvel nazar-ı ihtimama alınacak vezâifededir* (Ziver, 1323; 71)” sözü ile dikkat çekmeye çalışmıştır. Ziver bu sözleri ile kendi döneminin öğretmen anlayış ve profilini tasvir etmiş, halktan kopuk, ancak gerekli durumlarda halkın içerisine karışan, sadece kendi işi ile ilgilenen, dönemin padişahı ve devletin geleceğine dua etmeyi kendisine görev edinen bir öğretmen tipi vurgulamıştır. Ziver Bey’in böyle bir öğretmen tipolojisi çizmesinin arka planında o devrin, sosyal, siyasal şartları birincil etken olarak ön planda yer almaktadır. Günümüz eğitim anlayışında öğretmen, halka en yakın, en açık bir şekilde ve en uça hizmet veren bir mesleğin üyesi olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle öğretmenin çevre rolleri arasında toplumun kalkınmasına hizmet, halk sağlığına hizmet, halkın manevi ve kültürel değerlerinin korunması ve geliştirilmesine hizmet gibi önemli rolleri de bulunmaktadır (Şanal, 1999; 55). Ziver Bey öğretmenlerden öğrencilerini dindar bir şekilde yetiştirmelerini de talep etmiştir. Öğretmenlere öğrencilere namaz surelerini, namaz kılma usullerini ve İslamiyet’in diğer emirlerini öğreterek, padişaha ve din kardeşlerine duacı olmaları davranışını kazandırmalarını salık vermiştir. Ziver Bey’e göre özellikle köy öğretmenleri gittikleri köylerde köylüye aynı zamanda dinî açıdan rol model olmalı ve onlara liderlik de yapmalıdırlar. Dinî ve ahlâkî vaaz ve sohbetlerin yanı sıra nişan, nikâh kıyımı gibi faaliyetlerde öğretmenler aktif rol oynamalıdırlar (Ziver, 1323; 101-103). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Ziver Bey’in bir öğretmenin kimliğinde bulunması gereken sıfatlar arasında “dindarlık” sıfatını önemli bir özellik olarak kabul ettiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Ziver Bey’e göre öğretmenin eğitim-öğretim görevi sınıfa girmesi ile başlar. Öğretmen, derse başlamadan önce ilk olarak yoklama yapmalıdır. Derse gelip ve gelmeyen öğrencilerin isimlerinin karşısına artı ve eksi işareti koymak suretiyle derste bulunan ve bulunmayan öğrenciler tespit etmelidir. O’na göre

öğretim hizmeti vermek nasıl öğretmenden beklenen resmi bir görev ise yoklama almak da öğretmenden beklenen resmi bir görevdir. Bu açıdan yoklama için harcanan zaman, boşa harcanan zaman olarak kabul edilmemeli, bu uygulamanın dersin bir parçası olduğu unutulmamalıdır (Çelikkaya, 1997; 200). Yoklama alındıktan sonra öğretmen hemen derse başlamalıdır. Öğretmen dersini anlatırken anlatmış olduğu konunun öğrenciler tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için öğrencilerin sınıftaki oturma biçimlerine azami ölçüde dikkat etmelidir. Ayakta kalan veya oturduğu konum itibarıyla kendisinin anlattıklarını duyması mümkün olmayan öğrencilerin yerlerini değiştirmelidir. Bu amaçla rahlelerin ve öğretmen kürsüsünün, buralara oturan öğrencilerin öğretmeni rahatlıkla görebilmelerine ve işitebilmelerine imkân verecek bir tarzda yapılması şarttır. Öğretmen, ders anlatırken her öğrencisini rahatlıkla görebilmeli, öğrencilerin dikkatlerinin kendi üzerine yoğunlaşmasını sağlamalıdır. Öğretmenler, kürsüden ayrılmalarını gerektiren bir sebep olmadığı müddetçe yerlerinden kesinlikle kalkmamalıdır. Başlarından fes ve sarıklarını kesinlikle çıkarmamalıdır. Sınıfta sigara içmemeli, gülünç hikâyeler anlatmamalı, sınıfta diğer öğretmenler aleyhinde konuşmamalı, sakal, bıyık ve burunları ile oynamamalı, öğrencilerden kalem, kalem tıraş, kâğıt gibi malzemeleri istememeli, tırnaklarını sınıfta kesmemeli ve derslerine vaktinde girip vaktinde çıkmalıdır (Ziver, 1323; 73-74). Ziver Bey'e göre öğretmenler; a-Görevini ihmal etmeye başlamaları, b-öğrencileri ile laubali olmaya başlamaları, c-Öğrencileri arasında ayrımcılık yapmaya başlamaları, d-öğrencilerini yeteri kadar derslere motive edememeleri ve onlara derslerine çalışabilme yeteneğini kazandırılmaları, e-öğretmenlik mesleğinden bıkip usanarak derslere vaktinde girip çıkmamaları, öğrencilere kötü davranmaya başlamaları durumunda başarısız olurlar (Ziver, 1323; 75-76). Dolayısıyla öğretmenlerin meslekî alanda başarılı olabilmesi için yukarıda belirtilen olumsuz davranışları göstermemeleri elzemdir. Oysa öğretmenlik mesleği ülkemizin ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmesinde son derece etkili ve önemli olan bir meslektir. Öğretmen, öğrencilere kazandıracığı bilgi ve becerilerle kaliteli insan gücü ihtiyacının karşılanmasına ve dolayısıyla da ülke kalkınmasına büyük katkıda bulunmaktadır. Bundan başka öğretmen, öğrencilerine çağdaş yaşayışın ve çalışma hayatının özelliklerini tanıtabilecek fırsatlar yaratarak toplumsal ve kültürel evrimin de hızını artırır (Oğuzkan, 1988; 62). Ziver Bey, öğretmenleri toplumsal kalkınmanın manivelası olarak kabul etmiş, öğretmenlerin mali açıdan rahat bir yaşam standardına sahip olmalarının önemi üzerinde durmuş, onların barınma sorunlarının (lojman) bir an önce çözülmesinin önemine de vurgu yapmıştır (Ziver, 1323; 76-78).

Ziver Bey, okulların ya Ağustos'un yirmi birinde ya da Eylül'ün birinde açılmasının ve on ay süreyle okullarda eğitim-öğretim hizmetinin verilmesinin önemi üzerinde durmuştur. On aylık eğitim-öğretim süreci sonunda yapılacak

olan sınavlar ve mezuniyet töreninin nihayetinde okulların tatile girmesini önermiş, tatil süresince öğretmenlerden o ana kadar okuyamadıkları, almaya fırsat bulamadıkları kitapları alıp okuyarak kendilerini yeni eğitim-öğretim yılına hazırlamalarını istemiştir. Okul müdürleri ve idarecilerin ise tatil süresince okulu tadilattan geçirerek okul binasının eksiklerini gidermelerinin önemi üzerinde durmuştur (Ziver, 1323; 117-118). Ayrıca tatil zamanında öğretmenlerden öğrencilere tatil süresini verimli geçirmeleri amacıyla onlara bazı görev ve ödevler vermelerini istemiştir. Örneğin bir veya birkaç kitabın tatil süresi içinde okunmasının yanı sıra ufak tefek hikâyelerin yazdırılması gibi aktivitelerin ödev olarak öğrencilere verilmesinin öğrencilerin kişisel ve eğitsel gelişimleri açısından faydalı olacağını vurgulamış, öğrencilere tatilde ellerine geçecek olan para ile sadece yiyecek maddeleri değil kitap da almalarının da öğütlenmesinin önemi üzerinde durmuştur (Ziver, 1323; 120-121). Ziver Bey'e göre öğrencilerin okula kayıtları ise 15 Ağustos-1 Eylül tarihleri arasında yapılmalıdır. Bu tarihler arasında okula kayıt yaptıran öğrenciler bir sınavdan geçirilmeli ve aynı ya da birbirine yakın puan alan aynı yaştaki öğrenciler kendi aralarında gruplandırılarak belirli sınıflara yerleştirilmelidirler (Ziver, 1323; 79-80).

Ziver Bey, öğretim yılı içerisinde okulun ve okuldaki öğretmenlerin müfettişler tarafından mutlaka teftişten geçirilmesini istemiştir ki, o bu görüşü ile eğitim tarihimizde "teftiş" konusunu bir meslek dersi kitabında konu edinen eğitimcilerden birisi olma özelliği göstermiştir. O'na göre bir okul ister iptidai isterse âli derecede olsun mutlak surette teftiş edilmelidir. Bu okulları teftiş edecek müfettişler ise maarif müdürleridir (Ziver, 1323; 124). Ziver Bey'in bu kitabını yazdığı tarihte Yanya Vilayeti Maarif Müdürü olduğu düşünülecek olursa, onun bu önerisinin önemi daha da iyi anlaşılacaktır. Teftişe öncelikle mektebin idari açıdan denetlenmesi ile başlanmalıdır. Daha sonra öğretmenlerin teftişine geçilmelidir. Müfettiş, öncelikle öğretmenlerin ders programlarına bakarak teftiş edeceği öğretmenin ders saatinde ders vermekte olduğu sınıfa girmelidir. Öncelikle öğretmenin nasıl ve ne şekilde ders anlattığını dinlemeli, gerek görürse sınıftaki öğrencilerden bir veya birkaçına derste öğretmenin anlattığı konu ile ilgili olarak çeşitli sorular sormalıdır. Daha sonra öğrencilerin defterlerini kontrol etmelidir. Sonra öğretmenin hazırlamış olduğu planları gözden geçirmelidir. Ziver Bey'e göre öğretmenlerin bir plan dâhilinde ders anlatmalarının iki önemli faydası vardır. Bu faydalar şunlardır; a-öğretmenler, o günkü derslerinin ne olduğunu ve hangi konuyu anlatacaklarını rahatça takip edebilirler, b-anlatacakları konuyu nasıl ve nelere dikkat ederek anlatacaklarını rahatça takip edebilirler (Ziver, 1323; 126). Müfettişler, teftiş ettikleri öğretmenlerin bir eksiğini veya yanlışını gördükleri zaman bunu direk olarak raporlarına yazma yerine öncelikle o öğretmeni, eksiği veya yanlışından dolayı ikaz etmelidirler. Aynı şey okul müdür ve idarecileri için de geçerlidir.

Müfettişler okuldan ayrılmadan önce okulda gördükleri eksikliklerle ilgili olarak okul müdürüne ayrıntılı bir rapor hazırlayıp vermelidirler. Bir sonraki teftiş kadar bu eksikliklerin giderilmesi hususunda onları uyarmaları gerekmektedir (Ziver, 1323; 126-127).

Ziver Bey, öğretmenlerin öğrencilerini her yönü ile daha iyi tanıyabilmeleri amacıyla ebeveynler ile mutlaka işbirliği yapılmasının önemi üzerinde de durmuştur. O'na göre ebeveynler, çocuklarını her yönü tanırlar. Bu amaçla öğretmenler ebeveynler ile işbirliği yaparak öğrencilerinin geçmiş yaşantıları hakkında yeterli bilgiye sahip olup onların neleri kolay öğrenebilecekleri ve neleri de öğrenirken güçlük yaşayacaklarını hususunda bilgi sahibi olabilirler. Ayrıca öğretmenler, ebeveynlerden almış oldukları bilgiler ışığında onların yaşlarının gerektirdiği davranışları gösterip gösteremedikleri konusunda da belli bir öngörüye sahip olabilirler (Ziver, 1323; 51-52).

C-Ziver Bey'in Türk Eğitim Tarihi İçerisindeki Yeri ve Önemi

1. Ziver Bey, Maarif Müdürü olarak teorik bilgilerini pratikte de uygulama fırsat ve imkânını bulan eğitimcilerden birisidir.
2. Öğretmenlere ve idarecilere, eğitim-öğretim faaliyetlerinde yardımcı olabilmek, onlara yeni eğitim-öğretim usuller hakkında bilgiler verebilmek amacıyla 157 sayfalık "Bedraka-i Muallimîn" adlı eserini kaleme almıştır.
3. Ziver Bey bu eserinde "denetim ve teftiş" konusuna yer vermek suretiyle yaşadığı dönemin ötesinde bir tutum sergilemiştir. Ona göre, okul, okul idaresi ve öğretmenler mutlaka müfettişler tarafından teftiş ve denetimden geçirilmelidir. Müfettişler, teftiş bitiminden sonra idarecilere bir rapor vererek okuldaki uygulamaların eksik, yanlış ve/veya iyi yönlerini bu raporlarında belirtmelidirler.
4. Ziver Bey, geleneksel okullarda yapılan eğitim-öğretim faaliyetlerini şiddetle eleştirmiş, iptidai yöntemler ile çocukların okuma-yazma öğrenmelerinin yıllar aldığı ileri sürmüştür, bu yöntemleri benimseyenlerin geçmiş dönemlerdeki uygulamalardan mutlaka ders alarak bu yöntemleri derhal terk etmelerini istemiş, öğretmenler ve idarecileri geçmiş uygulamalardan ders alınması hususunda şiddetle uyarmıştır.
5. Ziver Bey, öğretmenleri eğitim-öğretim sürecinin önemli bir parçası olarak kabul etmiş, öğretmensiz bir eğitimden söz edilemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca öğretmenlerin genel kültür ve meslek bilgisinin yanı sıra öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği kabiliyet ve yeteneklere de sahip olmalarının şart olduğunu vurgulamıştır. Ziver Bey, bu isteği ile de yetinmemiş öğretmenlerin aynı zamanda ahlâklı, dindar ve sağlam bir karakter yapısına da sahip olmalarının önemi üzerinde durmuştur.

6. Ziver Bey, öğretim faaliyeti esnasında öğrencilere öğretilecek nesne veya objelerin bizzat kendisinin veya bir modelinin, resminin gösterilmesini istemiştir. Yani öğretmenlerin öğrencilerin gözlerine hitap edecek bir biçimde öğretecekleri şeyleri öğretmelerini istemiştir ki, günümüzde onun bu anlayışı önemli bir öğretim ilkesi olarak kabul edilmektedir. Ziver Bey, bu görüşü ile öğrenen kimsenin öğretilecek nesne ya da varlığın kendisi ile temasa gelmesinin önemi üzerinde durmuştur. Böylece Ziver Bey, somuttan-soyuta ilkesinin verilerine uygun bir görüş ileri sürmüştür. Çünkü elle tutulup gözle görülen somut şeyler, böyle olmayan şeylerden daha kolay kavranmakta, daha iyi öğrenilmektedir. Fakat yaşamda öğretilen her konu böyle olmamaktadır. Bu ilkeye göre, çocuğa öğreteceğimiz bilgiyi, doğal ve somut olarak göstermemiz mümkün olmadığı zaman onun yerine modelini, fotoğrafını, resmini ona benzeyen, onun yerine geçebileceğini düşündüğümüz herhangi bir simgeyi göstererek öğretebilmemiz mümkündür. Ziver Bey de bu pedagojik kaygılardan hareketle bu eğitsel görüşünü ileri sürmüştür.
7. Ziver Bey, sıbyan mekteplerinde “usûl-i tehecci” yöntemi ile yapılan okuma-yazma öğretimini şiddetle eleştirmiştir. Ona göre okuma öğretilirken geleneksel ve hecelemeyle dayanan usûl-i tehecci yöntemi bir an evvel bırakılmalıdır. Bu yöntem ile kelimeler, harflerin uzun uzun hecelenmesi ile okutulmaktaydı: “elif iki üstün, cim esre ci, cim ötre cü, cim üstün ce...gibi.” Ziver Bey’e göre bu yöntem ile okuma öğrenimi bir hayli uzun sürmekte ve en az on yıl zarfında ancak okuma öğrenilebilmekteydi (Ziver, 1323; 88). Oysa yeni usûl ile (usûl-i savtiye yöntemi) ile sıbyan mektebine yeni başlayan bir çocuk bir yıl içerisinde rahatlıkla okuma-yazmayı öğrenebilmektedir. Çünkü bu yöntem ile harflerin sesleri doğrudan doğruya okutulmaktadır (Akyüz, 1999; 177). Bu görüşü ile Ziver Bey, usûl-i cedid hareketinin temsilcilerinden birisi olarak eğitim tarihimizdeki yerini almıştır.
8. Ziver Bey, eğitim-öğretim faaliyeti esnasında öğretmenlerin eğitim-öğretim etkinliklerini kolaylaştırmak amacıyla eğitim teknolojilerinden yararlanmalarının önemi üzerinde de durmuş, böylece eğitim teknolojilerinin öğrenme-öğretme sürecine doğrudan etkisinin önemine vurgu yapan bir eğitimci olarak Türk eğitim tarihinde kendisine haklı bir yer bulmuştur.
9. Ziver Bey, eğitim-öğretim sürecinde teori ile pratik uygulamaların iç içe olmasını önermiştir. Ona göre bir insan ne kadar çok teorik bilgiye sahip olursa olsun, bu bilgileri kullanmadığı, pratikte uygulama

imkânı bulamadığı müddetçe o bilgilerin unutulması içten bile değildir. Dolayısıyla öğretmenler, eğer böyle bir hataya düşmek istemiyorlarsa eğitim-öğretim faaliyetlerinde mutlaka teori ile pratiği iç içe yürütmelidirler. Ziver Bey'in bu görüşünün arka planının iyi anlaşılabilmesi için onun aynı zamanda bir idareci olduğu unutulmamalıdır.

Sonuç

Ziver Bey, meslekten bir eğitimci, eğitim yöneticisi ve mülki idarecidir. Osmanlı Devleti'nin muhtelif yerlerinde yapmış olduğu idari ve mülki görevleri, yazmış olduğu eğitim bilimi ve tarih kitapları ile yaşadığı dönemin önde gelen isimlerinden birisi olan fakat günümüzde çeşitli nedenlerle unutulmaya yüz tutan bir eğitim bilimcidir. İşte bu çalışmada Ziver Bey'in Yanya Maarif Müdürü iken yazmış olduğu "Bedraka-i Muallimin" adlı eserinde öğretmenlere ve öğretmenlik mesleğine ilişkin ileri sürmüş olduğu fikirlerin neler olduğuna ayrıntıları ile yer verilmeye çalışılmıştır. Ziver Bey'in ileri sürmüş olduğu fikirlerinin bir kısmının günümüzde de genel geçerliğini koruduğu tespit edilmiştir. O'nun bazı fikir ve düşünceleri ile zamanın ötesinde bir eğitimci olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Özellikle, öğrenme-öğretme sürecinin merkezine öğrenciyi koyarak "öğrenciden hareket eden" bir eğitim-öğretim anlayışına sahip olması, eğitim-öğretim hizmetinde teftiş ve denetimin önemine vurgu yapması, öğretmenleri cehalet hastalığı ile mücadele eden doktorlara benzetmesi, öğretmenlerin sağlam bir ahlaki kişisel donanıma sahip olmalarının önemi üzerinde durması ve bu minvalde fikir ve düşüncelerini yazmış olduğu eserleri ile kaleme almış olması Ziver Bey'in Türk eğitimi tarihinde haklı bir yere sahip olmasına vesile olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. (1999). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, İstanbul: Alfa Yayınları
- Binbaşıoğlu, C.(1995). Cavit, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, İstanbul: MEB yayını
- Çelebi, N. (2014), "Bir Meslek Olarak Öğretmenlik", *Eğitim Bilimine Giriş (Editor: Ayşen Bakıoğlu)*, Ankara: Nobel Yayınları
- Çelikkaya H. (1997), *Eğitime Giriş (Pedagojik Amaçlı)*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım,
- Çelikten, M., Şanal, M. Ve Yeni, Y. (2005) "Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 207-237.

- Güçlü, M. (2014). İlköğretim Dergisinde Yayımlanan Öğretmenlik Mesleği İle İlgili Makalelerin Değerlendirilmesi (1939-1966), *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (2014) 111-127.
- Güçlü, M. (2002). İlköğretimde kalabalık sınıflar sorunu ve çözüm önerileri. *Eğitim Araştırmaları*, (9), 52-58.
- Güçlü, M. ve Bozgeyikli, H. (2016). Öğretmen Adaylarının Türk Eğitim Tarihi Dersine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi, *Tarih Okulu Dergisi*, 9(1), 401-415.
- Gündüzalp, F. (1955), *Öğretmen Meslek Kitapları Kılavuzu (Arap Harfleriyle Basılmış Türkçe 257 Eserin İzahlı Bibliyografyası)*, s.4. İstanbul: Maarif Matbaası
- Gürsoy, A. (2016), "Eğitimin Felsefi Temelleri", (Eğitim Bilimine Giriş, Editörler: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Onur-Prof. Dr. Mustafa Şanal), Ankara: Pegem Akademi yayını
- Nizamoglu, Y. (2013)., "Yanya Vilayetinin Durumuna Dair Hazırlanan Layihalar ve Sonuçları" *OTAM*, 33, 197-228.
- Şanal, M. (2003) "Tarihsel Süreç İçerisinde Osmanlı Devleti'nde İlköğretime Erkek Öğretmen Yetiştiren Kurumların Doğuşu ve Gelişimi", *Eğitim Araştırmaları*, 10, 116-122.
- Şanal, M., (2002) *Türkiye'de Öğretmen Okullarında Okutulan Meslek Dersi Kitaplarının Pedagojik Açısından Değerlendirilmesi(1848-1918)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şanal, M., (1999) Toplumsal Değişim Süreci İçerisinde Öğretmenler ve Öğretmen Rollerindeki Değişmeler, *Eğitim Yönetimi*, 5 (17) ,53-64.
- Şanal M., Durmuşçelebi M. (2010). Kosovalı Eğitimci Sabri Cemil (Yalkut) Bey'in Bazı Derslerin Özel Öğretim Yöntemlerine İlişkin Görüşleri, *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, (12), 258-273
- Topal, T. (2016), "Eğitim Biliminin Temel Kavramları", (Eğitim Bilimine Giriş, Editörler: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Onur-Prof. Dr. Mustafa Şanal), Ankara: Pegem Akademi yayını
- Oğuzkan A. F. (1988), *Öğretmenliğin Üç Yönü*, Ankara: Kadioğlu Matbaası,
- Ziver, (1323) *Bedraka-i Muallimin*, İstanbul: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası

Kitap İncelemesi *Book Review*

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE TÜRK SENDİKACILIK TARİHİ ÜZERİNE

Osmanlı'dan Günümüze Türk Sendikacılık Tarihi
(İşçi-İşveren-Memur Sendikacılığı)

Adnan Mahiroğulları,

Özlem Kitabevi,

Yıl 2017, Sayfa sayısı 558, ISBN: 978-605-8303-1-7

Gizem Bayrakçı¹

Giriş

Türk sendikacılık tarihini bütüncül bir bakış açısıyla ele alan bu çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; 1851-1946 yılları arasındaki “İşçi Eylemleri ve İşçi Örgütlenmeleri” incelenmiştir. Bu bölümde Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi alt başlıklarına yer verilmiştir. Oluşumlar anlatılırken dönemin sosyo-ekonomik ve siyasi özellikleri göz önünde bulundurulurken kapsamlı şekilde analiz edilmiştir. Osmanlı döneminde kırılma noktasını teşkil eden grev ve eylemlere yer verilerek, Samatof'ta gerçekleşen “makine kırıcılığı” eylemiyle, sendikalaşmaya giden süreç 1851 yılından başlanarak anlatılmıştır. Aynı zamanda, “Örgütlenmeyi kimler başlattı?”, “Örgütlenmeye neden ihtiyaç duyuldu?” ve “İlk örgütlenenler kimlerdir?” sorularına yanıt aranmıştır. Diğer taraftan Türk sendikacılığının yasalık kazanmasındaki gecikme ele alınarak ülkemizde sendikacılığın gelişimi sanayileşmedeki yetersizlik ve bağımlı çalışanların sayıca az olmasıyla açıklanmıştır.

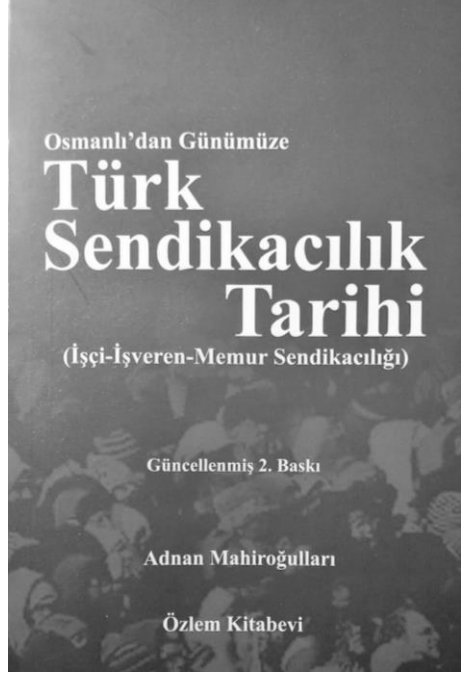
---

1 Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi.

XX. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı dönemi çalışma hayatında köklü bir değişiklik olmamış; ancak sınırlı da olsa bağımlı çalışanları temsil eden işçi kesimi XIX. yüzyılın ortalarına doğru ortaya çıkmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise görece özgürlük ortamı içerisinde gerek eylem ve grevlerde gerekse örgütlenmelerde nicelik ve nitelik yönüyle artış görülmüştür. "İlan-ı Hürriyet Grevleri" olarak adlandırılan bu grevler örgütsüz ve çok sayıda olup; uzun çalışma saatleri, ücretlerin düşük olması gibi ekonomik sebeplerle gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde, "cemiyet" adıyla da olsa çok sayıda işçi örgütü kurulmuştur. İşçi örgütlenmelerinde yaşanan bu artışta; 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan görece özgürlük ortamının yanı sıra 1909 yılında Ka-

nun-i Esasi'de yapılan değişikliklerle cemiyet kurma özgürlüğünün anayasal güvenceye alınması ve 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu'nun sağladığı yasal imkanlar etkili olmuştur. Cibali Tütün Rejisi Amelesi İttihad Cemiyeti, Mürettibin-i Osmaniye Cemiyeti, Amele İttihad Cemiyeti, Selanik Kunduracı Kalfaları Cemiyeti ve Kadın Giyim İşçileri Sendikası bu örgütler içerisinde yer almıştır. İlerleyen zamanlarda grevler farklı sektörlerde ortaya çıkmıştır. Nitekim bu grevler; madencilik, gıda, denizcilik, enerji ve tekstil sektörlerinde yoğun olarak görülmüştür. Bunun yanı sıra, Osmanlı döneminde örgütlenmeler ve diğer işçi hareketleri incelendiğinde; Avrupa'da, Sanayi Devrimi sonrası vuku bulan kanlı eylemlerden farklı olarak sınıf bilinci temelinde dayanan bir anlayış ülkemizde söz konusu olmamıştır.

1923 yılından 1946 yılına uzanan süreç; kitapta yine dönemin siyasi, hukuki ve sosyo-ekonomik özellikleri çerçevesinde anlatılmıştır. Bu dönemde, işçilerin örgütlenme çabaları kapsamında işçi örgütlerine yer verilerek sendikal örgütlenmeyi etkileyen siyasi, yasal, ekonomik ve sosyo-kültürel olumsuzluklar aktarılmıştır. Söz konusu olumsuzluklar içerisinde, grev hakkını belirli şartta bağlayıp kamu hizmetlerinde sendikalaşmayı yasaklayan 1909 tarihli "Tatil-i Eşgal Kanunu"; hükümete, "Ülkenin sosyal düzenini, huzur ve asayişini bozan ya da bozmaya kalkışan tüm örgüt, yayın

ve gösteri eylemlerini yasaklayabilme" yetkisini vererek işçi hareketlerini engelleyen 1925 tarihli "Tahrir-i Sükun Kanunu" ve "Sınıf, cemaat ve ırk esasına dayalı cemiyetler kurulamayacağı" hükmüyle sendikal örgütlenmeyi engelleyen 1938 tarihli "Cemiyetler Kanunu" yer almaktadır.

1945-1960 arasında yer alan ve sendikacılığın kuruluş döneminin anlatıldığı ikinci bölümde; işçi ve işveren sendikacılığı anlatılarak işçi sendikacılığı açısından; Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklik ve sendikacılığın yasallık kazanması, 5018 sayılı ilk Sendikalar Kanunu ve bu kanunun yürürlüğe girmesi sonrasında işçilerin örgütlenme faaliyetleri, sendikalaşma ve sendikalaşmayı etkileyen unsurlar, işçi eylemleri ile 1946-1960 arası dönemde sendikaların faaliyetleri başlıklarına yer verilmiştir. 1945'te çok partili siyasi hayata geçişle birlikte ülkede, demokratik hak ve özgürlüklerin önemi artmış, sendikacılığın önündeki yasal engellerin kaldırılması gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda, sendikal örgütlenmeye engel teşkil eden olan 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu'ndan "Sınıf esasına dayalı cemiyet kurulamaz" maddesi çıkarılarak sendikaların kurulmasına yasal olarak olanak sağlanmıştır. 1946'daki değişiklik sonrası kurulan sendikal örgütler, devlete karşı bağımsız kalmalarına karşın kuruluşuna öncülük eden Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'nin vesayetinde kaldıkları için "özgür sendikacılık" örneği teşkil edememişlerdir. Öyle ki, "1946 Sendikacılığı" olarak da adlandırılan bu örgütlerin; ideolojik çerçevede kurulması hükümeti kuşkulandırmış, dolayısıyla kısa süre içinde kapatılmışlardır. Ardından, 1947 yılında çıkarılan "5018 Sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları Hakkında Kanun"daki siyasi faaliyet yasağı ve grev yasağı gibi uluslararası sendikal normlara uymayan kısıtlayıcı hükümlerle "1946 Sendikacılığı"nda yaşanan durumun önüne geçmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, Mahiroğulları'nın ifadesiyle; "yasa koyucu, 5018 sayılı Kanun'la sendikaların '*devletle beraber sendikacılık*' ilkesi çerçevesinde milli temeller üzerine kurulmasını ve siyasetin dışında yer almasını amaçlamıştır". Kitapta Sendikacılığın kişilik kazanma ve gelişme dönemi olarak adlandırılan 1960-1980 sürecinde Türkiye'deki sendikal hayatın genel panoraması ortaya koyulurken Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun kuruluşundan gelişimine katettiği mesafe de aktarılmaktadır. Sendikal örgütlenmelerin 1980 sonrası dönemine de geniş yer ayrılan çalışmada Hak-İş'in emek mücadelesi içindeki konumuna vurgu yapılmıştır.

"Sendikacılığın Kişilik Kazanma ve Gelişme Dönemi" olarak adlandırılan, 1960-1980 yıllarının anlatıldığı üçüncü bölümde ve "Değişen Koşullarda Sendikacılık Dönemi" adlı 1980 sonrası gelişmelerin anlatıldığı dördüncü bölümde; işçi sendikacılığı, işveren sendikacılığı ve memur sendikacılığı ele alınmıştır. Darbe sonrası yürürlüğe giren kanunlarla uygulamaya konulan temel düzenlemelerin sendikacılığın gelişimine sağladığı etkiye detaylı ola-

rak değinilmiştir. Bu bağlamda; 274 sayılı “Sendikalar Kanunu”, ayrıca, 275 sayılı “Toplu İş sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu”, 2821 sayılı “Sendikalar Kanunu”, 2822 sayılı “Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu” ve 2012’ de yürürlüğe giren 6356 sayılı “Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu” incelenmiştir. Ayrıca sendikaların; kuruluş yıllarından günümüze uzanan süreç içerisinde gerçekleştirdikleri faaliyetler ve siyasi partilerle ilişkilerinin yanı sıra 1980’den günümüze sendikalaşmayı etkileyen unsurlar da ele alınmıştır.

Sendikacılığın gücündeki değişimi ve Türk sendikacılığının mevcut durumunu anlayabilmek için sendikacılık çatısı altında bulunan işçi, işveren ve memur sendikacılığının, literatürde daha önce tek bir kitapta bir arada ele alınmamış olması Mahiroğulları’nın Sendikacılık Tarihi kitabına ayrı bir önem katmıştır. Bu yönüyle işçi, memur ve işveren sendikacılığı, Osmanlı’dan Günümüze Türk Sendikacılık Tarihi adlı kitapta bir bütün olarak aktarılmıştır.

Osmanlıdan günümüze Türk sendikacılık tarihinin kaleme alındığı bu çalışmada, geçmişi doğru anlayarak bugünü kavrayabilmek amaçlanmıştır. Diğer taraftan, sendikal eylemler ve sendikacıların görüşleri anlatılırken betimleme yönteminin yanı sıra uluslararası sendikal normlar çerçevesinde eleştirel yöntemden yararlanıldığı görülmektedir. Mahiroğulları bu konudaki hassasiyetini kitabın önsözünde belirtmiştir. Literatür taraması yapılan bu çalışmada zengin bir kaynak havuzuna ulaşılmıştır. Bu kaynaklar içerisinde TBMM tutanak dergileri ve Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’ne, keza sendikaların faaliyet raporlarına sıklıkla başvurulmuştur.

Kitapta, başlangıçtan günümüze kadar kurulan işçi, işveren ve memur sendikaları konfederasyonlarına geniş bir şekilde yer verilmiştir.

“Osmanlıdan Günümüze Türk Sendikacılık Tarihi” adıyla sendikacılık tarihini bütüncül bakış açısıyla okuyucuyla buluşturan kitap, bu yönüyle alandaki boşluğu doldurur mahiyettedir. Dolayısıyla, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri bölümü öğretim elemanları ile lisans ve lisansüstü eğitimi öğrencilerine ve sendika alanında çalışma yapacaklara temel kaynak niteliğindedir. Türk sendikacılığını doğru anlayabilmek açısından kitabın içeriğinde dikkat çeken bir başka husus; Türk sendikacılık tarihinin dönemler halinde, isabetli bir mantıkla ayrılması ve sendikacılığın farklı dönemleri arasında bütünlük oluşturulmasıdır. Bu doğrultuda sendikacılık, siyasi ve ekonomik yapı gibi dönemin genel özellikleriyle ilişkili olarak geniş bir perspektifle ele alınmıştır. Ayrıca işçi, işveren ve memur sendikacılığının bir arada anlatılması çalışmanın özgün yanlarından biri olup, kapsamlı araştırmalar sonucu ismi unutulmuş gerek işçi gerekse memur örgütlerine yer verilmesi, literatüre söz konusu çalışmayla önemli bir katkı sağlanmıştır.

Kitap İncelemesi *Book Review*

G20 GELİŞİMİ, YAPISI, POLİTİKALARI, SOSYAL BOYUTU VE L20

**G20 Gelişimi, Yapısı,
Politikaları, Sosyal Boyutu Ve L20**

Neşe Yıldız,

Hak-İş Yayınları,

Yıl 2017, Sayfa sayısı 312, ISBN: 978-975-7820 -29-1

Ali Ateş¹

G20 (Grup 20), 1999 yılında G7/G8 ülkeleri tarafından kurulan bir gayri-resmi platform olup, günümüzde uluslararası arenada faaliyet gösteren en önemli oluşumlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Yrd. Doç. Dr. Neşe Yıldız hazırladığı kitabında G20'yi bütün yönleriyle ele alırken L20 olarak isimlendirilen çalışma hayatına da yoğunlaşmaktadır. 2009 yılında Pittsburg'da gerçekleştirilen G20 Zirvesinde G20, Liderler tarafından, uluslararası ekonomik işbirliği için en önemli öncü Platform olarak ilan edilmiştir. Küresel ekonomideki, mal ve hizmet ticaretindeki ve finans sistemindeki rolü, nüfusunun büyüklüğü ve jeo-politik olarak bütün kıtalardan en az bir ülkeye yer verecek şekilde ülkeleri aynı çatı altında toplaması, G20'yi temel aktör olarak öne çıkaran en önemli nedenler arasında yer almaktadır. G20 ile gelişmiş ekonomiler ve yükselen piyasa ekonomileri küresel sorunların belirlenmesinde ve çözümünde aynı müzakere masasının etrafında yer almaktadır. Kuruluş yıllarında ekonomik ve finansal konular etrafında üye ülkelerin Maliye Bakanları ve Merkez Bankası Başkanları ile her yıl düzenlenen toplantılar, küresel krizin ulaştığı boyutlar nedeniyle 2008 yılından itibaren Liderler düzeyinde yıllık olarak düzenlenmektedir. Hatta krizin yoğun olarak

---

1 Kent Araştırmaları Enstitüsü

hissedildiği dönemlerde yılda iki kez toplanmıştır. Yazar kitabında G20 Liderler Zirvesi'nin ilk dönemlerinde gündeme getirilen konulara ilişkin çözüm önerilerinin yüzeysel boyutta kaldığını vurgularken, günümüzde gündem başlıklarına ilişkin daha ayrıntılı analizlerin yapıldığı, stratejilerin ve eylem planlarının geliştirildiği ve geleceğe dönük olarak hedeflerin somutlaştırıldığına görüldüğünü ifade etmektedir. Yazara göre G20'yi etkin ve etkili yapan nedenlerden biri de, G20 bünyesinde Çalışma Gruplarının ve önceki adıyla Bağlantı (Engagement) Gruplarının yeni adıyla Diyalog (Dialogue) Forumlarının oluşturulmuş olmasıdır. Kalkınmadan, yolsuzlukla mücadele, altyapı ve yatırımdan istihdam

çalışma grubuna ve daha birçok alanda faaliyet gösteren Çalışma Grupları G20 politikalarının oluşturulmasına etki etmekte ve yön vermektedir. Öte taraftan zaman içerisinde Diyalog Grupların sayısının ve etkinliklerinin artırılması, G20'nin daha da güçlenmesine ve yaygın kabul görmesine neden olmuştur. Bugün itibariyle B20, L20, C20, Y20, T20 W20 G20 ve Almanya Dönem Başkanlığı'nda kurulan S20 ile diyalog gruplarının sayısı yediye ulaşmıştır. Günümüzde G20, uluslararası organizasyonlara yer veren yapısıyla, davet ettiği misafir ülkelerin katılımıyla, bünyesinde daha fazla Çalışma grubuna yer vermesiyle, Diyalog Forumlarının hem sayısını hem etkinliğini artırmasıyla ve güçlendirmesiyle, ilgilendiği konuların kapsamını genişleterek, politikalarını derinleştirerek ve uygulamaya daha fazla önem vererek yoluna devam etmektedir.

*

G20, oluşumundan itibaren 18 yılı geride bırakmış olup, günümüzde en önemli uluslararası platformlardan ve aktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır. 2009 yılında Pittsburg'da gerçekleştirilen G20 Zirvesinde G20 Liderler tarafından, uluslararası ekonomik işbirliği için en önemli aktör olarak ilan edilmiştir. G20'nin en önemli küresel aktör olduğu özelliği G20 Dönem Başkanlıklarında öne çıkartılmaktadır. G20, üye ülkelerin dünya ekonomisindeki, finansındaki ve ticaretindeki önemi, temsil ettiği nüfusun büyüklüğü, bütün kıtaları, ırkları ve dinleri temsil eden üyelerden oluşan yapısı ve işleyişinde yönetime-diyaloğa verdiği

değer ve bünyesinde ele aldığı konular ve tartışmalar bakımından önemli roller üstlenmektedir. Başlangıç döneminde, sadece Maliye Bakanları ve Merkez Bankası Başkanlarıyla toplanan G20, küresel krizin ortaya çıkmasıyla Liderler düzeyinde toplanmaya başlanmıştır. Günümüze kadar toplam 11 kez Liderler düzeyinde Zirve gerçekleştirilmiş, bünyesinde oluşturduğu, yeni adıyla diyalog forumlarıyla çok sayıda konuyu gündemine almıştır. G20, bünyesinde, hükümet dışı kuruluşlara yer veren yapısı, uluslararası kuruluşlarla yaptığı işbirliği çalışmaları ve toplantılarına davet ettiği misafir ülkelerin katkılarıyla uluslararası arenada önemli roller üstlenmektedir. Neşe Yıldız bu çalışmada, adını giderek daha fazla duyuran G20'yi yakından ele alarak, doğuşunu, gelişimini, yapısını, küresel ekonomik sistem içindeki rolünü, uluslararası politikaya etkisini ve özellikle sosyal politikalar ekseninde rolünü ve etkinliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışma altı ana bölümden oluşmaktadır. Bu çerçevede, ilk bölümde; G20'nin doğuşu, amaçları, ve yapısı incelenecektir. İkinci bölümde; G20'nin dünya ekonomisindeki temsil durumu ve dünya ekonomisindeki rolü analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde; G20 Gündemi ve Zirve kararları değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde; G20 ve Türkiye Dönem Başkanlığı çalışmaları ele alınmış, Beşinci bölümde; G20 ülkelerinde sosyal gelişmeler, G20 Zirve Kararlarında ele alınan sosyal politika konuları, G20 Emek ve Çalışma Bakanları Toplantılarında alınan kararlar, G20 kapsamında istihdam alanında yapılan çalışmalar, L20'nin G20 sürecindeki çalışmaları, B20/L20 Ortak deklarasyonları analiz edilmiştir. Altıncı Bölümde ise G20 Sürecinin uluslararası sürece etkisi ve G20 kararlarının uygulanması üzerinde durulmaktadır. G20 Gelişimi, Yapısı, Politikaları, Sosyal Boyutu Ve L20 başlıklı kitap HAK-İŞ Konfederasyonu yayımları arasından okuyucuya sunuldu.

YAZARLARA NOTLAR VE YAZIM KURALLARI

► Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılabilen şekilde e-postayla ya da cd içerisinde teslim edilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, “kör hakem” yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi’ne ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

► Yazım Kuralları

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi’ne gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 2500-6000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Yazılarla birlikte, toplamda 1700 karakteri (boşluklu) geçmeyen; Türkçe ve yabancı dilde özetle, 5-10 kelime arası Türkçe ve yabancı dilde anahtar kelimeler, yabancı dilde başlık ve ilaveten Türkçe kısa özgeçmiş de iletilmelidir. Ayrıca, yazarla irtibat kurabilmek için gerekli telefon numarası, adres ve e-posta bilgileri de gönderilmelidir.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi’ndeki makalelerin imlâ ve noktalamasında yazarın tercihleri geçerlidir. Ancak sehven yapıldığı anlaşılan yazım ve noktalama hataları düzeltilir.

Yayımlanması talebiyle **HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi’ne** ulaştırılan yazılarda, metin içindeki alıntı ve göndermeler, araç içinde (yazar soyadı, kaynağın basım yılı: sayfa numarası sırasıyla), APA (American Psychological Association)’nın en son gönderme ve kaynak gösterme kılavuzuna uygun olarak yapılmalıdır. Metin dışında yapılan açıklamalarda, sonnot yerine, o sayfanın altında yer alacak olan dipnot kullanılmalıdır.

Yazar(lar) tarafından dergiye ulaştırılan yazının ismi geçen tüm yazarlarca okunduğu, onaylandığı, başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu kabul edilir. Yazı yayımlandığı takdirde tüm yayın haklarının yayıncıya devredildiğini yazar(lar) kabul eder. Yayımlanan yazıların içeriğinde olabilecek çarpıtmalardan alıntı yapan sorumludur.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi’nde yayımlanan makalelerin yazarlarına, yazılarının bulunduğu sayıdan iki adet verilir.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi’ne yazı göndermek için, **hakisdergi@gmail.com** e-posta adresini veya Tunus Caddesi No: 37 Kavaklıdere/ANKARA adresini kullanabilirsiniz.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi
HAK-İŞ International Journal of Labour and Society
Tunus Caddesi No: 37 06680 Kavaklıdere /ANKARA
W: www.hakis.org.tr E-mail: hakisdergi@gmail.com